ISSN 1392-0383

NYKŠČIAI

krašto kultūros istorijos puslapiai

11

TURINYS

Antanas Drilinga PASIDIDŽIAVIMAS 1

Istorija

Raimundas Akavickas J.BASANAVIČIAUS ARCHEOLOGINIŲ PAMINKLŲ TYRINĖJIMAI SVĖDASŲ IR ANYKŠČIŲ KRAŠTE 2

Gintaras Ražanskas REZISTENCINĖ VEIKLA ANYKŠČIŲ GIMNAZIJOJE POKARIO METAIS 5

Vardai ir datos

Rita Tūtlytė KAZIO INČIŪROS POEZIJOS ŽEMĖ 9

Kazys Inčiūra PASISTATYDINK ANYKŠČIUOSE NAMUS! 11

Jūratė Miškinytė ŽMOGUS IR DIEVAS KAZIO INČIŪROS "NELAISVĖS PSALMĖSE" 17

Jurgis Gimbutas TRYS BROLIAI KAROSAI IŠ VĖJELIŠKIŲ 20

Tautosaka

Ambraziejus Jonynas ANTANO BARANAUSKO SURINKTOS PASAKOS 22

Storių kolnai ir senobjų miškas 28

Archyvų puslapiai

Domas Būtėnas APIE MOKYKLOS BŪKLĘ 30

Atmintis

Juozas Čepėnas KUNIGAS DAKTARAS JUOZAPAS ČEPĖNAS 33

Kun.dr.Juozapas Čepėnas "IŠ VELAIKIŲ JUOZELIO ATSIMINIMŲ" 37

Albinas Milčiukas - Tigras NKVD NAGUOSE 40

Iš albumo 48

In memoriam

Kunigas Bronius Strazdas 50

Zenonas Beniulis 51

Dailė

Ona Navickienė ŽVILGSNIS Į ANYKŠČIŲ RAJONO DAILĖS PAMINKLUS 52

Tėviškė

Ona Zlatkutė-Šimelienė PENIONIŲ KAIMO ISTORIJA 55

Sukaktys 64

Kultūros krónika 68

Pirmajame viršelio puslapyje: Dailininko V.Kosciuškos paveikslo "Kazys Inčiūra" reprodukcija.

Ketvirtajame viršelio puslapyje: Roberto Breskaus medžio drožiniai

PASIDIDŽIAVIMAS

Man Anykščiai -
Ne šiaip sau geras žodis,
Man Anykščiai -
Šventosios vingių šokis

Ir lengvas tiltas,
Skrendantis per upę,
Ir tas akmuo,
Aukštoj kalvoj suklupęs,

Kur ilsis
Padavimai ir legendos,
Kur viskas
Šilo ošime paskendo,

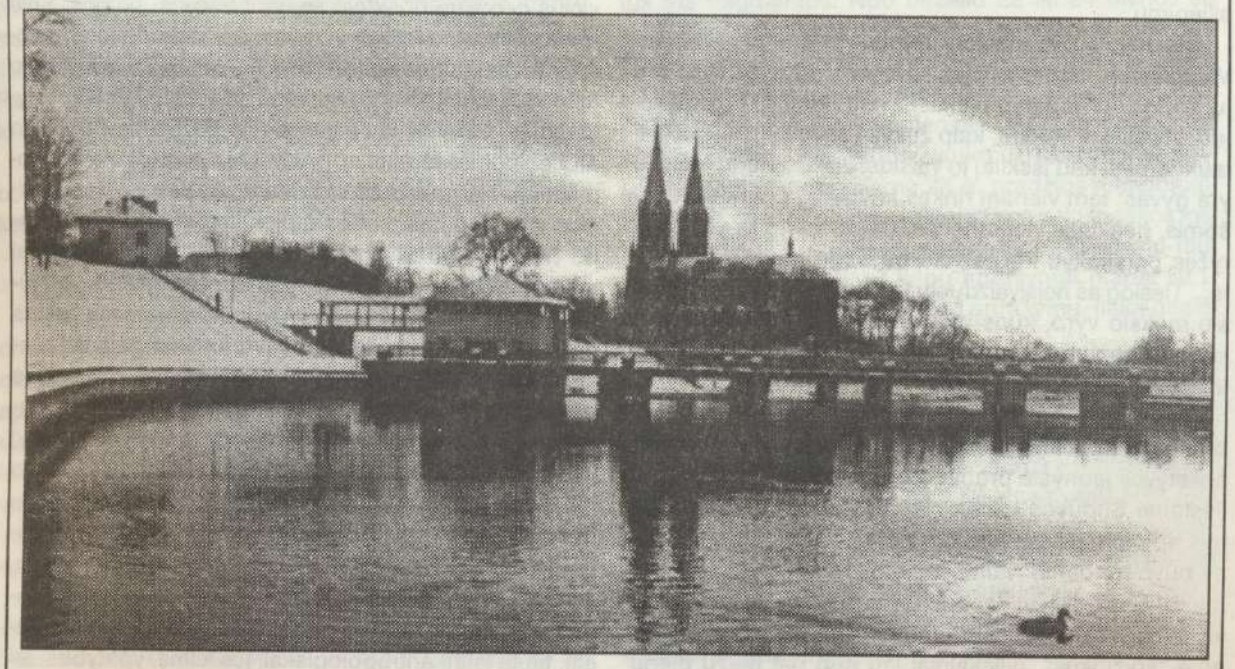
Kur girdisi balsai -
Gyvi po šimto metų
Ir kur mane
Iš po velėnos mato

Ir užmirštieji,
ir įamžinti paminkluos;
Tai mano Anykščiai,
Ir aš laimingas,

Kad visa tai
Sutalpinau į širdį:
Tegu pasaulis
Mano širdį girdi!

Antanas DRILINGA

Jono JUNEVIČIAUS nuotraukos

J.BASANAVIČIAUS ARCHEOLOGINIŲ PAMINKLŲ TYRINĖJIMAI SVĖDASŲ IR ANYKŠČIŲ KRAŠTE

Raimundas AKAVICKAS

Su dr. Jono Basanavičiaus vardu neatskiriamai susijusi mūsų tautos istorija. Įvairių gyvenimo bei to meto politinių aplinkybių poveikyje jam teko nueiti ilgą ir ne visuomet lygų gyvenimo kelią. Tačiau toje ilgoje jo kelionėje visada buvo aišku ir tikra viena - didelė meilė savo tautai ir tėvynei. Tai leido jam ir toli nuo Lietuvos esant nepaklysti svetimųjų gyvenimo sūkuriuose, nepamiršti savo tėvynės bei padėjo tapti mūsų tautinio atgimimo patriarchu, išaugti į genialų politiką, mokslininką ir vieną iš pirmųjų to meto lietuvių tautos veikėjų.

Plati ir daugiašakė J.Basanavičiaus mokslinė, kultūrinė ir visuomeninė veikla yra gerai išnagrinėta: apžvelgta biografija ar atskiri jos periodai, jis įvertintas kaip gydytojas, antropologas, tautosakininkas, rašytojas ir publicistas, apskritai, mokslo ir kultūros veikėjas. Daugelyje jam skirtų darbų prabėgomis užsimenama ir apie J.Basanavičiaus archeologinius tyrinėjimus, tačiau niekas nemėgino specialiai įvertinti jo archeologinės veiklos, paieškoti jos paskatų, apibrėžti J.Basanavičiaus vietą mūsų archeologijos istorijoje, apžvelgti jo pažiūras.

Kad ši veikla išties buvo vaisinga ir gausi galima spręsti iš to meto politinių bei visuomeninių veikėjų atsiliepimų.

Štai kaip J.Basanavičių apibūdina kunigas J.Tumas Vaižgantas: "Basanavičius į archeologijos dalykus (be jų, rodos, jo daugiau niekas ir nedomino) yra įsižiūrėjęs, triviališkai sakant, kaip žaltys į savo kiaušinius, belaukdamas, kad išskiltų jo vaisius. Jis tuo vienu mokslu yra gyvas; tam vienam rinkęs knygyną, pirma savo lėšomis, paskui iš visuomenės. Dėl to vieno jis yra pasiryžęs perskaityti ko ne viso pasaulio mokslo literatūrą... Tiesiog aš neįsivaizduoju kito žmogaus, net didžiausio mokslo vyro, kuris būtų perskaitęs tokią daugybę knygų ir atmintų, kur reikia ieškoti šimtų citatų savo raštams".

Pati pirmoji paskata domėtis savo tautos praeitimi, be abejo, buvo tai, kad Jono Basanavičiaus vaikystė ir ankstyvoji jaunystė prabėgo polonizacijos mažai tepaliestame Sudūvos kaime. Čia buvo nemaža legendomis apipintų piliakalnių. Čia net pačiuose Ožkabaliuose buvo randama įvairių senienų. Visa tai pradėjo dominti J.Basanavičių dar nuo mažumės ir darė didelę įtaką jo tolimesniems darbams. "Drauge su pasakomis apie "kryžiokus", piliakalniai jau nuo pat mažų dienų mano akis ir širdį prie savęs traukė. Netoli nuo Ožkabalių, Piliakalnio kaimo laukuose pas Rasius yra gražus piliakalnis, nuo kurio patsai kaimas pramintas... Vėliau susipažinau su Pajevonio, Kaupiškių, Rudaminos ir kitais piliakalniais. Ant šių kalnų, galiu drąsiai sakyti, susitvirtino mano lietuviškumas".

Pirmąsias žinias iš Lietuvos istorijos J.Basanavičius gavo mokydamasis Marijampolės gimnazijoje bei savarankiškai studijuodamas T.Narbuto, I.Kraševskio, S.Daukanto veikalus. Vėliau žinias gilino Maskvos universiteto istorijos fakultete. Tačiau dėl žemo dėstymo lygio bei kitų priežasčių po dviejų semestrų perėjo į medicinos fakultetą (1875-1879 m.) ir toliau visą savo laisvalaikį paskyrė pamėgtam Lietuvos proistorės ir istorijos tyrinėjimui.

Aktyvi J.Basanavičiaus kaip mokslininko veikla prasideda emigracijoje - Bulgarijoje (1880-1905 m.). 1894 m. buvo publikuotas pirmasis jo darbas archeologine tematika "Aukštutinės ir Žemutinės Mizijos archeologija bei etnografija", kuriame iškelta Bulgarijos senienų reikšmė. Remdamasis archeologinių tyrinėjimų Montanos (dabar Michailovgradas) miesto apylinkėse duomenimis, įrodinėjo, kad bulgarai yra trakų palikuonys, o "ne jokie hunai, atsidanginę iš rytų". Be to, J.Basanavičius nemažai prisidėjo įkuriant Varnos, Lomos, Sofijos miestų archeologijos muziejus, pats rinko archeologinius radinius (vien Varnos muziejui jis padovanojo apie 80000 eksponatų) bei ragino tai daryti vietinius gyventojus. Laisvalaikiu jiems skaitė pažintinio pobūdžio archeologinės tematikos paskaitas, tuo žadindamas domėjimąsi tėvynės praeitimi. Matyt, ne veltui J.Basanavičius yra laikomas archeologijos kaip mokslo pradininku Bulgarijoje. Už nuopelnus jaunai bulgarų kultūrai J.Basanavičius buvo išrinktas daugelio mokslo, kultūros ir visuomenės draugijų nariu, apdovanotas Tautos ordinu. Bet objektyviausiai save įvertino pats J.Basanavičius: "Esmi patenkintas, kad nebuvau bulgarams parazitu... Patys bulgarai mano spėkas ir darbuotę, galiu sakyti, brangino".

1905 m.grįžęs į Lietuvą, J.Basanavičius tęsia savo mokslinį tiriamąjį darbą, o 1907 m. jo iniciatyva įsteigiama Lietuvos mokslo draugija, kurios programoje numatyta "rinkti visokius lietuvinius padargus, dirbinius, senovės kapų iškasenas, archeologiškai tyrinėti senovės pilis, kapus, piliakalnius, tyrinėti lietuvių istorinę praeitį, tautą ištirti antropologiškai, jos kilmę, ypatybes, istoriją, jų dvasinę ir materialinę kultūrą..." Kalbėdamas

LMD steigiamajame susirinkime, J.Basanavičius pabrėžė, kad "archeologiškieji tardymai suteiksią daug medžiagos senovės lietuvių kultūrai aprašyti" ir kad "šitam dalyke tardymai Lietuvoje beveik dar nepradėti". Lietuvos mokslo draugija sujungė visų mokslo šakų mėgėjus ir mokslininkus, čia susibūrė ir Lietuvos archeologijos paminklų tyrinėtojai: kunigas J.Žiogas, V.Nagevičius, E.Volteris ir kt., kurie kartu su visa siela tam darbui atsidavusiu LMD pirmininku J.Basanavičiumi tyrinėjo archeologijos paminklus, rašė apie juos spaudoje ir darė mokslinius pranešimus draugijos narių suvažiavimų metu. Skaityti referatai ir kiti moksliniai draugijos narių darbai buvo spausdinami nuo 1907 m. leidžiamame LDM žurnale "Lietuvių Tauta" (pvz., archeologinės tematikos V.Nagevičiaus straipsnis "Kirminų kalnas", J.Žiogo "Archeologiniai tyrinėjimai Gaidės apylinkėje", J.Basanavičiaus "Lietuvių kalba archeologijos ir etnografijos šviesoje" ir daug kitų).

Prie LDM įkurtame tautiniame muziejuje, kuriam pradžią davė taip pat J.Basanavičius, padovanojęs visą savo numizmatikos rinkinį - 2000 romėniškų, graikiškų, dakiškų monetų bei archeologinių radinių kolekciją, per keletą metų buvo sukaupta apie 20000 eksponatų. Kaip archeologas mėgėjas, J.Basanavičius gan artimai bendradarbiavo su žymiausiais to meto archeologais A.Bezzenbergeriu, Lissaueriu, Ot.Tishleriu, lenkų mokslininku, istoriku prof. A.Procharka, olandų etnologu dr.Van der Meulenu, serbų mokslininku trakologu dr.Adalbertu Srba. J.Basanavičius, norėdamas paskatinti lietuvius kultūriniam bendradarbiavimui su kitomis tautomis, palaikė ryšius su 25 rusų, ukrainiečių, čekų, lenkų, vokiečių, estų, latvių mokslo draugijomis ir įstaigomis.

1909-1910 m. J.Basanavičius visiškai oficialiai tyrinėjo Sudūvos ir Aukštaitijos piliakalnius, senkapius ir pilkapynus. Tai patvirtina išlikę Imperatoriškosios Archeologinės Komisijos leidimai - Atviri lapai, suteikę teisę J.Basanavičiui kasinėti Kauno apygardos, Vilkaviškio, Panevėžio bei Telšių apskričių archeologinius paminklus.

Iš viso per dvejus metus J.Basanavičius tyrinėjo 12 objektų, iš jų: 1909 06 21 - 09 06: 6 senkapius ir 1 piliakalnį.

1910 06 18 - 07 09: 2 senkapius ir 3 pilkapynus,

1911 10 03 - Ožkabalių senkapis tirtas pakartotinai.

1909 m. tyrinėti Vilkaviškio, Kauno ir Šiaulių raj. archeologiniai paminklai, o 1910 m. Aukštaitijos archeologiniai paminklai. Reikia pabrėžti, kad medžiagos apie jo atliktus darbus išlikę labai mažai. Tai daugiausia trumpos žinutės autobiografijoje, LMD protokolų knygose, laiškuose, amžininkų prisiminimuose. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto archyvuose saugomas vienintelis J.Basanavičiaus archeologinių kasinėjimų dienoraštis.

Nepavyko, deja, aptikti ir tiesioginių duomenų apie J.Basanavičiaus archeologinių tyrinėjimų metodiką, tačiau, žinant, kaip nuosekliai jis buvo susipažinęs su žymiausiais to meto archeologijos, etnologijos bei antropologijos specialistų A.Brėmerio, A.Hemigo, V.Zomerio, Ot.Tišlerio, Lisauerio, A.Bezzenbergerio ir kt. darbais, o įgytas teorines žinias ne kartą pritaikęs Bulgarijos žemėje, galima daryti išvadą J.Basanavičių buvus vienu iš labiausiai archeologiniam darbui pasiruošusių lietuvių mokslininkų.

Pilno J.Basanavičiaus tyrinėtų archeologijos paminklų vaizdo sudarymui teko panaudoti jau vėliau tuos pačius objektus kasinėjusių archeologų ataskaitas, Valstybės Archeologijos Komisijos bylas, Lietuvos archeologinius žemėlapius bei kitus šaltinius.

Vienas pirmųjų J.Basanavičiaus tyrinėtų archeologijos paminklų Aukštaitijoje yra Anykščių rajone, Svėdasų apylinkėje, Kraštų kaime, Taurakalniu vadinamoje kalvoje buvę senkapiai, archeologinėje literatūroje dar vadinami Kraštų (Svėdasų) senkapiais.

Senkapių likučiai yra apie 3 km. į šiaurės rytus nuo Svėdasų centro, 110 m į rytus nuo kelio Anykščiai-Rokiškis, Kraštų miško pietrytiniame pakraštyje, keliuko, vedančio iš minėto kelio į Savičiūnus, vakarinėje pusėje. Jie apima apie 40x50 m dydžio kiek pailgą šiaurės-pietų kryptimi kalvą, kuri beveik visa nukasta vežant smėlį ir šiuo metu apaugusi pušimis.

Nuošalioje vietoje esantys senkapiai nelabai traukė archeologų dėmesį, tad tik 1910 m. šį archeologijos paminklą pabandė tyrinėti J.Basanavičius. Jo autobiografijoje randame tokius duomenis: "1910 m. birželio 18 d. išvažiavau į Švenčionis, iš kur siauruoju geležinkeliu į Uteną, iš ten per Vyžonis - į Svėdasus pas kleboną Kazlauską; sekančią Sekminių pirmąją dieną pavakare nuvykome pas Taurakalnį už 2 vars. nuo Svėdasų palei Kamajų miškelį, ir pas Urbonavičių Kraštų kaiman, kur gavau senovinės apykaklinės rinkės (torgues) sulaužytus tris fragmentus. Nuo birželio 22 iki 24 dienos su keturiais darbininkais perkasinėjau senovės kapines ant Taurakalnio ir radau 30 lavonkaulių (skeletų) su menkomis XV-XVII šimtmečio įkapėmis" (Basanavičius J. 1936.P.119.). Per šias tris dienas J.Basanavičius ištyrė 30 kapų, tačiau išlikusiuose lauko užrašuose, rašytuose pieštuku standartiniame XX a. pradžios archeologiniame dienoraštyje (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas (toliau LLTI). F2-92), su nuoroda "Svėdasai-Taurakalnis", pateikti tik 18 kapų aprašymai (kapai Nr.1-18). Kodėl nėra likusių 12 kapų aprašymų, lieka neaišku (Ten pat., P.14) (pav.3).

Visa senkapiuose surinkta archeologinė medžiaga pateko į Lietuvių Mokslo Draugijos muziejaus rinkinius. Dabartiniu metu archeologiniai radiniai saugomi Nacionaliniame Lietuvos valstybės ir kultūros istorijos muziejuje (toliau - NLVKIM) (AR 78:1-57 ir neinventorinti). Čia dar reikėtų pasakyti, kad didžiąją dalį LMD kraniologinio rinkinio kaip tik sudarė kaukolės iš J.Basanavičiaus tyrinėtų XV-XVII a. senkapių Taurakalnyje. Išlikusiame LMD muziejinių daiktų sąraše 29 asmenų kaukolės ir jų fragmentai pažymėti pastaba: "Crania Lituani iš Taura-

kalnio pas Svėdasus" (LLTI. F22-989.). Antropologinė medžiaga iš šių senkapių saugoma Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Anatomijos, histologijos ir antropologijos katedroje (Inv.Nr.356-375) (Česnys G. 1985.P.158). Visa ši medžiaga be tikslesnių metrikų.

Apie vėlesnį šio archeologijos paminklo tyrinėjimą duomenų beveik nėra išlikę. Tiesa, "Taurakalnio" piliakalnį ir ant jo esančius senkapius savo knygoje "Lietuvos archeologijos medžiaga" mini P.Tarasenka: "Už 3 km nuo Svėdasų yra piliakalnis, vadinamas Taurakalniu, ant Turakalnio yra senkapiai" (Tarasenka P.1928.P.240.), Valstybės Archeologinės Komisijos (toliau VAK) medžiagoje nurodomas tik šalia Svėdasų esantis piliakalnis, vadinamas "Taurakalniu" arba "Turkalniu" (VAK.1935.B.21.,P.105.).

1969 m. šį paminklą lankė Lietuvos istorijos instituto archeologinė ekspedicija ir nustatė, kad apie 40-50 m ilgio kalvos, vadinamos "Taurakalniu" vietoje likusi tik smėlio duobė. Kiek labiau išsiskyrė buvęs šiaurinis aukštesnis kalvos galas. Smėlio duobės pakraščiais mėtėsi paskiri gerai išlikę žmonių kaulai. Konstatuota, kad tai ne piliakalnis, o natūrali kalva, kurioje buvę XV-XVII a. senkapiai (kaimo kapinaitės) visiškai sunaikinti (Tautavičius A.1969.P.34-35).

1982 m. Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos žvalgomosios archeologinės ekspedicijos Anykščių rajone metu taip pat buvo aplankyta "Taurakalniu" vadinama kalva. Nustatyta, kad kalva į piliakalnį nepanaši, o čia buvę XV-XVII a. senkapiai, galutinai sunaikinti (Balčiūnas J.1982.P.72.).

Šiandieną apie Kraštų (Svėdasų) senkapius galima kalbėti remiantis tik minėtais 18 kapų aprašymais bei 65 archeologiniais radiniais (saugomais NLVKIM). Tarp jų 57 inventorinti bei 8 neinventorinti dirbiniai. Nemažą dalį minėtų radinių iš Kraštų (Svėdasų) senkapių surinko ir vėliau perdavė LMD muziejui kunigas J.Tumas-Vaižgantas. Plačiau apie šių senkapių tyrinėjimą bus paskelbtas atskiras straipsnis.

Šeimyniškėlių (Kapanicos) senkapiai yra 950 m į pietryčius nuo Elmos ir Šventosios santakos, 650 m į rytus nuo Šventosios upės kairiojo kranto, 530 m į rytus nuo Šeimyniškėlių kaimo kapinių, 400 m į pietvakarius nuo Šeimyniškėlių piliakalnio, 170 m į šiaurės vakarus nuo plento Anykščiai-Rokiškis.

Senkapis iki 1990 m. buvo pats neaiškiausias archeologijos paminklas Anykščių rajone. Buvo neaišku net kurioje vietoje jis yra, koks jo išlikimo laipsnis.

Pirmos žinios apie senkapį yra iš XIX a. pabaigos. Anykščių muziejuje saugomas geležinis įmovinis trikampe plunksna ietigalis (Inv.Nr.6478), kurio metrika nurodo, jog jis rastas 1879 m. "Šeimyniškėlių lauko "Kapanicose", prie Vorutos) Vorutės) piliakalnio: 1899 m. F.Pokrovskis nurodo, kad "prie Mažųjų Šeimyniškėlių kaimo, Šventosios krante, dideliame kiekyje sutinkami žmonių kaulai kartu su molinių indų šukėmis". 1910 m. viešėdamas Anykščiuose Šeimyniškėlių senkapį tyrinėjo ir Jonas Basanavičius. Autobiografijoje jis pats pažymi: "Anykščiuose buvau liepos 8-13 dienomis, o 9 d. perkasinėjau Šeimyniškėlių kapines ant kalno, radau kelias kaukoles, dažniausiai be jokių įkapių, nes kapinės XV-XVII šimtmečio...". "Kitą liepos 11 dieną dar kasinėjau Šeimyniškėlių kapinėse". Antropologinė medžiaga dabar saugoma Vilniaus universiteto Medicinos fakultete, radiniai - NLVKIM. Anksčiau minėtame XX a. pradžios archeologiniame dienoraštyje išliko trumpi kapų aprašymai. Kapai Nr.1-8 aprašyti pagal dienoraščio etaloną, panaudojant tam ir griaučių schemas (nupiešiant ant jų rankų padėtį, jeigu jis skiriasi nuo nupieštos šablone (ištiestos rankos prie šonų)). Toliau šablonas baigiasi ir prasideda kapų aprašymas - tekstas. Kapų tarpusavio išsidėstymo bei tyrinėtos vietos planų nėra, tik nurodyta, kad kasinėta "vieta Kapanica". Šeimyniškėliai. Pas Anykščius 3 varstai".

Iš viso buvo ištirti 26 kapai. Iš jų: 18 vyrų, 3 moterų, 2 vaikų ir 3 nenustatytos lyties palaidojimai. Senkapyje vyravo pietų ir pietvakarių laidojimo kryptis (95 proc.). Griaučių ilgis - nuo 130 cm iki 172 cm (rasti tik griautiniai palaidojimai). Keliuose palaidojimuose rastos karsto ("lovio") liekanos, bei apeiginių angliukų sluoksnis (Nr.2;Nr.13;Nr.24). Mirusiųjų rankų padėtis kapuose įvairi (ištiestos palei šonus, sukryžiuotos ant pilvo; dešinė ištiesta, kairioji iki krūtinės suriesta ir t.t.). Įkapių palyginti nedaug. Vyrų kapuose dažniausiai rasta geležinių peilių liekanų, diržo sagčių; moterų kapuose - žalvarinių žiedų, apyrankių. Niekur, deja, nenurodytas kapų gylis. Matyt, labiausiai J.Basanavičių domino antropologinė medžiaga (kaukolės), galbūt todėl jos papildomai ištisai ties kiekvienu kapu numeruotos raudonu pieštuku (išskyrus Kapą Nr.23, kur skaičius (74) įrašytas mėlynu pieštuku).

Vėliau Šeimyniškėlių senkapį mini J.Elisonas, per vietos moksleivius užrašęs pasakojimą, kad čia "nemažas smėlio plotas apklotas žmonių kaulais. Toje vietoje randama senovinių pinigų, grandinėlių, žiedų ir kt."

P.Tarasenka Šeimyniškėlių senkapį mini kaip du objektus, nes rėmėsi skirtingais šaltiniais.

Pokario metais senkapis apaugo mišku ir jo tikslesnė vieta pamiršta, nors pats senkapis buvo įrašytas į archeologijos paminklų sąrašus (AR-96). Kiek nuosekliau jį žvalgė Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos (MMT) ekspedicija 1975 m. ir 1982 m., tačiau ir tuomet nepasisekė nustatyti tikslesnės senkapio vietos. Aprašant Šeimyniškėlių piliakalnį, paprastai, būdavo nurodoma, jog šalia yra ir senkapis, kuris pagal J.Basanavičiaus surinktus radinius dažniausiai datuotas XV-XVIII a.

Tik 1990 m. Lietuvos Istorijos instituto (LII) archeologinės ekspedicijos Anykščių rajone metu (vadovas - G.Zabiela) pavyko iš naujo gan tiksliai lokalizuoti Šeimyniškėlių (Kapanicos) senkapio buvimo vietą.

Šiuo metu senkapis įrašytas į respublikinės reikšmės archeologijos paminklų sąrašus (AR-96).

REZISTENCINĖ VEIKLA ANYKŠČIŲ GIMNAZIJOJE POKARIO METAIS

Gintaras RAŽANSKAS

1944-1945 m. Anykščių krašte kuriasi pirmieji partizanų būriai. Į ginkluotą kovą greitai įsijungia ir buvę mokyklos mokiniai - broliai Antanas, Bronius, Jonas Kemekliai, Jonas Povilonis, Jurgis Urbonas, Vytautas Baltušis, Antanas Bagočiūnas ir kiti. O Antanas Slučka, 1942 m. eksternu išlaikęs egzaminus Anykščių gimnazijoje, tampa Aukštaitijos partizanų vadu.

1945 m. gegužės mėn. mokykloje pradeda veiklą moksleivių pogrindinė organizacija. Prisimena buvęs mokinys Mykolas Sprindys:

"Pamenu, tai buvo nuostabiai graži pavasario diena. Sodelyje, už "sostinės" taip vadinamo pagrindinio gimnazijos pastato, einant į "kamčiatką", stovėjo sena nedidelė pavėsinė. Didžiosios pertraukos metu susirinkom keli penktokai - aš, Vytautas Azarinskas, Stasys Dundulis, Aloyzas Keiba. Nepamenu, kuris iš mūsų iš užančio išsitraukė laikraštėlį, gal tik dviejų sąsiuvinio puslapių ir pradėjo skaityti. Užgniaužę kvapą klausėm ir dairėmės, kad kas nepamatytų. Tai buvo pogrindžio leidinėlis "Partizanų varpas", kvietęs kovoti prieš bolševikų okupaciją, remti išėjusius į mišką kovotojus, tikėti viltimi, kad Lietuva bus laisva.

Mykolas Sprindys

Aloyzas Keiba

Skambutis pakvietė pamokai. Čia nebegirdėjau mokytojo pasakojimų, mintyse išgyvenau tai, kas įvyko, suėmė begalinis noras padėti vargstančiai Lietuvai"[1].

Rezistencinės veiklos mokykloje iniciatoriumi buvo Antanas Bagočiūnas, 1945 m. balandžio mėn. palikęs gimnazijos 6-ąją klasę ir tapęs partizanu. Jis, sutikęs mokytoją Joną Rasinską, liepė pastarajam globoti patriotiškai nusiteikusius moksleivius. A.Bagočiūnas dažnai kalbėjęs, kad karas dar nesibaigė, karas tik prasideda ir Lietuva vėl bus laisva.

Mokytojas Jonas Rasinskas, buvęs aktyvus Šaulių sąjungos dalyvis, neabejingas to meto Laisvės varpo garsų kvietimui veikti ir dirbti, tapo gimnazijos pogrindinės organizacijos vadovu. Vis dažniau ir daugiau partizanų spaudos pasirodydavo mokykloje. O ir pamokų metu mokytojas, nenujausdamas, koks pavojus jo laukia, atvirai pradėjo kalbėti, kad reikia ruoštis tarybų valdžios nuvertimui, kaupti ginklus.

Straipsnius į laikraštėlius rašė patys mokiniai.

Prisimena buvęs J.Rasinsko klasės auklėtinis Algirdas Čižas:

"Rašinėdavau į gimnazijos sienlaikraštį. Kartą klasės draugas Edvardas Aleknavičius gimnazijos kieme (pa-

menu prie šaltinio) užkalbino mane, pasiūlydamas paskaityti šapirografuotą laikraštėlį. Po kelių tokių rezistencinės spaudos perdavimų E.Aleknavičius pasiteiravo, ar aš pats negalėčiau ką parašyti. Sutikau. Nepamenu kiek, bet buvo atspausdinta ir mano patriotiškų eilėraščių, kitų korespondencijų. Vienąkart, E.Aleknavičiaus nurodytas, nešiau savo rašinėlį mokytojui J.Rasinskui į jo butą. Būtent tada ir suvokiau, kas yra tos veiklos centrinis asmuo.[1] Mokyklą pasiekdavo ir partizanų štabo leidinys "Į Laimės žiburį". Viename numeryje buvo paskelbtas atsišaukimas:

Kazys Šmigelskas

"Jaunieji lietuviai, metai po metų slenka Jūsų gyvenimo dienelės, artindamos Jus, gražioji Lietuvos ateitis, prie užsibrėžto tikslo - brandos atestatų. Jūsų troškimus ir siekimus pažabojo laikinai į mūsų žemę įsibrovęs baisusis komunizmas... Iš mokyklų šalinama malda, Kryžius, Vytis...

Jaunieji lietuviai. Jums priklauso Lietuvos ateitis. Jūs privalote tęsti tėvų, brolių, auklėtojų ir prosenelių krauju ir kančiomis pradėtą žygį..."[2]

1946 m. kovo mėn. pogrindinė organizacija Anykščių gimnazijoje buvo likviduota. Dauguma mokinių buvo suimta.

Penki mėnesiai kankinančių tardymų Anykščiuose, Panevėžyje, Vilniuje ir 1946 m. liepos 13 d. buvo paskelbtas nuosprendis. Pagal Rusijos Federacijos baudžiamojo kodekso 58-1 A str. ir 58-11 str. mokytojas Jonas Rasinskas buvo nuteistas 10 metų, mokiniai Apolinaras Kaminskas (7 kl.); Stasys Dundulis (6 kl.), Mykolas Sprindys (6 kl.), Vytautas Azarinskas (buvęs mokinys) - 5 metams, Kazys Giedrys (7 kl.) - 1 metams.[3]

Kartu su visais buvo suimtas ir 7 klasės mokinys Kazys Šmigelskas, tačiau jau 1946 m. birželio 9 d. jam pa-

Mokytojas Jonas Rasinskas Vorkutos lageryje

vyko pabėgti iš Vilniaus kalėjimo. 1947 m. rugpjūčio mėn. K.Šmigelskas vėl buvo suimtas ir bausmė padidinta iki 25-erių metų.[4]

"Prasidėjo ilgas kančių kelias Vorkutos, Intos lageriuose be teisių, be duonos, be padoraus rūbo. O ir sugrįžusius į Lietuvą mus vadino "raupsuotais" - rašo atsiminimuose J.Rasinskas.

Antanas Pakšys

Antanas Balaišis

Likvidavus mokytojo J.Rasinsko grupę, rezistencinė veikla mokykloje nenutrūko. Kai kurie mokiniai ir toliau palaikė ryšius su partizanais, teikė jiems svarbią informaciją, perduodavo vaistų, rašomo popieriaus, platino partizanų spaudą.

Vienas iš aktyviausių gimnazistų buvo Aloyzas Keiba, artimai bendravęs su partizanais broliais Jonu, Albinu ir Juliumi Griškomis, Povilu Žarskumi. Aktyviai veikė mokiniai Antanas Pakšys, Antanas Balaišis ir kiti. Rapolas Aukštuolis padirbinėjo nutarusiems legalizuotis partizanams dokumentus.

Gimnazijoje veikė ir komjaunimo organizacija, kuriai priklausė 5 ar 6 mokiniai. Jų lyderis buvo 6 klasės mokinys Antanas Ubagevičius. Vaikščiodavo ginkluotas "Parabel" pistoletu. Pertraukas praleisdavo mokytojų kambary. Čia kviesdavo mokinius ir verbuodavo į komjaunimą. Tokia komsorgo veikla partizanams, mokytojams, mokiniams kėlė pasipiktinimą. Ne kartą A.Ubagevičius buvo perspėtas nutraukti kalaborantišką veiklą.

1947 m. gegužės pabaigoje prieš komsorgą buvo organizuotas pasikėsinimas. Naktį į jo kambarį buvo įmestos dvi granatos. Viena jų sužeidė A.Ubagevičių į koją. Tris savaites jis gydėsi Utenoje.

1947 m. rugsėjo mėn. buvo parengtas naujas mokyklos komjaunimo lyderio nužudymo planas. Jį įgyvendinti buvo pavesta Baliui Ramanauskui iš Šeimyniškių kaimo. Taip jį, priimdami į savo gretas, norėjo išbandyti partizanai.

1947 m. spalio 15 d. B.Ramanauskas pasirodė prie senųjų gimnazijos pastatų. A.Ubagevičius kartu su mokytoju Pr.Šulga, pasibaigus antrai pamokai, nuo "kamčiatkos" ėjo į mokytojų kambarį, įsikūrusį centriniame pastate. Netikėtai iš 10 metrų nuotolio B.Ramanauskas paleido 6-7 šūvius. A.Ubagevičius, dar bandydamas atsišaudyti, atbėgo į mokytojų kambarį ir krito negyvas. Pr.Šulga buvo atsitiktinai sužeistas į koją.

1948 m. pradžioje suėmė gimnazijos mokinius A.Keibą, A.Pakšį ir A.Balaišį. Jie buvo kaltinami tuo, kad dalyvavo 1947 m. gegužės mėnesį pasikėsinime į A.Ubagevičių, bendrai su B.Ramanausku kūrė komsorgo nužudymo planą.

1948 m. spalio 16 d. skelbiamas teismo nuosprendis. Už teroristinio akto organizavimą, antitarybinę veiklą, ryšius su partizanais Anykščių gimnazijos mokiniai Aloyzas Keiba, Antanas Pakšys ir Antanas Balaišis nuteisiami 25-riems metams.[5]

Gražiausi jaunystės metai prabėgo Vorkutos šachtose. Tik 1956 m., sumažinus bausmę, jie grįžo į Lietuvą.

Balys Ramanauskas žuvo 1949 m. gegužės 31 d. 1968 m. liepos mėn. gimnazijos kieme Antano Ubagevičiaus atminimui buvo pastatytas paminklas. Nusižengiant istorinei tiesai ant akmens užrašyta, kad šioje vietoje buvo nužudytas komsorgas. Tikroji jo žūties vieta ne čia. O paminklai statomi ne kalaborantams, bet kovojusiems už Lietuvos laisvę.

1949 m. rudenį Anykščių vidurinėje mokykloje susikūrė slaptas "Vienybės" būrelis, kurio tikslas - eiti su visa kenčiančia ir kovojančia Lietuva. Svarbiausias moksleivių ginklas bu-

vo spauda. Rašė eilėraščius, prozą, atsišaukimus. Visa tai perduodavo partizanams. Jie atspausdindavo, o mokiniai išplatindavo mieste ir mokykloje.

"Vienybės" organizacijos branduolys buvo dešimtos klasės mokiniai Algimantas Bučys, seserys Rožė ir Filomena Pavidytės, abiturientai Povilas Gražys, Prima Bučytė, Vlada Valevičiūtė, Janina Repečkaitė, Kęstutis Banionis, buvęs gimnazistas Kazimieras Karvelis.

Prisimena P.Bučytė-Petrylienė:

"1950 m. prieš pat Vasario 16-ąją iš A.Bagočiūno-Dūmo partizanų būrio kovotojų gavome užduotį - iškabinti trispalves ir atsišaukimus. Pasiuvome vėliavėles su gedulo juostele, berniukai pririšo virvutes su akmenėliais. Buvome pasiskirstę teritorijomis ir jau prieš 12-ą nakties papuošėme trispalvėmis gimnaziją ir Anykščių miesto gatves. Išaušo gražus Vasario 16-osios rytas. Ant belapių medžių ryškiai plevėsavo trispalvės".

Okupacinei valdžiai baisų įniršį sukėlė iš tą naktį moksleivių išplatinti lapeliai:

"Trispalvė plakasi su vėjais Vasario dieną brangią mums... Lietuvi, tikėk, išsipildys tavo lūkesčiai. Mūsų tautos išsilaisvinimo kova vainikuosis laimėjimu... Lietuvi, su dar tvirtesniu pasiryžimu Vasario 16 d. Kovai vėl iš naujo gimk! Atbusk, jei miegojai! Kiek kas mokės šiame tautos išsilaisvinimo kelyje ištverti, tiek tas bus vertas laisvos Lietuvos! "Vardan tos Lietuvos vienybė težydi!"

Moksleiviai buvo suimti prieš pat tradicinį šimtadienį - jau vasario 18-ąją atsidūrė saugumo rūsiuose, kur prasidėjo tardymai, kankinimai. Anykščiuose išlaikė 6 mė-

Kęstutis Banionis

nesius. Matyt, norėjo paimti gyvą partizanų vadą A.Bagočiūną-Dūmą ir surinkti kuo daugiau informacijos apie "Vienybės" organizaciją.

Kaip pasakoja P.Bučytė-Petrylienė, mintys sukosi apie gimnazijos draugus ir - kas tas, kuris išdavė?

1950 m. gegužės 15 d. buvo paskelbtas nuosprendis. Kaltinimai tradiciniai - šalies išdavimas, dalyvavimas pogrindinėje organizacijoje, antisovietinė propaganda. K.Karvelis ir P.Gražys buvo nuteisti 25 m., V.Valavičiūtė, K.Banionis, A.Bučys, P.Bučytė, R.Pavidytė, J.Repečkaitė - 10 m.[6]

Prieš akis - tremtis. Traukinys moksleivius neš vis tolyn ir tolyn į Karagandos, Uralo, Vorkutos lagerius.

Kalbi su tos grupės nariais ir sunkiai suvoki, kiek reikėjo iškentėti pažeminimų, patirti skausmo, kančių, tačiau, pasak jų, stiprybės teikė viltis, kad anksčiau ar vėliau Lietuva bus laisva.

Mokyklos istorija - tai krašto istorijos dalis, valstybės dalis. Čia plakė tie patys vėjai ir darganos. Ir mokytojams, ir mokiniams, kovojusiems ir kentėjusiems, neatrodė, kad tai jų auka. Tai buvo jų gyvenimas, savo Lietuvos kūrimas.

Prima Bučytė

---

[1] *Mykolas Sprindys. Atsiminimai. Mokyklos muziejus*
[2] *Ypatingasis archyvas. J.Rasinsko byla Nr.610.*
[3] *Ten pat.*
[4] *Iš pokalbio su Kaziu Šmigelsku.*
[5] *Kęstutis Banionis. Mano sąsiuvinis.V. 1993. psl.10*
[6] *Ypatingasis archyvas. Byla Nr.36604.*

Paskutinį rugsėjo penktadienį Vidugirių kaimo žmonės, troškūniečiai ir anykštėnai paminėjo žymaus tėviškėno, iš mūsų krašto kilusio poeto, prozininko ir dramaturgo Kazio INČIŪROS (1906-1974) 90-metį. Klausėmės atsiminimų, literatūros istorikų, tyrinėtojų pranešimų, aktorių skaitomos poeto kūrybos. Gražią dovaną šios sukakties proga skaitytojams pateikė leidykla "Vaga", išleidusi Kazio Inčiūros poezijos rinkinį "Akmenys verkia", kur tilpo eilėraščiai iš ilgai slapstyto mašinraščio bei tremtinio gėla persmelktos 1956 m. rašytos "Nelaisvės psalmės". Maloni staigmena ir troškūnietės mokytojos Birutės Čielienės su pagarba ir meile Troškūnų krašto dainiaus Kazio Inčiūros atminimui parengtas bukletas.

"Anykščių" skaitytojams siūlome pasiskaityti humanitarinių mokslų daktarės Ritos Tūtlytės studiją apie Kazio Inčiūros poeziją, iš tremties grįžusio Kazio Inčiūros parašytus atsiminimus (K.Inčiūros Raštų sudarytojas poetas Eugenijus Matuzevičius labai apgailestavo, kad šie atsiminimai "iškrito" iš trečiojo tomo ir liko mažai kam žinomi). Vertas skaitytojų dėmesio ir nuoširdžiai parašytas K.Inčiūros kūrybai skirtas Troškūnų vidurinės mokyklos moksleivės rašinys.

KAZIO INČIŪROS POEZIJOS ŽEMĖ

Rita TŪTLYTĖ

Kazys Inčiūra yra itin sutapęs su tarpukario kultūra, su neoromantikų kartos iškeltomis meno formomis. Artistinės prigimties, teatralas, diktorius, orientavęsis į grožį,- jis pirmąjį eilėraščių rinkinį "Su jaunyste" (1928) skiria ir užrašo motto: "Pasakų žemės dukrai Valst. Teatro Primadonai O.Rymaitei". Šiame rinkinyje kiek impresionistiniu ar simbolistų stiliumi išdainuoja jaunystės svaigulį, panašiai kaip ir ankstyvoji S.Nėris. Antrasis rinkinys "Tyliųjų saulėlydžių žemėj" (1930) vėrė žmogaus dvasios ir gamtos bendrystę, atmesdamas realius visuomenės, kaimo buities elementus, palikdamas kalbantįjį gimtinės peizaže kaip vienintelį "žemėj". K.Inčiūra poezijoje tarsi kalbasi su kolegomis neoromantikais, kalba jų žodžiais, tęsia jų mintis, išsako panašų pasaulio jutimą: saugios namų erdvės, religinės kultūros kontūrus ir katastrofos nuojautas. Būtent su trečiuoju rinkiniu "Baltieji raiteliai" (1936) K.Inčiūra įsitvirtina kaip savito braižo neoromantikas.

Ką tik pasirodęs - 1996! - rinkinys "Akmenys verkia", sudarytas iš eilėraščių, rašytų karo ir pokario (tremties) metu, būtų ketvirtoji K.Inčiūros poezijos knyga. Visi keturi poeto eilių rinkiniai sudaro itin vientisą pasaulį su aiškiomis vertybėmis.

Iš kitų neoromantikų K.Inčiūra išsiskiria namų (tėviškės, šeimos, motinos) adoracija, folkloro erdvės poetizavimu. K.Inčiūrai rūpi ne konkretus, buitiškas tėviškės paveikslas, kaip pvz., A.Miškinio eilėse, o tėviškės kultūra: padavimai, sakmės, baladės, romansai, išpasakoti ir išdainuoti poeto motinos. Motinos pasakojimai, įdvasinę tėviškės gamtą. Poetas rašo legendas apie Pajuostinį, Vidugirių milžinus, Rubikių ežerą... Tie dalykai jam yra didžiausia tėviškės realybė. Tėviškė matoma per dainą, pasaką, sakmę:

Kožnam žingsny čia - pasaka šnekina,
Širdis - burtų marias čia patyrusi.

Kritika nuolat užsimindavo, kodėl K.Inčiūra nerašo moderniai, kodėl nevaizduoja kasdienybės, bjaurumo, miesto ir su juo susijusių civilizacijos negerovių. Kodėl nėra demonstruojamo šiurkštumo, modernaus nuovargio ar cinizmo. O nebuvo to. Iš principo. Tokia K.Inčiūros nuostata. Šviesi pasaulėjauta, optimizmas, juokas. Dar tik vos prisilietęs prie buities, iš jos K.Inčiūra tuoj pat kuria pasaką. Bet ar tikrai poetas neprisilietė prie gyvenimo dramų? Nejautė jų?

Yra jo poezijoj ypač ryškus vienas motyvas, kuriuo išsakoma gyvenimiškoji drama - tai moters likimo siužetai, istorijos nuotrupos (bekraitė nuotaka, palikta dukra, užmiršta sesuo, nelygi meilė, apvilta mergina). Iš šių siužetų for-

muojasi lyg koks archetipinis moters - motinos paveikslas. Esmiškiausias, tvirčiausias jo poezijoje lieka motinos ir sūnaus ryšys (eil. "Laimink, mama"). Šeimos jausmas, jos aplinka K.Inčiūros poezijoje - toji saugi, pažįstama erdvė, o šeima - harmonizuojantis pasaulį matmuo (panašiai kaip ir folkloras). Agrarinėje kultūroje svarbiu moters personažu ("Po sena obelim", "Laukų poema") K.Inčiūra kalba ir apie egzistencinius dalykus: laiką, žmogaus likimą. Šią poetinio pasaulio dalį K.Inčiūra išreiškė baladės, romanso žanru, ypač populiariu IV dešimtmetyje, kur galėjo stiprinti dramatiškuosius žmogaus likimo aspektus.

K.Inčiūros poezijoje susiduria, iš vienos pusės, aiškus pasaulis (namų erdvė, gamtiškasis pasaulis, liaudies dainos), iš kitos - nujaučiama gyvenimo gelmė, kuri tiesiai negali būti išsakoma. Jai išsakyti ir reikia baladės, sakmės, pasakos žanro, o vėliau ir biblinių situacijų. K.Inčiūra yra pats sakęs: "Sakmės - mįslingo gyvenimo klodai".

Sintetindamas įvairius folkloro žanrus viename tekste K.Inčiūra kuria žmogaus likimo alegoriją: eilėse ryškinamas buities darbų, papročių rituališkumas, būties paslapties ženklai. Net jei folklorinis siužetas tik atpasakojamas, jis atpasakojamas taip, kad kalbėtų apie žmogaus likimą.

K.Inčiūros ankstyvoje lyrikoje svarbus ne tiek pats kalbantysis "aš", kiek kiti. Dažniausiai ir pasakojama kito (pušelės, mergaitės, ežero) istorija. Eilėraščio centre yra ne "aš", ne jo problemos ar dvasios konfliktai, o nesuspausta į poetinį klausimą apskritai žmogaus būties paslaptis. Prie jos artėjama iš toli - per sakmių, baladžių pasaulį. Šie žanrai yra ir medžiaga, ir raktas jai atrakinti - pati baladė turi ir užminti, ir įspėti šią paslaptį, būti tos paslapties nuoroda. Poetinė realybė kuriama iš buvusio pasaulio ženklų. Kalbančiojo pozicija tokiame pasaulyje yra: atsiminti, atminimą išpuošti, paversti pasaka:

Jei čionai tu surasi ką,
atminimuos įpinki jį
ir sakyk: buvo pasaka
šioj gyvenimo rinkoje

("Buvo pasaka")

Kalbančiajam svarbu ne esamasis laikas, ne santykis su dabartim, o apskritai žmogaus laikas.

Rinkinyje "Baltieji raiteliai" K.Inčiūra labiausiai priartėja prie kasdienybės, visuomenės, žmogaus socialiosios apibrėžties. Toks priartėjimas prie gyvenimo realijų leidžia sukurti gražiausius eilėraščius "Tėviškė", "Laukų poema", kuriuose ir realūs, apčiuopiami kaimo gyvenimo paveikslai turi stiprią apibendrinančią jėgą, kalba apie žmogui būti duotąją erdvę ir laiką, apie meilę šitai duotybei ir jos užpildymą realiu konkrečiu gyvenimu (viltimis ir jų neišsipildymu). Neoromantikų eilėse fiksuotas praeinamybės jausmas yra III poeto rinkinio ašis.

Šiame rinkinyje susiformuoja ir savitas K.Inčiūros eilėraštis - poetinė miniatiūra, kur vaizdas kuriamas ne iš kaimo realijų, o iš visuotinių ženklų (gėlė ties bedugne, lelija liūne, po dangaus skliautu keliaujantys nuolat kiti keleiviai...). Eilėraščiuose formuluojama viena mintis - žmogaus sąsaja su jo laiku ir amžinybe, su aukščiausiomis vertybėmis (gal tai kiek putiniška, brazdžioniška orientacija):

Lelija ten liūdi tyliam liūne,
Rasim ar nerasim - ji žydės.

Šių eilėraščių semantinė ašis - nebe motinos (tėviškės) ir sūnaus ryšys, o žmogaus būtis po Dievo sparnu. Būtent šie eilėraščiai-miniatiūros užaugina karo bei tremties metų psalmes. Juose susiformuoja ir raiškios, K.Inčiūros poetinį pasaulį paaiškinančios metaforos: balta lelija, baltas balandis, baltieji raiteliai - žmogaus dvasios ar būties paslapties, išsigelbėjimo ir saugumo ženklai.

Karo metais rašytose poeto eilėse jau ryškėja "aš", aiškesnis išpažintinės lyrikos matmuo. Poeto eilės, rašytos karo metais, daug bendro turi su B.Brazdžionio, V.Mykolaičio-Putino, J.Baltrušaičio eilėmis. Lietuvių poezija pasaulėvokinės atramos tuomet ieškojo religinėje kultūroje. Ypač traukė kalbėjimo žanras (giesmės, malda, litanija, psalmė, rekviem), jų intonacija ir santykio su pasauliu modelis.

K.Inčiūros eilėse nėra pykčio, rūstumo, prakeikimo. Yra švelni gera siela, gerumą auginanti iš Dievo šviesos. Yra pasitikėjimas pasaulio sąranga. Pasitikėjimo ryšį rodo nuolankumo apoteozė - nulenkti galvą, žvelgti į šviesiąsias žmogaus ir gyvenimo puses. Be Dievo K.Inčiūros žmogus nėra stiprus ("aš užtrokšti bijau", "aš išdžiūti bijau"). Pasaulį bandoma užskliausti meilėje ir religinę pasaulėjautą reprezentuojančiuose siluetuose. Glaudžiamasi prie jaukaus artimo peizažo. Siauras, ribotas pasaulis? Bet šiame sakralaus peizažo apribotame ir šeimos jaukumą skleidžiančiame poetiniame pasaulyje šiuos dalykus atpažįstame kaip aiškias vertybes. Bandoma rasti atramas žmogui. Agrarinė kultūra (sodas, upelis, kryžius, inkilas...) ima būti, gyventi. Sudarydama opoziciją karo realijoms (karo laukas, griuvėsiai, stepės) ji kalba ne silpnumą, trapumą, o būtent gyvybę ir gyvybingumą. Dialogas su tėviškės objektais yra pagrindinė, nors ir aiškiai sąlygiška, eilėraščių situacija. Dialogu bandoma išlaikyti ryšį su aplinka, ją harmonizuoti. Idilė funkcionuoja kaip savotiška atspara chaosui. Panašią prasmę turi ir dialogas (mintyse) su artimu žmogum, šiltas santykis, bičiulystė. Griūčiai pasipriešinti negali niekas kitas,- tik žmogaus dvasios šviesa.

Jei mus audra užkluptų, ir, galvų netekę,
mes patys stotume ardyt savus namus,
jei būsim plėšrūs, užsispyrę ir klaidatikiai -
nesigailėki mūs.

(rink. "Akmenys verkia", p.41)

K.Inčiūros eilėse peizažas yra ne tik gyvenimiškoji realybė, o ir Dievo bei žmogaus karalystės alegorija. Tame pačiame vaizde susilydo ir kasdienos realija (vieškeliu praeinančios merginos, šlamančiais vestuviniais rūbais) ir bibliniai motyvai (klonis, ašarų pakalnė, išrinktųjų kalva).

Svarbiausias K.Inčiūros karo ir pokario metų žanras - litanija. Susidaro įspūdis, jog K.Inčiūros teksto gelmėje glūdi gegužinių, birželinių, Visų Šventųjų litanijų emocinė gaida.

K.Inčiūros psalmes galėtume lyginti su A.Miškinio tremtyje rašytomis. A.Miškinio eilėse agrarinės kultūros reminiscencijos kontrastuoja su šiurpiomis lagerio buities detalėmis. K.Inčiūros psalmės yra arčiau kanoninių tekstų.

K.Inčiūros kūrybos išeities taškas galėtų būti motto, užrašytas prie eilėraščio "Svečias iš dangaus": "Atminimų rūkuos tave dievinu ir garbinu". Jis tiktų ir santykiui su Dievu nusakyti, ir su moterim, motina, ir su Lietuva, ir su kūryba.

Pasistatydink Anykščiuose namus!..

Kazys INČIŪRA

Kada su A.Vienuoliu susipažinau, kada mudu pirmą kartą pasisveikinome (t.y. padavėme vienas kitam ranką), nemokėčiau tiksliai pasakyti. Net nepamenu, kas mudu supažindino, ar anykštietė poetė Tyrų Duktė - Bronė Buivydaitė, ar artistė O.Rymaitė, ar mudu susipažinome patys, savaime, kad ir prie A.Baranausko klėtelės, A.Vienuolio globojamos, ar kokiame nors literatūros vakare.

Mudu su A.Vienuoliu kaimynai, abudu gimę ir augę gretimose parapijose: jisai - Anykščių, aš gi - Troškūnų, jisai - Ažuožeriuos, aš - Vidugiriuos, jisai - prie Šventosios,- abu dabartiniame Anykščių rajone. Skirtumas tiktai toks, kad A.Vienuolis gimė 24-veriais metais anksčiau už mane, o kai kuriuos savo kūrinius parašė man dar negimus ("Amžinąjį smuikininką"). Šiaip labai daug kas mudu rišo: abudu iki sopulio mylėjome savo gimtąją žemę, jos žmones, jos laukus, kalnelius, piliakalnius, jos dainas ir padavimus - stačiai džiūgaudavome, aptikę ką nors naują, dar negirdėta. Abudu buvome šventai įsitikinę, kad Saulės kautynės įvyko ne ties Šiauliais, bet netoli Anykščių, prie Rubikių ežero, kad Mindaugo sostinė Voruta yra buvusi ne Kernavėje, ne kur kitur, tik prie pat Anykščių, už Piestupio, už Biliūno šilo... Kiek mudviem būdavo smagumo, aptikus ir įžymių istorikų panašias prielaidas ar hipotezes! Žinoma, džiaugdavomės kiekvienas atskirai, nes apie tai kaip reikiant pasišnekėti teko tiktai prieš pat A.Vienuolio mirtį.

Mano Vašuoka - nedidelė upelė, nors minima 1261 m. dokumente (K.Būga "Rinktiniai raštai", Vilnius, 1961,III tomas, 575 p.) Troškūnai - lygumų kraštas, vietomis netgi balotas. Sakysim, mano tėvelių sodyba stovėjo tarp dviejų balų; į rytus ir į pietus prasidėdavo Viešintų, Andrioniškio ir Anykščių šiokios tokios aukštumėlės, kurios toliau pavirsdavo jau ir kalvomis bei kalneliais. Mūsų miškeliai, nors ir mišrūs, daugiausia alksnynėliai ir eglyniukai, kur ne kur pasipuošę baltaliemeniais beržais ir ąžuolais. Ims pilti liūtis, žiūrėk, per vieną naktį Vašuokos senvagė pavirsta ežeru, išneša tiltelius - nebeišvažiuosi!

Tai ir traukdavo mane iš pat mažens tenai, kur mažiau balų, kur kalnai kalneliai, kur sausi pušynai. O jie netoli, tiktai pasuki Anykščių linkui - už Tvaskynės, už Gerkiškių, už Latavėnų jau nebesuskubsi žvalgytis ir jais džiaugtis. O kai privažiuoji Palatuvį, regis, jau esi pačiame Anykščių šilelyje. Ne! Šilelis dar toli - už laukų, ežerėlių, už kalvų padūmavusių...

Į Anykščius važiuodavau kas vasarą, parvykęs tėviškėn atostogų, dar nedidelis, gimnazistas. Veždavosi brolis Juozas, o dažniausia - vyriausioji sesuo Albina. Jinai kažkodėl mėgdavo šv.Onos atlaidus. O šv.Ona Anykščiuose buvo tikrai garsi. Suplaukdavo suvažiuodavo minių minios mergaičių, vaikinų, senimo ir vaikų nuo Troškūnų, Viešintų, Skiemonių, Kurklių, Dabužių, net nuo Svėdasų, Alantos, Utenos ir Panevėžio. Per tą spūstį vos šonų nesulaužydavo! Po pamaldų, žmonėms išsiliejus į prekyvietę, žiūrėk, tik šnekina vaikinai merginas, saldainiais apdalina, o tos - tik kviečia, tiktai kviečia:

Kazys Inčiūra 1974 metais

- Pas mus prašom! Į pokermašę! Seniai bebuvot, kelią užmiršit...

O anykštėnai būdavo lakstikai: toli aplėkdavo, kol sau draugelę išsirinkdavo. Dažnai ir mano tėvelių sodybą (Rapoliškį) užplūsdavo - pilna troba vien anykštėnų, išsipuščiusių, su laikraščiais kišenėse, dailių, smagių, šnekių ir gerų melagių, kuriems ne visados atsispirdavo vietiniai berniokai, nors gal ir kiek nusileisdavo varžovams jau vien dėl to, kad tie būdavo atjoję atvažiavę iš už 30 ir daugiau varstų.

Kartą, nuvažiavę su broliu į Anykščius, užsukome į vaistinę - un Žukauckų Untonų, kaip Vidugiriuos sakoma. Jau žinojau, kad tas Žukauskas - tas pats A.Vienuolis, kurio šį bei tą jau buvau skaitęs.

Vaistinėje radome jį, A.Vienuolį, dar vieną pagyvenusį vyriškį ir moterėlę. Vienuolis permetė mudu su broliu akimis, paprašė sėstis ir lukterti, o patsai išbėgo į kitą kambarį. Netrukus grįžo ir priėjo prie moterėlės, dar kartą žvilgtelėjęs į mūsų pusę:

- Matai, tamsta, šitas va ropeles tai gersi tris kartus per dieną prieš valgį, o šituos milčiukus... - pradėjo aiškinti įsakmiai, aiškiai, paprastai, lyg kalte kaldamas į galvą, kad tos ropelės ir milčiukai stebuklingu būdu čia pat grąžins sveikatą.

Vienuolis man jaunam jau pasirodė pagyvenęs, bet judrus, paslaugus, vos ne kaimietiškas - be jokio poniškumo. Nesivaržydamas kalbėjo anykštėnų dialektu, kuris jau daug kuo skiriasi nuo mūsiškio (tiksliau: nuo kupiškėnų). Stebėjau nesivaržydamas, nes Vienuolis negi žinos, kad čia kiurkso koks gimnazistas Inčiūriokas.

Priėjo mūsų eilė. Vienuolis klausia:

- Tamstelės ne anykštėnai? Man nematyti.

- Ne. Mes troškūniečiai. Tai jau iš paties pakraščio, Viešintų šonan... - kažkodėl ėmė tikslinti brolis.

- Ar ne nuo Vašuokėnų?

- Taip. Nuo Vašuokėnų.

- Taigi ten mūsų Vaidlonys turi pievas.

- Kaipgi, turi! Kasmet atvažiuoja šienauti. Ir dabar palikom bešienaujančius. Prie pat mūsų...

Nuo to trumpo pašnekesio Vienuolis su broliu paliko kaip didžiausi giminės. Brolis dėkojo, Vienuolis prašė dažniau užsukti ir dar kartą pažvelgė į mane. Aš kažkaip susipainiojau tarpduryje, nes man pasirodė, kad Vienuolis viską žino: kas aš, iš kur, kas man sekasi, kas ne, ko aš trokštu, apie ką svajoju... Bet vis tiek širdyje linksma, linksma!

Tai iš tiesų ir buvo mano pirmoji su A.Vienuoliu pažintis.

Skuto skubėjo namo širmoji, pasikėlėme iš Šventosios dauboje nusidriekusio miestelio, įstojome į Troškūnų kelią, užpakalyje liko Anykščių bažnyčios bokštai...

Baigęs gimnaziją, Panevėžy susipažinau su Tyrų Dukterimi - B.Buivydaite. Susipažinau pas savo klasės draugę Bronę Kareivaitę, Ramygalos gatvėje. Bronė Buivydaitė tuo metu nemažai spausdinosi "Skaitymuose" ir "Židiny" ("Mano kurpaitės", ciklas "Vasara pajūry", poema "Indeivės"...) B.Buivydaitė atvažiavo į Mokytojų seminariją dirbti mokytojos darbo ir pasiliko Panevėžy, o aš išvykau į Kauną, į universitetą. Pradėjome koresponduoti. Vokuose siuntinėjome ne laiškus, o eilėraščius, tik retkarčiais pridėdami kokią trumpą pastabą. (Vėliau, kiek paredagavę, tą susirašinėjimą atspausdinome "Židiny", ar ne 1927 m., per du numerius antrašte "Anų dienų pasaka, nepažįstamų romanas"). Kitą ir trečią vasarą susitikdavome su Buivydaite Anykščiuose. Tenai ji, Vilniaus gatvėje (dabar Šagalovo), ant Šaltupio kranto buvo savo motinai pastačiusi kuklų, nors ir dviaukštį, namelį, tenai ir ji pati gyveno. Lankydavome Anykščių šilelį, Puntuką, Marčiupį. Tuomet B.Buivydaitė rašė "Anykščių balades". Tas balades jinai man paskaitydavo. Sakėsi, kad jų siužetus jai papasakojęs A.Vienuolis, jisai paskatinęs ir jas parašyti. Trumpai sakant, Anykščiuose jutau gyvą Vienuolio širdį ir jo dvasinę paramą, nors susitikti kaip ir nesusitikdavome. Gal tik su B.Buivydaite esu aplankęs A.Baranausko klėtelę.

Bestudentaudamas Kaune susipažinau su įžymia aktore O.Rymaite (1926 m.). Tuo metu ji buvo labai populiari, stačiai mūsų teatro pažiba. Jos bute esu susitikęs ar per ją pažinęs daugelį įvairių meno sričių darbuotojų. Kai tik su reikalais atvažiuodavo į Kauną, būtinai O.Rymaitę aplankydavo ir A.Vienuolis. Juodu siejo ir savotiška giminystė: O.Rymaitė, berods, buvo A.Vienuolio sūnaus krikšto mama. Kartais A.Vienuolis palikdavo O.Rymaitei kokį naują savo kūrinėlį, paprašęs jį perskaityti per radiją. Taigi pas O.Rymaitę pirmą kartą pamačiau A.Vienuolio rankraščius, jo rašyseną, jo raštą - nei taip jau dailų, nei kuo nors ypatingą, greičiau stačiokišką, didelėmis raidėmis, nerūpestingą, tačiau pirmasis kiek nelauktas įspūdis bežiūrint išblankdavo, vos tik imdavai gilintis į turinį, vos tik pagaudavai sakinių struktūrą ir jų ramų tekėjimą.

O.Rymaitė, atmenu, sakėsi viešėjusi pas Vienuolį Anykščiuose.

Su Anykščiais tuomet mane dar tampriau surišo naujos ir visai nelauktos aplinkybės: 1926 metų žiemą įvyko mano sesers Albinos vestuvės. Albina ištekėjo... už anykštėno Antano Puodžiūno. Išlydėjome Albiną net už Anykščių, į Keblonis. Mano svainis Puodžiūnas turėjo jaunesnį brolį mokytoją Petrą, didelį kelionių, gamtos ir dailės mėgėją, o aš tuomet labai domėjausi mūsų krašto padavimais ir kiekviena proga juos rankiodavau. Nemaža padavimų man papasakojo senutė Antano Puodžiūno motina ir jisai pats: apie Storių kalnus, apie Aruodėlius, apie Rubikių ežerą... Kai kuriuos jau buvau girdėjęs kiek anksčiau iš B.Buivydaitės (A.Vienuolio papasakotus ar jos pačios kitur nugirstus), tačiau vienas kitas buvo ir visai naujas, man dar negirdėtas. Kaip smagu būdavo jų klausytis - stačiai širdis norėdavo iššokti iš krūtinės! Na o paskui kaip gi neaplankysi tų vietų, apie kurias pasakojama, juo labiau, kad palydovas sėdi čia pat, užstalėje, ir klausosi padavimų ne mažiau godžiai, kaip aš - stačiai liežuvį padėjęs. Taigi Puodžiūnų Petras!

Ir taip sesuo Albina (ak, tai štai dėl ko ją taip traukdavo į Anykščius, į šv.Onos atlaidus!)... išverda kiaušinių, mėselės, atriekia duonos gerą kampą, įdeda druskos, dar šio to, Petras viską į kuprinę, ant pečių, ir pasileidžiame mudu po Anykščių apylinkes. Aplankome Puntuką, Šlavę, Marčiupį, Piliakalnį, Aruodėlius, Storių kalnus (kaip toli nuo jų matyti - visos apylinkės bažnyčios!), aplanko-

me Biliūno šilą, Piestupį...

Pamilstu Anykščius visa širdimi. Jie tampa man antrąja tėviške, nors Puodžiūnai, bėdų prispausti, parduoda Keblonyse ūkį ir išvažiuoja į Argentiną (1929 m.) jau trise - su sūneliu ir mano krikštasūniu Broniu. Artimieji išvažiavo, bet pasiliko Puntukas, Piliakalnis, Baranausko klėtelė, Vienuolio dvasia.

Sueiliuoju padavimą apie Rubikių ežerą. Liudas Gira jį girte išgiria ir įdeda į ruošiamą Lietuvos gamtos antologiją.

Sumanau Anykščių įžymybių foną panaudoti kokiame apsakyme. Tokį apsakymą parašau. Tai - "Malūnininko duktė". Jame plačiau minima Storių kalnai, Marčiupys, Puntukas, Baranausko klėtelė. Vienas apsakymo ekskursantas taip įrašo į klėtelės svečių knygą: "Kol bus gyvas nors vienas lietuvis, šventojoj tėvų žemėj skambės daina apie kalnuotuosius kalnus. Simas Vaišvila."

Tas apsakymas atspausdintas mano knygoje "Mylinčios moterys" (1931 m.), tačiau prieš tai ėjo "Lietuvos aido" atkarpoje (ar ne 1930 m.?). Tuomet A.Vienuolis buvo užsienyje.

Pasirodžius apsakymui, mane nudžiugina staigmena: gaunu A.Vienuolio laišką, ar tik ne iš Miuncheno. (Deja, tas laiškas - atvirukas, kaip ir visas mano archyvas,- dingęs). Jame A.Vienuolis pasidžiaugia mano apsakymu, jį pagiria, pasisako, kokių naujų eksponatų radęs Baranausko kėtelei ir pagaliau klausia, ar tikrai yra "Malūnininko dukters" ekskursanto įrašas klėtelės svečių knygoje; jeigu nėra - būtinai reikėsią įrašyti. (Laišką pasirašė, berods, ir istorikas Z.Ivinskis, tuomet taip pat buvęs užsienyje).

Tai štai kaip Vienuolis mylėjo savo tėviškės kampelį! Kaip jį domino kiekvienas apie Anykščius pasirodęs mažmožis!

Vėliau su Vienuoliu retkarčiais pasimatydavome Lietuvos Rašytojų draugijos susirinkimuose, įvairiose literatūros šventėse bei vakaruose Klaipėdoje, Kaune ir kitur. Visur ir visuomet jisai būdavo punktualus, pareigingas, kukliai, bet skoningai apsivilkęs, nesikišo į ginčus, labiau mėgo klausyti ir stebėti, viešai retai tekalbėdavo, skaitydavo tyliai, neišvengdamas ir nevengdamas anykštėnų akcento, tačiau klausytojų būdavo šiltai palydimas, nors prieš tai užkulisyje jaudindavosi:

- Ką čia dabar mums seniams! Tas štai toks skaitovas, tas anoks! Nušluos mus bematant!..

Metai plaukė. Atgavome Vilnių. Lietuva tapo tarybų socialistine respublika. Praėjo karas, okupacija. Ėmė kurtis kolūkiai. 1949 m. gruodyje nužudytas mano brolis Juozas, pirmasis mano gimtinės kolūkio pirmininkas, kurio šeimoje esu praleidęs visų metų atostogas. Aš tuomet dirbau aktoriaus darbą Vilniaus valstybiniame dramos teatre. Išvažiuodamas į Juozo laidotuves, dar suvaidinau N.Virtos "Pasmerktųjų sąmoksle" Hiugo Vastį, o grįžęs po laidotuvių - tą pačią dieną vaidinau Nesčiastlivcevą (A.Ostrovskio "Miškas"). Brolio žudikams dar negana buvo vieno brolio, grasino nužudysią su jo šeima gyvenančią mano motiną, brolienę ir penkias jos dukras. Mano raginamos, kaimynų patariamos, jos paliko Vidugirius ir išsikėlė į Troškūnus, į tuometinio mūsų rajono centrą, kuriame ir taip buvo didžiausia butų stoka.

1950 metais Kaune meningitu mirė O.Rymaitė.

Turėjau daug rūpesčių, daug sielvartų. Nuvažiavau į Anykščius, maniau, užeisiu pas A.Vienuolį, viską jam išklosiu, ir man nors kiek palengvės. Gal penketą kartų perėjau tiltą ten ir atgal, bet prie Vienuolio sodo vartelių neprisiartindavau. Pagaliau ryžausi! Priėjau, bet... ir vėl sustojau, vėl grįžau atgal, nusileidau prie pat upės ir patraukiau palei Šventąją. Vėl grįžau atgal, vėl stoviniavau, klausiausi kaip ošia Vienuolio sodo medžiai, bet į vidų taip ir neįėjau... Argi aš vienas teturiu sielvartų ir rūpesčių? Argi jų jam nepakanka savų?

O 1951 m. vasarą mane sulaikė. Sulaikė Troškūnuose, brolienės šeimoje, nuvažiavusį aplankyti motinos ir brolio našlaičių, kaip vakar grįžusį iš Anykščių padangės, iš Šlavėnų. Sulaikymas buvo visai nelauktas ir netikėtas. Iš Troškūnų patekau atgal į Vilnių. Vilniuje nuteisė. Išvežė į pataisos darbų stovyklą - į Sverdlovsko sritį, už Uralo.

Metai plaukė. Pradėjau susirašinėti su giminėmis, artimaisiais, senais pažįstamais. Atsiųsdavo man knygų. Laisvalaikiais nutariau mokytis anglų kalbos (gaila, keletą mėnesių teturėjau mokytoją, jį išvežė kitur) ir pasiruošti kaip skaitovas. Suplanavau net keletą programų: anykštėnų kūrybos vakarą, Adomo Mickevičiaus poezijos vakarą ir kita. Iš anykštėnų išmokau J.Biliūno "Brisiaus galą", A.Baranausko "Anykščių šilelį" ir A.Vienuolio "Grįžo". Iš Mickevičiaus jau mokėjau "Konrado Valenrodo" Vaidilos apysaką, "Krymo sonetus" ir visą pluoštą meilės lyrikos. Ateis šventadienis ar šiaip laisvavakaris, susirinksim, būdavo, būrys lietuvių kokiame nuošalyje - na ir skaitau, na ir liejasi šilelio garsai, na ir graužiasi vargšas Janulis...

1955 m. pasirodė Amnestijos įstatymas, liečiąs vokietmečio nusikaltimus. Vieną kitą paleido jau ir iš mūsų, bent trumpabausmius. Parvažiavo jau ir kai kurie pažįstami, o taip norėtųsi visiems ištrūkti! Rašai tam, rašinėji ten, teiraujies.

Rašau ir į Anykščius. Vėl susirašinėju su B.Buivydaite. Štai keletas jos laiškų ištraukų:

1. .....(1955.VII.28.)

... Rodė man tavo laišką Vienuoliui rašytą, sakaisi neturįs ir norįs Biliūno raštų. Aš juos turiu, parašyk, jei reikia, nusiųsiu. Vargšas mūsų Vienuolis serga. Jau keturi mėnesiai, kai guli Vilniuje, ligoninėje. Buvo truputį pagerėjęs, jau leido daktarai atsikelti, bet atsikėlus ir vėl pablogėjo - ir vėl paguldė. Širdis netvarkoje...

2. .....(1955.X.2.)

... Vienuolis siunčia labų dienų ir atsiprašo, kad negali parašyti. Jau iš ligoninės grįžo į Anykščius 2 rugpjūčio.

Dabar širdis susitvarkė, bet toliau iš savo sodo neišeina. Didelį įspūdį jam padarė poetės Valsiūnienės mirtis, nes abu kartu toje ligoninėje ir nuo tos pačios ligos gydėsi...

3. .....(1956.I.8)

... Vienuolis vis sirguliuoja - tikros sveikatos nėra. Dažnokai būna priepuoliai, nors ne taip sunkūs, kaip anksčiau...

4. .....(1956.III.3.)

... Aš manau, parašyk ir tu laišką Vienuoliui, kaip kolegai rašytojui ir kaimynui (juk Troškūnai - Anykščiai kaimynės) ir paprašyk, kad pasirūpintų, kad tavo bylą peržiūrėtų. Parašyk viską, ką turi pasiaiškinimui dėl nekaltumo. Kuriuos skundus anksčiau rašei, nerašyk. Siųsk laišką jam tiesiai į Anykščius. Jis, pridėdamas tavo laišką, galės pasirūpinti.

Jo sveikata pagerėjo, bet iš namų niekur nebeišvyksta. Truputį atsiminimus rašinėja...

Paklausiau B.Buivydaitės - parašiau A.Vienuoliui atvirą laišką. Štai B.Buivydaitė rašo:

5. ..... (1956.IV.19)

... Užvakar gavau laišką, tą pačią dieną gavo ir Vienuolis.

Laiškas jam padarė labai gerą įspūdį, ir vakar parašė pareiškimą drg.Šumauskui, pridėdamas Tavo laišką. Pareiškimo kopiją ir Tau pasiuntė registruotu laišku. Tikisi, kad išeis gerai.

O štai ką rašo pats Vienuolis:

Anykščiai, 1956.IV.18.

Mielas Kolega,

Tamstos laišką, rašytą man 1956 m. kovo 28 d., gavau vakar, balandžio mėn. 17 d. Šiandien, IV.18. išsiunčiau LTSR Ministrų Tarybos pirmininkui savo pareiškimą, kurio nuorašą čia Tamstai pridedu; pasiunčiau jam ir Tamstos laišką. Turiu viltį, kad bus gerai ir dar šią vasarą pasimatysime Palangoje.

Kai gausi šį laišką, nors atviruku pranešk man, kada gavai, nes pasitaiko, kad ir registruoti laiškai dingsta.

Gavęs atsakymą, aš pranešiu apie rezultatus pirma telegrama, o paskui raštu su nuorašu.

Viso geriausio.

A.Vienuolis

Kitame lape - mašinėle rašytas nuorašas:

LIETUVOS TSR MINISTRŲ TARYBOS PIRMININKUI

DRAUGUI M.ŠUMAUSKUI

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputato, TSRS ir LTSR Tarybinių rašytojų sąjungos valdybos nario rašyt. A.Žukausko-A.Vienuolio, gyv. Anykščiuose, Vienuolio 3

Pareiškimas

Prie šio pareiškimo prisiunčiu man adresuotą kalinio Inčiūros Kazio, Petro s. atvirą laišką iš 1956 m. kovo 28 d. Kaip matosi iš laiško turinio, Inčiūra Kazys jau atliko penkis metus bausmės ir dabartiniu metu randasi Sverdlovskaja obl. Taborinski r., Nosovski s/s p/d 299/8. Iš savo pusės prašau TAMSTĄ palengvinti Inčiūros likimą ir suteikti jam galimybę grįžti Lietuvon. Inčiūra, kaip matyt iš laiško, buvo nuteistas už dalykus, į kuriuos dabar žiūrima visai kitaip, negu anksčiau. Inkriminamuojamieji jam nusikaltimai lietė jo veiklą buržuazinės Lietuvos laikotarpiu, kuomet Lietuvoje neveikė Tarybų Sąjungos įstatymai. Inčiūra tų įstatymų nežinojo, nes Lietuvoje jie nebuvo skelbiami, tad už tuos veiksmus jis neturėtų būti teisiamas ir baudžiamas, nes visame pasaulyje veikia dėsnis, kad įstatymai neturi atgalinės galios ir veiksmo. Kai dėl Inčiūros veiksmų laikinos vokiečių okupacijos metu, kai tie veiksmai yra padengti amnestijos įstatymu. Be to, jis jau atsėdėjo penkis metus. Kaip rašytojas aš pažįstu Inčiūrą kaip sąžiningą, dorovingą pilietį, poetą ir rašytoją, ir iš savo pusės pilnai remiu jo prašymą dėl paleidimo ir užtikrinu Inčiūros lojalumą Tarybinei santvarkai. Atrodo, kad šiuo metu, kai paleisti karo nusikaltėliai, tolimesnis K.Inčiūros kalinimas nėra pateisinamas. Priedas: kalinio Inčiūros Kazio atviras laiškas.

(pas. A.Žukauskas-Vienuolis)

Anykščiai, 1956.IV.17

Gavus tokius laiškus ir raštus, be abejo, smagu, bet dar ne viskas, dar neaišku, kaip pasielgs tie, kurie tuos reikalus tvarko. O laikas bėga. Kasdien į namus išleidžiama net po keletą žmonių. Net ir daugiau. Kada gi tavo eilė? Neramu. Rūpi dar kai kam parašyti, kad ir kiti gerą žodį tartų, ne vienas Vienuolis. Rašau A.Venclovai, studentavimo laikų bičiuliui. LTSR Rašytojų sąjungos pirmininkas TSRS Aukščiausiosios Tarybos deputato blanke atsako:

K.Inčiūrai

Pranešu, kad ryšium su mano gautu Jūsų pareiškimu aš kreipiausi į atitinkamas įstaigas, prašydamas peržiūrėti Jūsų bylą.

(pas. A.Venclova)

1956 m. VI.22.

O 1956 m. birželio 26 d. iš Anykščių išsiunčiama perlaida. Kitoje pusėje parašyta:

Mielas draugas dailėje,

Pirmininkas mano pareiškimą pasiuntė prokurorui. Prokuroras man asmeniškai pažadėjo padaryti viską, kad Tu tuojau sugrįžtum. Aš vėl sirginėju. Siunčiu kelionei 200 rublių. Į 80 (? - ne visai įskaitoma. K.I.) laiškų neatsakyta. Atleiski ir Tu.

A.Žukauskas

1956 m. rugsėjo pačioje pradžioje paleidžiamas - grįžtu atgal. Jau šiapus Uralo, vaikštau po Sverdlovską, greitasis traukinys pralekia Kazanę, jau ir Maskvoje, Baltarusijos stotyje, o nuo Maskvos - čia pat ir Vilnius.

Vilniuje aplankau mūsų Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininką J.Paleckį (Prezidiumo nutarimu esu paleistas), aplankau LTSR Rašytojų sąjungos pirmininką A.Venclovą, vieną kitą pažįstamą bei artimą ir skubu į Troškūnus nusilenkti motinos kapui, motinos, su kuria net ne-

teko atsisveikinti. Pakeliui - Anykščiai. Pirmiausia - pas Vienuolį, kuris dabar man ir vyriausias brolis, ir tėvas.

Neinu per sodą, apsuku aplinkui, Vienuolio gatve, pro beržus. Užlekiu į antrą aukštą. Jaudinuos, ar rasiu namie. Barbenu.

- Prašau, - pasigirsta ramus, gerai pažįstamas balsas.

Sėdi Vienuolis už rašomojo stalo, apsiskleidęs prirašytais lakštų lakšteliais. Visur jų pilna.

Vienuolis pakyla iš užstalės. Pasitinka.

Ilgai negalime paleisti vienas kito iš glėbio.

Vienuolis veda prie sofos, sodina, patsai sėda šalia, glosto man rankas, džiaugiasi:

- Grįžai, tamstele, grįžai!..

Čia pat atsiprašo, pakyla ir nueina į kitą kambarį. Tarpdury pasirodo jau nebe vienas - su savo gyvenimo drauge, kuri taip pat žino, kad aš jau laisvas, kad grįžau. Pasikeitus keliomis šiltomis frazėmis, šeimininkė išeina paruošt ką nors užkąsti.

Mudu vienu du likę apiberiame klausimais vienas kitą. Man rūpi, kaip jisai sveikas, ką čionai rašo, jisai teiraujasi, kur aš apsistojau, ar turiu pastogę, kokie mano planai, ar grįšiu į teatrą, kur gyvensiu. Rūpi jam ir ką veikiau tenai - už Uralo.

Bėga įvykiai, faktai, vaizdai, lyg filmo kadrai. Pasirodo, Vienuolis vėl kaip reikiant ėmėsi plunksnos, nors sveikata ir nestipriausia - rašąs tik atsiminimus, norįs tęsti ir "Kryžkeles". Užsimenam apie grožinę leidyklą, redaktorius, apie jo išėjusius raštus.

- Tamstele! - skundžiasi Vienuolis.- Kiek man bėdos buvo su jais, su tais redaktoriais! Aiškini, kalbi, įtikinėji, o jie savo: čia taip reikia, čia kitaip... Lyg jie geriau žinotų, kas tas žmogus, ką jisai mąsto ir ko trokšta... Sugadino, tamsta, daug kur sugadino! Bet aš pasilikau juodraščius, padėjau į skrynios dugną, jei kas norės sužinoti, kaip ten iš tikrųjų - ras...

Čia pat norisi turėti šios brangios valandos atminimą:

- Aš gi naujakurys. Duosi, Antanai, man savo raštus? Užrašysi?

- Duosiu, kaip gi! Ir užrašysiu!

- Visus užrašyki! Visus!

- Ne, vieno tomo neužrašysiu. (Kokio - nepasakė). Tiktai dabar juos išbaigiau, prašiau man atsiųsti iš Vilniaus. Atvažiuokit kitą kartą, atsivežki portfelį, jų daug - tų mano knygų... (Tas "kitas kartas" neįvyko, nes tada neskubėjau, nes buvau tikras, kad Vienuolis pagyvens dar ne vieną dešimtį metų...)

Pasirodė mieloji šeimininkė jau su staltiese ir skanėstais, o Vienuolis atnešė skaidraus it gintaras, jo paties gaminto gėrimo ir pripildė mažas taureles. Susidaužėme už sugrįžimą, patsai šiek tiek paragavo, bet daugiausia mane ragino.

Užkandžiaujant kalba pasuko apie Baranausko muziejų. Girdi, jisai jau nebe vien klėtelėje, jau ir šitame name esą eksponatų, apačioje. Toliau dar labiau plėsis, galbūt iš apačios teksią iškelti kai kuriuos gyventojus, tik su butais, kaip ir visur, taip ir Anykščiuose, esą striuka.

- Taigi po poros metų "Anykščių šilelio" jubiliejus! Šimtmetis! - sušukau. - Jau taigoje su vyrais nutarėme, kad visi, kurie būsime grįžę, tą dieną suvažiuosime į Anykščius. Aš gi "Šilelį" tenai išmokau atmintinai, galėsiu tą pačią dieną pasakyti ir prie Puntuko, ir ant Piliakalnio, ir čionai, prie klėtelės, gerai? Įveiksiu!

- O žinai, tamsta, geras sumanymas! Aš jau seniai suku galvą, kaip čia tą "Šilelį" paminėjus...

- O kurioje nors salėje galėsime suruošti visų anykštėnų kūrybos vakarą. Moku Biliūno "Brisiaus galą", esu paruošęs tamstos "Grįžo"...

- Ir "Grįžo"?

- Kaipgi! Tik atmintinai mokydamasis aptikau, koks vaizdų, koks sakinių grožis, grakštumas ir kaip Tu pažįsti žmones.

- Ką čia dabar girsime vienas kitą. Dėkui, esu gavęs iš tamstos eilėraštį. Jį rodžiau vienai mokytojai. Pasiėmė nusirašyti. Jame gi ir mane išgarbinai...

- Taip, tokį eilėraštį parašiau. Šiemet. Parašiau jį be galo pasiilgęs savo kraštelio. Tai - "Tėviškės šauksmas".

Aš tokį Vienuoliui pasiunčiau, ar kiek kitokį, bet jame esama posmų ir apie Anykščius.

... O kas Vorutos lankosi viršūnėje
Ties praeities paminklais įvairiais?
Biliūno "Laimės žiburį" kaip įkūnijo
Ties Puntuku, Šventąja ir Storiais?

Vienuoli! Baranausko sėskime klėtelėje.
Lankytojų knyga štai. Aš į ją,
Rūdis nuvalęs, glaudžiu plunksną žvaliają:
- Gyventi! Kurt! Ir likti dainoje!-

Pušų sakais ir liepžiedžiais, sula.
Kiek čia vėsos, kiek meilės čia abipusės!
Čia ilsisi gyvybė ir tyla.

Tarytum pirštais paliečiu šilelio samanas,
Ir suplaka širdis - ir liejasi į ją
Platusis, tulpėm apsikaišęs, Nemunas,
Su Nidos kopomis žydrioji Baltija...

Vorutos ragas pasigirsta girioje,
Sužvanga kalavijai ties Šiauliais.-
Nebuvo niekad šita žemė mirusi,
Garbės ir žygių žengdama keliais!..

Jau sutemo. Sumaniau trumpam užlėkti pas Buivydaitę - bent pasisveikinti, bet, lyg tyčia, ėmė lyti. Prapliupo. Pila kaip iš kibiro. Gal taip pils iki ryto? O aš tik su švarku, neturiu daugiau jokių drabužių.

Vienuolis atsidaro spintą ir nukabina lietpaltį - pane-

šiotą, bet dar gerą:

- Imk, tamstele, imk! Aš turiu kitą...

Lietus buvo trumpas. Grįžau jau po lietaus. Vienuolis, išgirdęs laiptuose žingsnius, atidarė duris. Šypsosi - toks savas, toks geras.

- O žinai, tamsta, kur aš Jus paguldysiu? - Apačioj. Muziejuje. Tenai ir patalą paklojau. Patsai paklojau. Eime, ten dar nesi buvęs - pamatysi...

Nusileidžiame laiptais. Įžengiame. Biliūno, Baranausko portretai, Vienuolio motutės maldaknygė, įvairūs muziejaus eksponatai. Kampe paklota sofa. Prie jos - staliukas, ant jo - keletas knygų: neseniai pasirodę P.Tarasenkos "Lietuvos piliakalniai" (matyt, yra ir apie Vorutą?), dar vienas kitas kraštotyros darbas... Kaipgi aš čia miegosiu? Tokioje garbingoje vietoje, tarp šitų portretų, tarp širdžiai brangių eksponatų - unikumų?..

O Vienuolis šypsosi. Žvilgteri į Baranausko portretą:

- Manau, nebloga bus kaimynystė. Ilgai gulėk, nesirūpink, reikia gerai pailsėti.

- Bet gi traukinys nelauks, rytoj reikia į Troškūnus...

- Nepramigsi - pažadinsiu.

Palinkėjęs labos nakties, Vienuolis uždarė duris.

Ilgai vaikštinėjau, žvalgiausi, žiūrėjau į eksponatus, sklaidžiau knygas (Radau ir apie Vorutą!), pagaliau ėmiau nusirengti. Ilgai negesinau šviesos, mintys aplėkė visą Lietuvą, aplankė visus artimuosius, o ir užgesinęs, o ir atsigulęs - nebeatsimenu, ar buvau kiek užmigęs. Man pasirodė, kad nebūta nei sunkių kalinio metų, kad tai kažkoks nesusipratimas, kuris štai šiandien baigės, ir už kurį visiškai esu atlygintas tokia didele Vienuolio meile, tokia jo jautrios širdies šiluma...

O ryt - į Troškūnus, ant motutės kapo, su kuria net nebuvo leista man atsisveikinti...

Išgirdau apačioje varstomas duris - vadinas, jau metas keltis. Taip, tenai jau vaikščiojo Vienuolis: rūpinosi, kur man nusiprausti, rūpinosi pusryčiais.

Vėl kilome laiptais į viršų:

- O žinai, tamsta, šie laiptai yra daug matę. Visokių žmonių pas mane užeina, kurią dieną ligi trisdešimties ir daugiau. Su bėdomis, su visokiausiais reikalais. Pasitaiko net provokatorių - įvairiausio plauko. Su tokiais tai nesiceremoniju - leidžiu nuo laiptų ir tiek. Ir iš kur žmonės ima tokias pagedusias širdis?..

Pusryčiavome kiek pasiragindami, nes jau buvo metas į stotį. Vienuolis pasišovė palydėti, nors aš prašiau nesivarginti, nes mačiau, kad jam sveikata labai pravarti.

Vienuolis nenusileido:

- Žinai, tamsta, ten, stotyje, yra bulkučių, kokių kitur niekur negausi, niekur nemoka taip iškepti...

Ar tikrai tokios skanios Anykščių stotyje bandelės, nežinau, tačiau žinau, kad tą rytą Vienuolis mane lydėjo į stotį - neskubėdamas, lazdele pasiramsčiuodamas, tačiau be atvangos šnekėdamas ir kartais lazdele mostelėdamas ta kryptimi, kur kadaise gyveno jo šnekos kaltininkai. Papasakojo Anykščių įsikūrimo padavimą, pradėjo pasakoti apie Liudiškius, apie Piliakalnį, kaip ant jo susieidavo klierikai Baranauskas, Kairys, jo seserys Kairiūčios, kaip jie ten dainuodavo, žaisdavo, eidavo ratelio...

- O žinai, tamsta,- staiga pertraukė Vienuolis,- pasistatydink Anykščiuos namus. Kad ir va prie anų kalnelių,- mostelėjo lazdele.- Čia ramu, čia geri žmonės, matysi, kaip čia bus gera, o ir Anykščiai negali gi pasilikti be poetų. Čia galėsi dirbti, kiek tik norėsi.

Bet jau priėjome stotį. Atbildėjo traukinukas. Juo kadaise grįžo Vienuolio Janulis, grįžtu ir aš aplankyti gimtųjų takelių.

O kai traukinukas vėl ruošėsi pajudėti, Vienuolis prabilo:

- Būki laimingas savame krašte ir kurki!

Apkabino.

Įšokau į traukinuką, atsigręžiau. Vienuolis perone šypsojosi, mojavo iškelta ranka, lyg laimindamas.

Vėliau su Vienuoliu keletą kartų esame susitikę ant Neries kranto, Vilniuje (K.Požėlos gatvėje). Čia jisai buvo gavęs butą, dažnai atvažiuodavo iš Anykščių, net ilgiau pagyvendavo, o mėgiamiausioji jo pasivaikščiojimų vieta - Neries krantinė. Čia pasikalbėdavome, pasitardavome. Gerų patarimų esu anais metais iš Vienuolio išgirdęs.

Atėjo jo 75-kerių metų jubiliejus. Iš pat ryto nuėjau pasveikinti. Radau susirūpinusį - "kalantį" pasirašytą tekstą, kurį teksią sakyti šį vakarą. Ne visai tokio norėjęs, bet tiek to.

- Ar gavai pakvietimą į vakarą?

- Gavau, ačiū...

- Būsi?

- Kaipgi. Būtinai. Ir eilėraštį atnešiau...

- Bet gerai, kad dabar atėjai. Kiek girdėjau, ten sveikins tik organizacijos, atskiriems asmenims gal ir neleis...

Nuėjau į jubiliejų. Atsistojau nuošaliau, už sėdinčiųjų nugarų, nes konservatorijos salė buvo kimšte prisikimšusi žmonių. Prasidėjo sveikinimai. J.Švedas atsivedė Dainų ir šokių liaudies ansamblio dainininkes. Merginos uždainavo "Kaipgi gražus gražus..." Matau, Vienuolis scenoje verkia, visai nesivaržydamas, verkiu ir aš - kitame salės gale. Kaipgi neverksi, nes jau Sibire godos godota besiilgint kūrybinio darbo ir veiklos, nes jau Sibire tie patys balsai per radiją girdėta, o prieš keliasdešimt metų - tai buvo mėgiamiausioji mano seserų ir balsingųjų kaimynių Styraičių daina. Juk ir "Tėvynės šauksme" esu iš Sibiro klausęs:

"... O ką Liaudies Ansamblis naujo beatsineša
Su levaru ir Vienažindžio darželiu?-
Buvau jo talkoje, buvau ir jo krikštynose -
Atsigėrėti ir užmiršti negaliu!-

Praėjo jubiliejus. Buvau Vienuolio kviestas į ta proga suruoštą pokylį Anykščiuose, tačiau negalėjau nuvykti. Barėsi susitikęs - labai laukęs...

Ir štai Vienuolis Anykščiuose miršta. Nuvažiuoju į lai-

dotuves. Stoviu garbės sargyboje. Stoviu prie jo namų, jo sodelyje, kur laidojami jo palaikai. Štai ir tas balkonas, iš kurio pernai, man grįžus, abudu su Vienuoliu žiūrėjome į Anykščius, o dabar sodyboje ir aplinkui - minių minios, suplaukusios pareikšti jam paskutinę pagarbą. Saulėta diena. Vasara. Rugpjūčio vidurys.

Po poros mėnesių bus 10 metų, kai Vienuolis ilsisi savo sodyboje Anykščiuose, tačiau jis man gyvas ne tik jo raštuose, ne tik nuostabiuose jo atsiminimuose... Kaip šiandien jį matau Anykščių geležinkelio stoties perone - su iškelta ranka, lyg palaiminimui...

Vilnius
1967.06.09.

EITI PĖDOMIS...

Kazio Inčiūros kūryba - viso to, kas šviesu ir tvaru, erdvė. Čia širdį atgaivina mylimos tėviškės "beržynėlio tyluma", įkvėpimą žadina "gimtų saulėlydžių šviesa", o iš begalinių erdvių į žmogaus sielą nusileidžia "šviesybė šviesiausia" - pabunda giliosios pajautos, širdis atsiveria ypatingų, skaidrumu virpančių akimirkų, vienovės su gamta ir dangaus beribe išgyvenimui.

K.Inčiūros kūrybos dvasinė šviesa ir skaidra kyla iš nuostatos, kad gyvenimas skirtas "sielos rūmui pastatyti", kad buvimas žemėje prasmingas, jei "iš širdies blogio keras išrautas", jei ištverta, kai "rūstūs blogio gaivalai" grasė sutrempti žmoniškumą, sunaikinti troškimą "kilti prie žvaigždžių". Žmogus stiprus, kai eina tikėjimo, vilties ir meilės keliais - Dievo keliais - į sielos skaidrėjimą ir į Amžinybę.

Nenuostabu, kad K. Inčiūros kūryba - "mylinčios širdies šnekos" - dažnam Troškūnų žemės jaunuoliui tampa dvasinių atradimų, vertybinių įžvalgų, meilės filosofijos pradžiamoksliu. Laimė, kad jaunieji jaučia būtinybę saugoti savo kraštiečio atminimą, apmąstyti jo žodį, perimti vertybių lobyną. Troškūnų vidurinėje mokykloje kasmet švenčiamas poeto gimtadienis, visada dalyvaujant mielai viešniai - poeto dukterėčiai Irenai Uzdrienei - Vidugirių Kazio Inčiūros memorialinio muziejaus įkūrėjai,- skaitomos eilės, mąstoma apie kūrybinį palikimą.

Mokyklos ir radijo konkursams mokiniai rašo filologinius darbus apie talentingojo kraštiečio kūrybą. Norėtųsi paminėti nors du iš jų: poeto 80-mečiui Daivos Tubytės parašytą darbą "Man ir mano bendraamžiams svarbios K.Inčiūros poezijos vertybės" (už jį menininkai iš Vilniaus mergaitei skyrė būsimosios literatės titulą) ir šių metų abiturientės Jūratės Miškinytės pernai Filologų konkursui parašytą darbą "Žmogus ir Dievas Kazio Inčiūros "Nelaisvės psalmėse", kuris sutrumpintas čia ir spausdinamas. Jūratė buvo pakviesta į respublikinį Filologų konkursą. Beje, mergaitė ruošiasi studijuoti lituanistiką - eiti savo kraštiečio Kazio Inčiūros pėdomis.

Birutė ČIELIENĖ

Žmogus ir Dievas Kazio Inčiūros "Nelaisvės psalmėse"

Jūratė Miškinytė
A.ČIELIO nuotrauka

Kazio Inčiūros "Nelaisvės psalmės" - tremtyje parašytas kūrinys. Eugenijus Matuzevičius, tvarkydamas mūsų kraštiečio kūrybinį palikimą, rado psalmių rankraštį ir, prasidėjus Atgimimui, padovanojo mūsų mokyklai jo kopiją su tokiu prierašu: "Šį kūrinį K.Inčiūra (dalimis) rašė lageryje. Ir apie 1955-1956 metus, dar būdamas ten, tremtyje, viską surašė į vieną sąsiuvinį (paties pasidarytą), kuris čia atšviestas ir įrištas".

Septynias Kazio Inčiūros psalmes galima vadinti ciklu, nes jas jungia žmogaus ir Dievo tema. Psalmės komponuojamos kaip pokalbiai su Visagaliu. Kalbėjimasis kupinas betarpiškumo ir intymumo. Žmogaus bendravimas su Aukščiausiuoju grindžiamas tikėjimu, viltimi ir meile. Dievo valios pripažinimas, atsidavimas jai, savęs, kaip Dievo vaiko ir žmonijos dalelės, suvokimas, amžinųjų dvasinių vertybių jautimas padeda psalmių žmogui ištverti tremtį, dvasiškai pakilti virš prievartos ir neapykantos. Dievas psalmėse suvokiamas kaip Kūrėjas, Meilės ir Gėrio įkūnijimas. Jisai - žmogų globiantis, mylintis, saugantis Tėvas, vedantis skaudžiais išbandymų keliais į Laimę ir Amžinybę.

Pirmojoje psalmėje "Degu kaip žvakė" žmogus gretinamas su degančia žvake - neduota žinoti, kada Vieš-

pats ateis užpūsti. Gyvenimas trapus, žmogus "kaip liepsnelė, blaškoma audros". Metafora "vidury nakties" išreiškia tremties gūdumą, tamsiausią metą, ištikusį psalmės žmogų. Žmogus ir Dievas gretinami pagal šviesumą: žvakės liepsnelė ir šviesus Viešpaties veidas - tai kontrastas tremties tamsai. Dievas sužmogintas ir kartu Jis - įkūnyta Meilė, Viltis ir Išmintis. Žmogus tiki maldos ypatinga galia, tiki, kad ji "nugins ir mano negalias, ir mano priešų rūstį". Antrosios strofos kontrastu išsakoma Dievo buvimo kartu su žmogumi svarba: "jei su manim nebūsi", pasaulis pavirs į chaosą, "bedugnėn virs kalnai ir vandenys mauros",- jei būsi, įsivyraus harmonija, viskas bus įmanoma: "akimirką audra nurims, žingsniuosiu jūra ir kalbėsiu vandenims". Neišmatuojamai didis psalmės žmogaus tikėjimas Dievu, pasikliovimas Jo Meile, Viltimi ir Išmintimi "vidur tamsios nakties", kai gyvybė yra "kaip žiedas prie bedugnės atviros". Siaučiant pražūtį nešančioms blogio jėgoms, gyvas teisingumo siekimas: "O neateiki, Viešpatie, ir nenuskinki jos" (gyvybės), kol neatlyginta skriauda, "kol nesugrįžom savo žemėn". Sakralus "amen" - tikėjimo Tėvo valios teisingumu išraiška.

Antroji psalmė "Šaltieji vėjai" pradedama klausimu, išreiškiančiu žmogaus norą suvokti Dievo valios prasmę: kodėl atsiuntė "į ... šaltus vėjus", kodėl lėmė patirti tremties negandas? Kreipiniai "Tėve", "Viešpatie" liudija žmogaus pasitikėjimą Dievu. Tikintis, pasitikintis nori suvokti Tėvo valią. Sibiro vaizdas svetimas. Skamba daugeliui išeivių būdingas šaltų, svetimų kalnų, svetimo dangaus motyvas. Nusakoma žmogaus fizinė ir dvasinė situacija: "Štai stoviu ties kalnynų grandine", "... kruša ir žvarbūs vėjai čaižo vien mane", širdis "čia graužėsi, kentėjo, sielvartavo", jai "čionai tvanku ir ankšta". Kas širdžiai "šalti ir svetimi kalnai"? Jie nėra nei įkvėpimo, nei gyvybės palaikymo šaltinis. Gyvybė - Viešpaties valioje: "Tark žodį, Viešpatie, pabus jinai". Kontrastas Sibiro tamsai, vėjams - prisiminimų erdvėje gyva tėviškės ugnelė, šildanti, myluojanti, kūdikio sapnai, artimųjų veidai, spinduliuojantys šviesą ir šilumą. Tos šviesos ypatingumą atveria nuostabus palyginimas: "... artimi veidai,/it šimtas saulių švietę man kadai". Psalmės žmogus pasiilgęs laisvės, namų, artimųjų. Tėvynės ilgesys toks didelis, kad sopuliu išsiveržia prašymas: "O Tėve, ... nepalik po svetimuoju dangumi". Kartojamas prašymas skamba kaip viltis - žmogus tiki Dievo gerumu ir teisingumu. Mirti svetur, būti palaidotam svetimoje žemėje - pati baisiausia mirtis. Žmogus jaučia gilų dvasinį ryšį su Tėvyne, su protėviais, todėl psalmė baigiama maldavimu: "Leisk man sugrįžt gimtojon žemėn/ su protėviais ilsėtis. Amen". Žodžiu "amen" išreiškiamas tikėjimas, kad Dievas pildys tai, ko prašoma.

Trečiojoje, ketvirtojoje ir penktojoje psalmėse poetas apmąsto didžiąsias Biblijos vertybes: tikėjimą, viltį ir meilę. Žmogus pavergtas, ištremtas, kenčia šaltį ir badą, pažeminimą ir nužmoginimą. "Taigi dabar pasilieka tikėjimas, viltis ir meilė - šis trejetas, bet didžiausia jame yra meilė".[1]

Psalmės "Tikiu" pradžioje žavimasi gamtos grožiu, stebimasi harmonija. Gamta paprasta, bet kartu stebuklinga. Nepaprastumas, stebuklas kyla iš tikėjimo, iš Kūrėjo tobulumo suvokimo. Psalmės žmogui gamtos stebuklai Dievo buvimo įrodymas. Dievas - tai Amžinybė: "Buvai nuo amžių ir esi", "Per amžius būsi amžinuosius", "per amžius amžinus visus". Daug kas (medžiai, vandenys, planetos) paženklinta laikinumu, tik Dievas amžinas. Gilus tikėjimas Dievu yra žmogaus dvasinės stiprybės ir tvirtybės paliudijimas. Žmogus sielojasi ne tik dėl savęs, bet ir dėl savo tautos. Girdime Biblijos motyvą, svarbų psalmės žanrui. Tikima, kad Aukščiausiasis, kadaise išvedęs išrinktąją tautą iš Egipto nelaisvės, grąžins ir mūsų tautą "į Laisvės rytą". Tikėjimas neatsiejamas nuo vilties ir meilės. Dievas išpažįstamas kaip Meilė, Tiesa ir Išmintis. Jis yra visur: "reiškinyje kiekviename", "danguj ir žemėj, po žeme", "visų daiktų įvairume". Viešpats visų šviesiausias, Jis šildo, gaivina, žadina norą "numesti grandines nuo kojų", "nugalėti mirtį", "siekti gyvasties krantų/Ir būti amžinais". Išsakomas tikėjimas žmonijos atgimimu, neabejojama pasisekimu, nes Dievas yra "Diena, Darnos ir Gėrio kupina", Jis yra blogio (vergovės, paniekinimo, pažeminimo, dvasinio ir fizinio naikinimo) priešprieša.

Ketvirtoji psalmė pradedama džiaugsmingu sušukimu: "Turiu vilties!", kuris toliau vis kartojamas. Žmogaus viltys neatsiejamos nuo dangiškojo Tėvo. Viešpats galingas, įvardintas kaip "audrų ir jūrų amžinas" Kūrėjas. Žmogus silpnas ir pažeidžiamas: "Štai atėjau pavargęs ir sušalęs, štai atėjau ir basas, ir nuogalis". Laivo sudužimas, besileidžianti naktis suprastinti metaforiškai - tai žmogų ištikę sunkumai, suvokiami kaip Dievo siųsti išbandymai, kurie nusakomi gamtos įvaizdžiais: naktis, tamsa, plikos uolos, kruša, šaltas lietus. Psalmės žmogus nepraranda vilties, tiki, kad tamsa neamžina, laukia "ant inkaro parimęs", pasitiki Dievu. Jis kreipiasi į Kūrėją, kalbasi su Juo. Girdime Šventraščio tiesas: "Išalkusiam kasdienės duonos duosi,/Ištroškusį pagirdysi, viliuosi". Juntame tikėjimą didžiu Dievo atlaidumu klystančiam žmogui: "Neleisi grimzti nedorybių sūkuriuos", "Padėsi keltis". Tikėjimas ir viltis klumpantį žmogų išves iš "pusnių gilių", leis laisvam sugrįžti tėviškės keliu. Žmogui rūpi ne tik savo paties, bet ir visos žmonijos likimas. Dievas vadinamas Visatos Tėvu, prašoma: "Te visos tautos Tavyje atgyja". Neišskiriama, nemenkinama nė viena tauta, "ar maža, ar didė", "kokia bebūtų odos jos spalva", svarbu, kad tauta norėtų būti laisva, siekti gėrio, grožio. Linkėdamas kitoms tautoms įveikti vergiją ir susėsti "už vieno bendro, už žmonijos

stalo", žmogus to linki ir savo tėvynei - Lietuvai. Tiki, kad Viešpats padės prikelti žmoniją ir tapti laisviems. Psalmės žmogus junta save kaip kovojančios ir kuriančios žmonijos dalį, prašo Viešpatį, kad leistų būti ne su tais, "kurie jau trūni", bet su tais, kurie "žygiuoja tarp audrų, perkūnų prikelt žmoniją". Ir žmogaus, ir žmonijos atgimimo viltys, gyvybinių galių išsiskleidimas siejamas su Dievu.

Didžiausioji iš Biblijos vertybių trejeto yra meilė. Penktoji psalmė "O mano Meile" kalba apie ją. Dievas įvardijamas "o gyvastie, o Meile mano". Meilė didinga ir galinga, ji svarbesnė už viską. Parafrazuojami Biblijos teiginiai, Dievo įsakymai. Dievas suvokiamas kaip kalbantis, esantis žmogaus mintyse ir poelgiuose, mokinantis žmogų mylėti. Žmogus, "visa širdim" mylėdamas Viešpatį, žygiuoja laimėn. Meilė kitam prasideda nuo reiklios meilės sau. Tikra, ne vienadienė meilė "Kančioj ir džiugesy gyva". Kilnu dėti galvą už bičiulius, palaimintas vaduotojų takas. Mylinčiam pasaulis erdvesnis, "lengvi ir pančiai... ant kojų", nes meilė viską įprasmina: ir džiaugsmą, ir kančią. Šis Dievo dovanotas žmogui jausmas - didžiausia jėga, kupina pilnumo, kūrybos galios. Meilei išreikšti nereikia daug žodžių: ji regima "rasos lašelio spindesy, žiedelyje neužmirštuolės", šviečia širdyje. Mylinčiam, Dievu tikinčiam žmogui visas pasaulis kupinas meilės, o kelias pas Dievą - tai meilės kelias. Todėl psalmė baigiama prašymu:

Leisk meile, Viešpatie, liepsnoti -
Galinga, kuriančia, visa,
Su ja žengt žemėje į klotį
Ir jąja džiaugtis danguose.

Gebėjimas mylėti, visaapimanti, kurianti meilė įprasmina žmogaus būtį žemėje ir Anapus.

Šeštajai "Perlų psalmei" būdingas parabolinis kalbėjimas: narai marių dugne žvejoja perlus - žmogus, pažindamas gyvenimo gelmes, kaupia amžinąsias dvasines vertybes. Svarbiausios iš jų yra Tikėjimas, Viltis, Meilė. Psalmės žmogų ir visą žmoniją apšviečia, gina ir saugo Šviesa, Tiesa ir Laisvė. Žmogus prašo Visagalį: "Palaimink, Viešpatie, ir perlus, ir mane". Palaiminimas teikia prasmės ir tikrumo. Žmogus simboliškai veria perlus į vėrinį - "lai jie šviesi... ant krūtinės, ant gyvos širdies". Jos, amžinosios vertybės: žmoniškumas, santūrumas, nuoširdumas, atvirumas, tiesumas, kuklumas, švelnumas, paprastumas,- gali žmogų, "saujelę žemės dūmo", nuskaidrinti "dangaus šviesa". Perlų daug, "Bet šviesiausias tarpe jųjų - /Perlas dieviškos Kūrybos - /Pasilgimas Amžinybės". Kūryba priartina žmogų prie Amžinybės, prie Dievo - tada jokie išbandymai nebaisūs. Žmogus tiki ir pasitiki Dievu, junta savo dievišką prigimtį:

Tavo aš sūnus esu,
Amžių nešama smiltelė,
Reiškianti vien Tavo valią.

Dievo ir žmogaus artumo, betarpiško bendravimo idėja apibendrinama paskutinėje psalmėje "Gyvybės ir meilės raktai". Atsiliepdamas į Dievo palaiminimus, žmogus taria: "Atėjome, o Viešpatie, atėjome/ Tavųjų atsiimt žadėjimu!".

Psalmės žmogus nusako savo sunkaus gyvenimo kelią, nuolat gretindamas save su Antikos, Viduramžių, Renesanso, Švietimo epochos herojais, klasikos kūrinių parafrazėmis išsako sukauptą patirtį, atskleidžia ieškojimų kupiną dalią. Kaip atpildas už sunkią odisėją - Dievo dovana: sugrįžimas ten, "kur šaukia Baltijos gaivusis vėjas,/Kur Nemunas bangas į plačią jūrą varo". Apibendrinamas Dievo ir žmonių, kaip Jo vaikų, ryšys:

O neatstumki, Tėve, Tavo mažutėlių prašymų,
Nes Tavyje gyvename ir judame, ir esame.
Prašoma globos visai kūrinijai:
Globok žvaigždynus, planetas,
Globoki žemėje tautas!

Žmogus, tikintis Dievu, juntantis Jo paramą, išsako savo gyvenimo, buvimo žemėje esmę:

Imu tat savo Kryžių ir seku Tave,
Nes Tu turi gyvenimo ir pragaro raktus,
Nes Tau gyvybė ir mirtis paklus.

Kryžius talpina, išreiškia ir įprasmina visus žmogaus gyvenimo kontrastus: nuo Dievo malonės iki tremties Golgotos. Ir žmogaus gyvenimas, ir mirtis yra Galybių Tėvo rankose. Tik Dievas gali apginti "nuo amžinos mirties". Psalmė baigiama prašymu: "Nuo pikto mus išgelbėk. Amen". Išsakoma esminė prasmingo žmogaus gyvenimo sąlyga - būti gėrio, šviesos, o ne blogio pusėje.

K.Inčiūros "Nelaisvės psalmės" kupinos šviesos, dvasingumo. Tremtinio situacijos dramatizmas pažadina gilius žmogaus, tautos, žmonijos egzistencijos, santykių su Dievu apmąstymus. Poetas, nublokštas į Sibiro naktį, supranta, jog tai laikina ir turi kažkokią turbūt tik Dievui iki galo suvokiamą prasmę. Kūrėjo dėmesys sutelktas į amžinuosius dvasinius dalykus. Svarbus yra žmogaus ėjimas Dievo keliais - vilties, meilės, kančios keliais, vedančiais žmogų iš tamsos į šviesą. Psalmėse nėra nevilties, tremtinys pasitiki Dievu ir yra pasiruošęs vykdyti Jo valią. Žmogus stiprus, nes tiki, ir tai padeda jam ištverti, nepalūžti nelaisvėje. Tremtis - blogis, tačiau žmogus, Dievo padedamas, dvasios galia įveikia ją.

Jūratė MIŠKINYTĖ
Troškūnų vidurinės mokyklos IX klasės mokinė

---

[1] *Iš "Pirmojo laiško korintiečiams"- Naujasis Testamentas, Zalcburgas, 1989,p.414.*

Trys broliai Karosai iš Vėjeliškių

Jurgis GIMBUTAS

Prie pat Anykščių, iš vakarų pusės, tebėra Vėjeliškių kaimas, kurio ribose yra Vėjeliškių viensėdis. Čia 19-ame amžiuje gimė trys broliai Karosai, užaugę mokytais vyrais, neeilinės asmenybės. Dviem jų šįmet yra apvalūs jubiliejiniai metai. Jų tėvai buvo Jonas Karosas (miręs apie 1900 metus) ir Meškauskaitė (mirė prieš 1894 metus). Tėvams anksti mirus, visus tris sūnus leido į mokslus jų motinos broliai - dėdės kunigai Nikodemas ir Tadas Meškauskai. Vėjeliškių ūkį perėmė tvarkyti motinos sesuo Teofilė Meškauskaitė. Tada tasai ūkis turėjo du valakus žemės (apie 43 hektarus).

Vyriausias brolis buvo būsimasis vyskupas Antanas Karosas (1856-1947). Tad 1996 m. suėjo 140 metų nuo jo gimimo. Plati vyskupo biografija duota Lietuvių enciklopedijoje (XI t.,1957) Tad čia suminėsiu tik svarbiausias datas: 1883 metais baigė dvasinę akademiją Petrapilyje ir įšventintas kunigu. Nuo 1900 metų Žemaičių kunigų seminarijos Kaune rektorius. 1907 metais konsekruotas vyskupu ir 1910 iki 1920 metų buvo Seinų vyskupas ordinaras. Lenkų valdžios ištremtas į nepriklausomą Lietuvą, nuo 1926 iki 1947 metų Antanas Karosas buvo Vilkaviškio vyskupas. Karo pabaigoje sugriovus Vilkaviškio katedrą, vyskupas apsigyveno Marijampolėje, kur ir mirė 1947 m. liepos 7 d. Tad kitais metais bus 50 metų sukaktis. Palaidotas Marijampolės bažnyčioje. Nors vyskupas Karosas buvo ligotas, kuprotas dėl nugarkaulio ligos, ir dar sirgo astma, išgyveno 91 metus. Sulaukęs 77 metų, vyskupas pasisakė: "Taip Dievas lėmė - ilgai gyventi." Jis buvo plataus, šviesaus proto, labai geros atminties, valingas ir ryžtingas.

Karoso 25 metų vyskupavimui pažymėti kan.Juozas Tumas-Vaižgantas 1932 metais paskelbė straipsnį, vėliau įjungtą į Vaižganto raštų XIX tomą - 1933 metais Kaune. Tą straipsnį persispausdino "Anykščių" žurnalas Nr.9, 1996. Redaktorius Vygandas Račkaitis pridėjo savo trumpus komentarus. Vaižganto straipsnyje yra kelios vyskupo Karoso gyvenimo detalės, charakterizuojančios jo asmenybę. Vieną tokią ištrauką pakartosiu: "Apie sekretoriaus kun.A.Karoso sugebėjimą Maskolių valdžiai atsakinėti pats vyskupas ordinaras M.L.Paliulionis su dideliu pasigėrėjimu papasakodavo katalikams. Girdi:- Jūs visai nenumanote, kiek rimtas ir brendęs diplomatas tasai mano sekretorius santykiuose su maskoliais ir koks gilus kanonų ir teologijos žinovas santykiuose su Šv.Sostu. Jo rašomieji raštai aukščiau kritikos."

Šioje nuotraukoje iš šeimyninio Jurgio Gimbuto albumo nemažai žymių asmenybių. Pirmieji iš dešinės sėdi Jonas ir Ona Mašiotai, iš kairės - Marija Mašiotaitė-Urbšienė ir jos motina Marė Mašiotienė. Centre (tupi) Ona Mašiotaitė-Jakutienė ir Vladas Jakutis. Stovi iš kairės: Jonas Mašiotas (Prano ir Marijos sūnus), Juozas Urbšys, Pranas Mašiotas (Jono brolis)

Fotografuota per Kalėdas 1932-1934 m.(?)

Mano motina aplankė savo dėdę vyskupą Vilkaviškyje, pasiėmusi ir mane, kokių devynerių metų. Tada gyvenome prie Kauno, Aukštojoje Fredoje. Dėdė vaišino mus apelsinais, o man tai buvo retenybė. Aplankė vyskupas mus Fredoje, kur gyvenome kukliame valdiškame bute prie Sodininkystės ir daržininkystės mokyklos. Nakvodavo jis Aukštojoje Panemunėje, pas kleboną.

Antrasis brolis buvo inžinierius Klemensas Karosas (1866-1933). 1996 m. suėjo 130 metų nuo jo gimimo. Tai mano senelis, kurį pažinau - atsimenu, mano motinos Elenos Karosaitės-Gimbutienės tėvas. Lietuvių enciklopedijoje apie jį trumpai, tad pridedu visą tą tekstą su pora pataisų.

"3.Klemensas (1866 XII 23 Vėjeliškių vsd., Anykščių vls.- 1933 III 17 Kaune), inžinierius (1) brolis. Gimnaziją baigė Šiauliuose. Susisiekimo inž. institutą ir matematikos fak. Maskvoje. Nuo 1891 tarnavo susisiekimo žinyboje ir dirbo geležinkelių statybos srityje, o I pas. karo metu - plentų ir tiltų statyboje. 1919 sausį grįžo į Lietuvą ir tarnavo susisiekimo ministerijoje: 1920 sutvarkė Požeruonų-Šiaulių ruožą, 1921-23 kelio ruožo virš. padėjėjas, nuo 1923 Klaipėdos ruožo virš., Amalių-Telšių ruožo virš., 1926 plentų ir vandens kelių valdybos plentų virš., 1927-29 plentų ir vandens kelių valdybos direktorius. Vėliau išėjo pensijon."

(LE,XI tomas,1957,p.83)

Klemenso Karoso viršininkai Kaune buvo susisiekimo ministrai Juozas Jankevičius, po jo Stasys Čiurlionis. Ministras pirmininkas tuo laiku buvo Augustinas Voldemaras. Mano senelis buvo vedęs 1892 metais Bronę Brazauskaitę (1875-1918) iš Šlavėnų dvaro prie Anykščių. Senelės nepažinau, tik artimai bendravau su jos seseria Ona Brazauskaite-Mašiotiene, mano mamos teta ir bendradarbe visuomeninėse organizacijose. Klemensas ir Bronė augino tris dukras ir vieną sūnų, visi jau mirę. Gabaus žmogaus būta to geležinkelių inžinieriaus: išmoko šešias kalbas ir dar senatvėje mokėsi hebrajų. Turėjo stiprų polinkį dailiajai literatūrai, daug ką pacituodavo iš atminties. Laikinai gyvendamas Žemutiniame Naugarde Rusijoje prieš Pirmąjį pasaulinį karą, draugavo su lenkų kompozitoriumi ir politiku Ignu Paderevskiu. Jiedu pasikalbėdavę ir lietuviškai, anot mano motinos prisiminimų.

Dirbdamas Rusijos geležinkeliuose, inžinierius Karosas nuolat rūpinosi savo tėviške Vėjeliškiuose, dažnai ją aplankydamas. Pagelbėjo savo tetai Tapilei ūkininkauti, praplėtė seną pirkią, pristatydamas keturis "poniškus" kambarius. Pastatė naują klojimą su daržine. Tiedu trobesiai tebestovi - lankiau 1988 metais. Neberadau senojo tvarto su keturkampiu diendaržiu viduje. Atsimenu tą sodybą iš poros apsilankymų jaunystėje. Mano sesuo Aldona dažniau atostogaudavo Vėjeliškiuose pas tetą Dariją. Inžinierius Karosas grįžo iš Rusijos 1919 sausį. Pradžioje dirbo Vilniuje, kur jau neberado neseniai mirusio brolio Kazimiero. 1920 metais inžinierius išvyko Žemaitijon administruoti geležinkelius... 1924 metais Klemensas Karosas vedė savo žento, mano tėvo inžinieriaus Leonido Gimbuto seserį Dariją iš Peslių dvaro prie Žvingių. Jų sūnus Donatas Karosas, gimęs 1928 metų sausio 1 dieną, dabar gyvena Toronte, Kanadoje. Jis vedė Valeriją Jarmalavičiūtę, dar būdamas Australijoje. Užaugino penkis vaikus. Visi Kanadoje.

Kur bebūdamas, inžinierius Karosas rūpinosi savo ūkiu Vėjeliškiuose, dabar jau padedamas žmonos Darijos, kuri gyveno daugiau ūkyje, negu Kaune ar kitur, kur jos vyras tarnavo. Brolis vyskupas buvo atsisakęs savos dalies Vėjeliškiuose Klemenso naudai. O jis dar padidino ūkį, įsigydamas apie 20 hektarų iš kaimynų, tai susidarė 63 hektarai. Užveisė didelį sodą ir medelyną. Išėjęs pensijon, Klemensas Karosas gyveno Vėjeliškiuose su šeima. Sovietinės okupacijos metais tie sodai ir medelynas su visa sodyba buvo įjungti į valstybinį ūkį.

Inžinierius Klemensas Karosas (1866-1933). Fotografuota 1927 m. Kaune. Nuotrauka iš Jurgio Gimbuto archyvo

Gyvendamas Kaune nuo 1926 metų, mano senelis aplankydavo mus Fredoje dažnokai. Mėgdavo jis pasivaikščioti ankstų rytą Botanikos sode pats sau vienas. Turėjo tarnybinį automobilį "Buicką", kurio šoferis leisdavo man, vaikui, palaikyti vairą, žinoma, jam pačiam iš tikrųjų vairuojant. Sakykim, kad dėl to aš ir Amerikoje važinėju "Buicku". Senelis lankydavo bažnyčią, respektuodavo kunigus. Susirgęs gydėsi Kaune ligoninėje, kur ir mirė. Palaidotas Kaune, prie Vytauto prospekto, kapinėse, kurias sovietinė valdžia panaikino, paversdama "Ramybės parku". Tad senelio Klemenso Karoso kapo nė žymės neliko, kažkur arti nuo atstatytojo centrinio paminklo.

Apie jauniausiąjį brolį gydytoją Kazimierą nieko nežinau, tik kad jis gyveno ir mirė Vilniuje 1917 metais. Jis buvo vedęs Teklę (pavardės nežinau). Buvo mano motinos krikštatėvis. Vaikų neturėjo.

Tai tokie buvo tie trys broliai anykštėnai Karosai iš Vėjeliškių viensėdžio. Jie paliko gerus pėdsakus nepriklausomos Lietuvos atkūrime.

"Draugas", 1996 m. spalio 19 d.

ANTANO BARANAUSKO SURINKTOS PASAKOS

Ambraziejus JONYNAS

Per Lietuvą, vargstančią "ant didžiojo vieškelio", nusirito daug istorijos viesulų iš Rytų ir Vakarų. Žemai į žemę įsėdusių pirkių jie nenusinešė. Tačiau daug artojų ir jų sukurtų kultūros lobių išblaškė po svetimus kraštus. Taip atsitiko ir A.Baranausko surinktai tautosakai.

Talentais turtingoje Anykščių padangėje A.Baranauskas - vyskupas, poetas, kalbininkas, matematikas, folkloristas - spindi pirmo ryškumo žvaigžde. Dvidešimtmetį nedaug peršokęs seminaristas per dvejas vasaros atostogas kukliame svirnelyje sukūrė poemą, kurioje įkvėptai pavaizdavo Lietuvos miško grožį, o per jį - ir liaudies likimą. Širdį gniaužiančiuose eilėraščiuose apmąstė istorinį tautos kelią, socialinius žmonių santykius. Kalbotyros nestudijavęs, suprasdamas, kad kalbininku netaps, taip išsamiai ištyrė tarmes, kad padėjo pagrindus lietuvių dialektologijai. Parašė lietuvių kalbos gramatiką, sukūrė originalią rašybą, lingvistinių terminų, sudarė lietuvių kalbos ir jos tarmių tyrinėjimo programą. Nuo jaunystės besižavėdamas matematika, atrado dėsnius, dėl kurių prieš jį galvas suko ne vienas matematikas.[1] Vertė Bibliją, rūpinosi visuomeniniu Lietuvos gyvenimu, sielojosi dėl 1863 m. sukilimo pralaimėjimo, carinių represijų, spaudos draudimų, į Sibirą ištremtų draugų bei pažįstamų. Poeto giminaitis mūsų literatūros klasikas Antanas Vienuolis (1882-1957) sako A.Baranauską buvus "devynių gabumų žmogumi". Jo asmenyje kryžiavosi menininko ir mokslininko sugebėjimai. Taikliu Jano Bodueno de Kurtenė (Baudouin de Courtenay, 1845-1929) pastebėjimu, mokslą A.Baranauskas kūrė kaip menininkas, o lingvistiką - kaip matematikas.[2]

Atėjo laikas, kad A.Baranauskas kaip vienas pirmųjų folkloro rinkėjų ir jo rinkimo organizatorių, nors ir pavėluotai, užimtų prideramą vietą lietuvių folkloristikos istoriografijoje. Ligi šiol tautosakos mokymo programose, kursuose jis minėtas prabėgomis. Ne kiek publikuojama ir jo paliktos tautosakos.

Geru minėtinas A.Baranauskas - žmogus. Jis liaudiškai nuoširdžiai bendravo su tėvais ir giminėmis, nesigėdijo "mužikiškos" kilmės, nors gyvenimo saulėlydy ir buvo suartėjęs su lenkuojančiais dvarininkais. Ir aukšto Bažnyčios hierarcho vietą pasiekęs, domėjosi gimtosiomis vietomis, jaunystės bičiulių bei pažįstamų gyvenimu, jų likimu.

Įrašydami A.Baranauską į folkloristikos istoriją, pastebime dėsningą reiškinį, suteikiantį prasmingo turinio mūsų kultūros istorijai. Lietuvių folkloristiką yra labai praturtinę būtent dvasininkai: L.G.Rėza (1776-1840), L.A.Jucevičius (1813-1946), A.Juška (1819-1889), A.P.Kašauskas (1821-1882), J.Tumas-Vaižgantas (1869-1933), A.Sabaliauskas-Žalia Rūta (1873-1950), J.Narjauskas (1876-1943), J.Čaplikas-Šimtakojis (1876-1961), P.Bieliauskas (1883-1957), A.Valantinas (g.1916) ir kiti, darbavęsi šiapus ir anapus Atlanto.

Kokiu būdu tautosaką A.Baranauskas sukaupė? Gimtosiose A.Baranausko vietose, o ir visoje Lietuvoje, tradicinė lietuvių liaudies kultūra anuo metu buvo gyva. Jos gajumą "Kamajuos, Traupy ar Anykščiuos" įtaigiai aprašo A.Vienuolis: "Ilgais rudens ir žiemos vakarais vakaruodavo - verpdavo, vydavo virves, sukdavo pančius, plėšydavo plunksnas, o senutės sekdavo vaikams pasakas (...) apie du broliu protingu, o trečią durnių, apie laumes raganas, vokietuką, velniuką...".[3] Pats A.Baranauskas pažino žmonių buitį poeto širdimi. Viename 1877 m. laiške jis sako, jog Anykščiuose gimė ir augo, Vilniaus paviete vienerius metus, Kauno - 12, Raseinių - 2, Telšių - ketverius metus gyveno, po visą Lietuvą važinėjo ir iš visų jos dalių mokytinių turėjo.[4] Suprantama, jis negalėjo nesu-

---

[1] *Žr. J.Kubilius. Antanas Baranauskas ir matematika.- Literatūra ir kalba, XIX.- V., 1986.-p.97.*

[2] *Žr. R.Mikšytė. Antanas Baranauskas lietuvių kultūros istorijoje.- Ten pat, p.45.*

[3] *A.Vienuolis. Iš atsiminimų apie Baranauską.- Astronomas Šmukštaras.- V., 1962.- p.320.*

[4] *Žr. Litauische Mundarten. Gesammelt von A.Baranowski. Band I: Texte. Aus dem Weberschen Nachlass. Herausgegeben von Dr.Frans Specht. Leipzig, 1920.- S.V.*

Hugo Veberis (Weber, 1838-1904) - vokiečių kalbininkas, lietuvių kalbos tarmių tyrinėtojas. Su juo A.Baranauskas bendravo, rengėsi kartu rašyti lietuvių kalbos gramatiką, 1875-1898 m. susirašinėjo, 1890-1892 m. siuntinėjo tarmių pavyzdžių.

A.Vienuolis H.Veberį vadino mokslininku nevykėliu, pataikūnu.

Tarminių tekstų A.Baranauskas yra siuntęs ir Augustui Šleicheriui (Schleicher, 1821-1868).

Francas Špechtas (Specht, 1888-1944) - vokiečių indoeuropeistas, baltų kalbų tyrinėtojas.

sidurti ir su tų regionų tautosaka.

A.Baranauskas - tautosakos rinkimo organizatorius ir skatintojas neatskiriamas nuo A.Baranausko kalbininko, kaupusio medžiagą tarmėms tirti.

Kalbininkai mano, kad A.Baranauskas, akademiko A.Šifnerio paskatintas, kalbotyra domėjosi jau 1858-1862 m., kai studijavo Peterburge. Lietuvių kalbos moksle aktyviausiai jis dirbo 1867-1884 m. profesoriaudamas Kauno kunigų seminarijoje. 1871 m. dėstė lietuvių kalbą. Gyvas tarmių ir tautosakos šaltinis jam buvo klierikai, suvažiavę kone iš visos Lietuvos. Kad A.Baranauskas savo klausytojus būtų įsakmiai raginęs tarmių pavyzdžiams užrašinėti būtent tautosakos tekstus, šimtaprocentinio įrodymo nėra. Redakcijos pastaboje "Draugijos" žurnale prie Jono Totoraičio (1872-1941) straipsnio "Vyskupo Baranausko rankraščiai Leipcige" nurodoma: "Kiekvienas klierikas turėdavo pristatyti Baranauskui (...) po 3 savo tarmėje parašytus dalykus (pasakas, dainas, ar šiaip jau kokius straipsnelius originalius bei verstus)".[6] A.Dambrauskas - Adomas Jakštas (1860-1938) mintį praplečia: "Vieno tik dalyko jis (A.Baranauskas - A.J.) griežtai reikalaudavo, būtent, kad visi pirmamečiai klierikai pristatytų jam po tris pasakas bei šiaip jau pasakojimus, parašytus savo tarme".[7]

Kaip A.Baranauskas kaupė dialektologinę ir folklorinę medžiagą, pasakoja J.Boduenas de Kurtenė, tyręs ir lietuvių kalbą, prisidėjęs prie A.Juškos dainų išleidimo lotyniškais rašmenimis, jų melodijų paskelbimo, "Svotbinės rėdos" išvertimo į vokiečių kalbą. Pasak jo, A.Baranauskas, rinkdamas "materijolą lietuvių dialektologijai", buvo labai veiklus, kėlė seminaristų dvasią, jų meilę lietuvių kalbai.[8] Vertingos informacijos apie A.Baranausko rankraščius Leipcige paliko ten studijavęs rusų filologas Nikolajus Sokolovas (1875-1923). Jis lankėsi Lietuvoje, tyrė lietuvių kalbos tarmes, taigi A.Baranausko pastangas turėjo žinoti. N.Sokolovas nurodo A.Baranauską savo mokinius raginus užrašinėti tarmių medžiagą, ypač per atostogas. Panašiai liudija ir F.Špechtas. Jis klierikų užrašymus vadina pasakojimais, pasakojimais apie atsitikimus ("Geschichten").[9] Tapęs Žemaičių pavyskupiu, maždaug nuo 1884 m. nuo kalbos mokslo nutolo. Pedagoginio darbo nedirbdamas, ir tautosakos daugiau nebegaudavo.

Intensyviai per klierikus organizuodamas kalbinių tekstų rinkimą, A.Baranauskas sukaupė didelį rankraštyną. Jis pats 1889 m. lapkričio 12 d. laiške H.Veberiui, kuriam siuntinėjo stropiai perrašytą savo rinktą medžiagą, rašo: "Dabar neturiu mokytinių, tiktai jų pastabų ir aprašymų krūvas".[10] Įspūdingai A.Baranausko palikimą apibūdina J.Totoraitis: "Vyskupui Baranauskui numirus, gandas ėjo, kad likę maišas ar du maišu jo rankraščių. Kur jie dabar yra...".[11]

H.Veberis, turėdamas daugybę darbų ir nesveikuodamas, A.Baranausko tekstų nepanaudojo. Juos tvarkė vokiečių kalbininkas, lietuvių tautosakos rinkėjas Augustas Leskynas (Leskien, 1840-1916). Po H.Veberio mirties jo sūnūs tėvo ir A.Baranausko rankraščius 1907 m. perdavė Leipcigo universitetui, iš kur jų ir paskelbė T.Špechtas. Iš "Lietuvių kalbos tarmių" šiek tiek A.Baranausko tautosakos yra publikuota rinkiniuose, žurnaluose, panaudota tyrinėjimuose, pasakas J.Balys susistemino. Bet pasakyti, koks turtas rankraščiuose buvo, negalima. N.Sokolovas H.Veberio (kartu ir A.Baranausko) palikimą trumpai peržvelgęs, mini "rodos 200" A.Baranausko pasakojimų.[12] Kalbininko K.Almino (Alminauskio, 1904-1986) liudijimu, A.Baranausko rankraščiai per Antrąjį pasaulinį karą Leipcige sudegė.[13]

Iš dešimtmečių tolio žvelgdami atgal, dėl šios neatitaisomos lietuvių tautai žūties privalome kaltinti ne tik karą, bet ir save. Reikalą A.Baranausko rankraščius išsamiai aprašyti dar 1910 m. kėlė J.Totoraitis. Nepriklausomą tarpukarį Leipcigas buvo nesunkiai pasiekiamas, jame studijavo įžymūs kalbininkai Antanas Salys (1902-1972) ir Pranas Skardžius (1899-1975). Bet niekas nepasistengė, kad ši neįkainojama medžiaga būtų nufotografuota arba bent tiksliai aprašyta.

Tautosaką A.Baranauskas vertino, suprato, kad būtina ją surinkti. Jau šeštajame XIX a. dešimtmetyje šį tą užrašinėjo. Jaunystėje lenkų kalba K.Praniauskaitei parašytame eilėraštyje vienu savo veiklos uždaviniu laiko "surinkti senus liaudies padavimus, kad atgytų jų kerintis grožis".[14] Moksliniame savo darbe "Apie žemai-

---

[5] *Antonas Šifneris (Schieffner, 1817-1880) - klasikinių ir Kaukazo kalbų specialistas, domėjęsis baltų kalbomis.*

[6] *Draugija, 1910, Nr.48, p.382.*

[7] *A.Dambrauskas-Adomas Jakštas Mano atsiminimai apie vyskupą A.Baranauską.- Literatūra ir kalba, XIX, p.435.*

[8] *Žr. J.Bodueno de Kurtenė atsiminimus apie A.Baranauską.- Ten pat, p.423.*

[9] *Žr. Litauische Mundarten, S.V.*

[10] *Literatūra ir kalba, XIX, p.253.*

[11] *J.Totoraitis. Vyskupo Baranausko rankraščiai Leipcige.- Draugija, 1910, Nr.48, p.385.*

[12] *Žr. N.Sokolovas. Vyskupo Baranausko lietuviškieji rankraščiai.- Literatūra ir kalba, XIX, p.429-423.*

[13] *Žr. V.Biržiška. Aleksandrynas, 3.XIX amžius.- Čikaga, 1965, p.391.*

[14] *A.Baranauskas. Raštai, 1.- V., 1970, p.262-263.*

čių ir lietuvių liaudies kalbą" (1857) jis rašo: "Reikia surinkti ir peržiūrėti visus liaudies priežodžius, padavimus ir dainas, kuriuose lietuvių liaudis dar pagonišką vaizduotę, išreikštą anuometiniais žodžiais ir posakiais, perdavė iš kartos į kartą ir išsaugojo tartum kokią simbolinę šventenybę iki mūsų laikų. Užbaigus tą darbą, lietuvių kalboje atsiras apsčiai žodžių ir formų, tinkamų išsiversti be jokios svetimkalbystės ir iš vartosenos lietuvių liaudžiai gerai žinomų".[15] Tame pačiame darbe A.Baranauskas sako, jog yra "žodžių lobis, kitas kalbos taisyklių šaltinis liaudies padavimuose, dainose, priežodžiuose".[16]

Pats A.Baranauskas mokėjo liaudies dainų. Jonas Basanavičius (1851-1927) maždaug nuo 1874 m. "per kiekvienas beveik vakacijas jį aplankydamas", "rodos 1878 m." lankymąsi pas jį prisimindamas, pasakoja: "Jisai vėl iš savo pusės mane kaipo svečią, būdavo, vaišina dainomis įvairiuose dialektuose, kurias jis gerai deklamuot arba ir dainuoti mokėjo, deklamavo kartais ir kai kurias savo paties daineles".[17] Suomių rašytoja Maila Talvio (Winder-Mikola, 1871-1951), viešėjusi pas poetą 1894 m. Kaune, prisimena, kad vyskupas "dainavo paties sukurtas ir subalsuotas lietuviškas dainas. Išgirdome ir "Sudiev, Lietuva, man linksma buvo".[18]

Kaip labai A.Baranauskas domėjosi liaudies dainomis ir jas mėgo, liudija tai, kad jis kartu su kitais žmonių poezijos mylėtojais kunigais (ilgamečiu Kupiškio klebonu kan.Kozmianu, kunigais Dovydavičium, Rinkūnu) atvykdavo pas laukuose dirbančias dainininkes ir prašydavo jas padainuoti. 76 metų dainininkė Ona Simanavičiūtė-Glemžienė iš Paketurių (kaimas prie pat Kupiškio), mokytojui Kaz.Šaulinskui 1936 m. padainavusi 94 iš savo motinos ir kitų senolių išmoktas dainas, pasakoja: "Kartą vidurdienį ant kalno pjovė rugius. Atėjo pabarėm kanauninkas su A.Baranausku. (...) Dainininkės turėjo mesti rugius pjovusios ir padainuoti. (...)

A.Baranauskas atsinešdavęs savo sudėtų dainų ir išmokydavęs dainuoti" (LTR 968).

Domėtis pasakomis, padavimais apie "senovinę, priešistorinę praeitį" A.Baranauską skatino J.I.Kraševskio (1812-1887) poema "Anafielas" (1840-1845).[19]

Kalbininkai (N.Sokolovas, F.Špechtas ir kt.) išlikusius A.Baranausko tekstus, nenurodydami jų pobūdžio ar žanro, laiko vien medžiaga tarmėms tirti. Tik A.Sabaliauskas, žiūrėdamas į A.Baranauską plačiu kultūrininko žvilgsniu, nurodo, jog jo "surinktoje medžiagoje buvo daug puikių mūsų tautosakos pavyzdžių".[20]

Tautosaka domėtis A.Baranauskas pradėjo nuo dainų, nors paliko jų nedaug - su nepilnais vos 21 užrašymą. Laiške Jonui Juškai (1815-1886) jis tvirtina: "Reta svieto giminė turi tokią daugybę taip gražių dainų kaip lietuvinykai. (...) Senobiškosios dainos yra tai skarbas brangiausių perlų per tiek amžių surankiotas ir išlaikytas".[21] Panašias mintis A.Baranauskas išsako susirašinėjimuose su Janu Karlovičium (1836-1903), Julijum Kuznecovu (1893-1905), J.Basanavičium ir kt. Pats dainose ieškojo nusiraminimo sunkiomis valandomis. Skaitydamas dainų vertėjo į lenkų kalbą Francišeko Zatorskio (1800-1849) rinkinį "Witold nad Workslą" ("Vytautas prie Vorkslos", 1844), kur paskelbta didelė L.Rėzos "Dainų" (1825) dalis lenkiškai, jis 1854 m. dienoraštyje įrašė: "Skaitant "Vytautą prie Vorkslos" ir liaudies dainas nuo žemutinio Nemuno (taip F.Zatorskis vadina L.Rėzos dainas.- A.J.), protas šiek tiek nurimo, širdis aptilo".[22]

Į dainas A.Baranausko dėmesį bus atkreipęs Ambraziejus Pranciškus Kašarauskas (Kosaževskis, 1821-1882), nes pastarajam jis buvo pasižadėjęs jas rinkti. A.Baranausko palikimo originaliausios yra karinės-istorinės dainos "Ataskrido baltos gulbės nuo marių" ir "Ataskrenda pilkos žąsys nuo marių".

Kai kurios A.Baranausko dainos publikuotos A.P.Kašarausko "Lituanikoje", jo "Raštų" 2-ame tome, F.Špechto "Lietuvių kalbos tarmėse". Lietuvių liaudies lyrikos tai nepraturtino, nebent paliudijo kai kurių motyvų gyvavimą Anykščių apylinkėse XIX a.

Didžiausias A.Baranausko nuopelnas lietuvių folkloristikoje yra jo palikta pasakojamoji tautosaka - apie 250 dalykų (bemaž 200 pasakų, gal 14 sakmių, daugiau kaip 60 vietovių, įvairių darbų, švenčių, įvykių, gamtos aprašymų...).

Septyniolika "Lietuvių kalbos tarmių" pasakų apie gyvūnus, tokios kaip "Pasaka apie kytrią lapę", "Lapė ir uzbonas", "Apie žmogų ir lapę", "Zuikis ir varlė" ir kt. papasakotos tarmiškai gerų pateikėjų, meniškos, giliai išreiškia žmogaus psichologiją. Ne viena turi ke-

---

[15] *Literatūra ir kalba, XIX, p.214.*
[16] *Ten pat, p.213.*
[17] *J.Basanavičius apie A.Baranauską.- Ten pat, p.410.*
[18] *M.Talvio apie A.Baranauską.- Ten pat, p.432.*
[19] *Plg. Raštai, 2.V., 1970, p.150.*
[20] *A.Sabaliauskas Ir kalbotyroje jis paliko pėdsakus.- Literatūra ir kalba, XIX, p.21.*
[21] *A.Baranauskas. Raštai, 2, p.153.*
[22] *Ten pat, p.68.*

lis motyvus, tačiau jų struktūra logiška, rodo neišblėsusį gyvavimą liaudyje. Jas galima laikyti šio žanro mūsų pasakų klasika. Nuo mokyklos suolo iš vadovėlių, chrestomatijų, rinkinių, gyvosios tradicijos jas moka daugelis lietuvių. Jų gyvybingumą parodo, kad ir pradžios, primenančios stebuklinių, kaip kartais pasakoma, "tikrųjų" pasakų pradžias. Pavyzdžiui: "Iš labai senų čėsų girdis pasaka vieno senelio ir bobutės gyvenimo..." ("Pasaka apie seną šunį ir mūdrą genį"); "Kitą gadynę, jau labai seniai, vienas gaspadorius arė lauką" ("Lapė"). Su pasakėčiomis A.Baranausko pasakas apie gyvūnus suartina jose esančios patarlės-sentencijos, išreiškiančios gilią gyvenimo išmintį. Antai " Pasakoje apie kytrią lapę" moralinis postulatas pasakomas taip: "Až gerus darbus vis blogai ažsimoka" ir "Kas kitam duobę kasa, tas ton pačion antkrinta".

Literatūrinis šio žanro pasakų grožis labai atsiskleidžia gyvuose, nuoširdžiuose dialoguose, tikrų talentų papasakotuose. Antai kai šunų genamas kiškutis įsmunka į kiemą, tai taip kalbasi su juo gyventojas:

"Geriausias prieteliau muno, pasigailėk dabar munęs didžiausio bėdo esančio, imk an savęs i nešk, kur šunys neužeitų.

Arklys atsakė:

- Gailiuos aš tavęs ir galėčio paratavoti, bet laiko neturiu: raikia mun pasivalgyti, nes ne už ilgo eisiu į kelionę. Geriaus būtų, kad eitumi pry ano jaučio: tas gali tavi pagelbėti.

Zuikelis pabėgo pas jautį ir tarė:

- Dėduke, dūšyte muno, pagelbėk mun - imk ant savęs, nešk, kur šunys neužeitų!

Jautis atsakė:

- Vaikeli, jug žinai, kad aš neesu greitas. Eik pry ožio, tas tavi paratavos.

Zuikelis pabėgo pas ožį ir prašo, idant pakavotų aną nū šunų. Bet ožys atsakė:

- Ne, ne, nenešiu tavęs: muno nugara kieta, nepasėdėsi. Paprašyk aną vilnuotąją avį - ta tavi pakavos nū šunų.

Zuikelis, pribėgęs pry avies, prašo. Bet ta atsakė:

- Aš norėčio tavi išgelbėti nū šunų, bet anie sugaus mumis, ir vedu abudu suės. Skubinkias pry ano šiumetinio veršiuko - tas yra pats tikrasis, kuris tavi pagelbės.

Zuikutis puolė pry veršiaus ir prašė. Bet ir tas paskutinis prietelis atsakė:

- Kad visi, kurie daugiaus ne kaip aš galėjo tavi pagelbėti, o ne pagelbėjo, tad ko gi tu nū manęs nori?!" ("Trumpa pasakėlė").

A.Baranausko kaip pasakojamosios tautosakos rinkimo organizatoriaus ženklią vietą įtvirtina stebuklinės pasakos, kurių mus pasiekė apie 70, vadinasi, visas rinkinys (rankraštiniame S.Daukanto rinkinyje (1835) jų yra kone perpus mažiau). "Lietuvių kalbos tarmių" stebuklinės pasakos skirtinos senam jų klodui, jos nenutrumpėjusios, mažai paveiktos vėlyvesnės gyvenimo raidos, išlaikiusios sekimo tradiciją. Ją pagyvina pradžios ir pabaigos formulės. O kontaminuoti kūriniai liudija motyvų gausą ir pateikėjų repertuaro turtingumą.

Logiškas siužeto konstravimas kartojimo pagrindu rodo pasakų senumą, pastovią struktūrą, veiksmo nuoseklumą. Retardacija (veiksmo kartojimas tris, septynis, devynis kartus) būdinga daugelio tautų pasakoms.[23] A.Baranausko paliktose lietuviškosiose ši savybė atsiskleidžia ypač ryškiai. Magiškieji skaičiai šiose pasakose suteikia joms tartum autentiškumo žymę. Antai ant kartuvių tupi trys krankliai, sidabrinėm, auksinėm ir deimantinėm kamanom kamanojami trys arkliai, trijų sūnų trys skirtingos profesijos, žalčio žmonos broliai tris kartus muša jos vaikus, Petras trijuose dvaruose išgelbsti tris užkeiktas seseris ir už tai gauna tris dovanas, velnias išsėdi grūšioje trejus metus ir t.t. Ši pasakų savybė aiškiai perteikta ir jų antraštėse.

Su pasakų struktūra susijusios pradžios ir pabaigos formulės. Pabaigos formulėms būdingas minties žaismas, humoras. "Pasaka Badaišio senelio" baigiasi: "Tuos brolius, kur jam galvą buvo nukirtę, išvarė laukan, o jis pasliko gaspadorium"; "Elena su broliuku ir ragana": "Nuo šio laiko karalius su karaliene linksmai gyveno, ir aviniukas vėl šokinėjo ir linksminos kaip pirma"; "Septyni juodvarniai": "Anims sugrįžus, motyna dovanojo anų nusidėjimus - ir vėl paliko žmonimis ir puikiais jaunikaičiais. Nū to čėso gyveno zgadoj lig pat smerčio". Pabaigos formulės kartais sudėtingos, sujungtos, pavyzdžiui:"Tai ir tapo visi dvarai naujais ir neišpasakyto gražumo. Tenai jie visi da tebegyvena. Ir aš tę buvau, midų vyną gėriau, par barzdą varvėjo, burnoj neturėjau. Ant stubro sėdėjau, liže duoną raikiau, kačerga pinigus skaičiau. Vienas skatikas plikas tolyn pariedėjo. Jį besiekdamas, nuo stubro virtau ir net čia atburbėjau" ("Pasaka apie nedorą slūgą").[24]

"Lietuvių kalbos tarmės" pateikia pasakų, kurios baigiasi iš viso teksto logiškai išplaukiančia dainele, kaip, pavyzdžiui, "Priede" (p.459-462) įdėtoje pasakoje "Apie devynius brolius":

Bėk, žirgeli
Juodbėrėli,
Per pūsčias,

---

[23] *Plg.*

[24] *Būdingas pabaigos formules turi pasakos: "Pasaka liesvinčio", "Petras vajaunykas", "Aukso kalnas", "Uolos kalnas" ir ne viena kita.*

Per duobes,
Parbėgdamas marios nusiplauk.

"Pasaka apie Joną, vierną liokajų" baigiasi senovinius tikėjimus atspindinčiu eiliavimu:"Jonui šiovė už viernybę, kurs ded galvą už teisybę: karaliui gyvybę dovanojo, patsai akmeniu pastojo".

Prie panašių savybių priskirtinos sentencijos, apibendrinančios kūrinio išmintį.[25]

Originalūs A.Baranausko pasakų dainuojamieji intarpai. Daugeliui pasakų mėgėjų atmintin įstrigęs per J.Basanavičių išpopuliarėjęs posmelis "Žilvine Žilvinėli,/Jei tu gyvas, pieno puta,/Jei negyvas, kraujo puta...", kuriuo Eglė šaukia savo vyrą, iš žinomosios pasakos apie žalčio žmoną [26] "Lietuvių kalbos tarmėse vaizdingesnis:"Papūsk, vėjeli, papūsk papūsk,/Išeik, vyreli, išeik išeik:/Jei gyvas esi - pieno putom, pieno putom,/O jei numiręs - kraujo vilniom, kraujo vilniom" ("Pasaka apie mergą, ažu žalčio nutekėjusią/").[27] Nuo kituose šaltiniuose publikuotų skiriasi įvairiose vietose užrašytos pasakos apie avinuku paverstą broliuką ir jo seserį Elenytę dainuojamieji intarpai.[28] Į mūsų pasakų repertuarą A.Baranauskas įvedė savitų siužetų.

Maždaug 20 pasakų-legendų leidžia kelti amžinąsias žmogaus santykio su Dievu, teisingumo, gėrio, laimės supratimo, turto vertės, žmonių tarpusavio bendravimo idėjas. "Kas artimui gerai daro, sau gera daro, bet kas artimui blogai daro, sau bloga daro" ("Pūstelnykas ir poni").[29]

Krikščionybės poveikio lietuvių folklorui klausimas sovietinės bolševikmečio propagandos buvo suvulgarintas. Pasakojamojoje tautosakoje smerkiamas kai kurių Bažnyčios tarnų elgesys buvo laikomas kone svarbiausiu liaudies "bedieviškumo" pasireiškimu.[30] Tačiau buvo nutylima, kad tautosakos Dievas yra Aukščiausios Tiesos simbolis, gailestingumo, nuoširdumo, kilnaus tarpusavio bendravimo įprasminimas, gobšumo, apgavystės pasmerkimas. Suprantama, liaudies žmogus didžiąsias tiesas išreiškia ne filosofinėmis kategorijomis, bet pagal savo supratimą, lemiamą buities ir socialinių santykių, kas negožia minties gilumo: "Jei kartais Visagalis Dievas atsiunčia ant mūsų bėdą ar ligą, nereikia nėkumet rūgoti ar dideliai bėdavoties. Gal ans mums ir ant gero atsiuntė..." ("Dyvnas svietas").

Lietuvių pasaka pergyveno laikotarpį, kada iš esmės krašte keitėsi religijos ir kultūros, Lietuvoje įsitvirtino krikščionybė. Tai negalėjo neatsispindėti liaudies kūryboje. V.J.Bagdonavičius, pasakų tyrinėtojas krikščioniškosios pasaulėžiūros pagrindu, sako: "Pasaka savyje talpina liekanas tų kultūrų, per kurias ji yra keliavusi".[31]

Kai kurios pasakos-legendos savo aktualumu lyg naujai atgyja, pavyzdžiui, "Iš kur pajėmė savo pradžią arielka", teigianti: "Dabar žinom, jogei tas gėralas išmislytas per velnią".

"Lietuvių kalbos tarmėse" yra netoli 40 buitinių ir bemaž 30 nuotykinių pasakų. Nors jose yra kituose pasakojamosios tautosakos žanruose aptinkamų motyvų, pasakiškasis sąlygotumas išsaugojamas, tačiau vyrauja realios kasdienės žmonių buities paveikslai, papasakoti liaudies kalba.

Sąryšis su tikrove dažnai paaiškinamas Lietuvos istorija (krikščionybės įtaka, per kraštą nusiritę karai, priešinimasis carizmui ("nusūdijimas į Siberiją"), tarnyba svetimose kariuomenėse toli nuo gimtinės (atitarnavusių kareivių sugrįžimas, rekrūtai ir jų gaudymas, baudžiavinė buitis...). Lietuviškoji tikrovė jaučiama ir pasakų turinyje, ir stiliuje (seni tarminiai žodžiai, slavizmai, žmonėse populiarūs posakiai... Didžiosios moralinės vertybės bei tiesos (pagarba tėvams, besaikio naudos siekimo beprasmiškumas, ištikimybė teisingumui), gamtos ir visuomenės gyvenimo dėsningumai, santykiai tarp etninių žmonių grupių neretai nusakomi patarlėmis arba nusistovėjusiomis sentencijomis.

Lyginant su kitomis publikacijomis, knygoje nedaug sakmių - 5 etiologinės ir 18 mitologinių. Kituose leidiniuose jų daugiau. Antai 1940 m. išleistas visas J.Balio parengtas "Lietuvių liaudies sakmių" tomas. Dėl nedidelio medžiagos kiekio apie jas išsamiau kalbėti neverta.

Didesnių pasakojimų bei atsiminimų publikacijų neturime. Didžioji jų dalis - apie 12000 - tebeguli rankraštynuose. Tokiu būdu nemažiau kaip 60 jų, išlikusių A.Baranausko palikime, yra nemažas indėlis į šio žanro publikavimą bei pažinimą. Pasakojimai stovi ant folkloro (jų struktūra, fantazija, mitologinis-legendinis pradas, senovinių tikėjimų atspindžiai, hiperbolizavimai, meninės liaudies prozos elementai, nusistovėju-

---

[25] *S.Daukanto "Pasakose masių" vos vienos pavadinimas sietinas su Biblijos išmintim: "Kas nuo Dievo ko prašo, tas tą gauna". "Lietuvių tautosakos" III tome nė viena pasaka nepavadinta patarle ar sentencija.*

[26] *Žr. J.Balys. Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas.- Tautosakos darbai, II.K., 1936, Nr.425D, p.39.*

[27] *Šita pasaka perspausdinta ir knygos "Priede" (p.456-457, Nr.14).*

[28] *Žr. Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas, Nr.450, p.41; plg. Lietuvių tautosaka, 3.V., 1965, Nr.160, p.464; Šiaurės Lietuvos pasakos. V., 1974, Nr.111, p.269; Lietuvių rašytojų surinktos pasakos ir sakmės. V., 1981, Nr.78, p.137 ir kitur.*

[29] *Plg. Žyd 13, 16; Jok 2, 24.*

[30] *Žr., pvz., Dangus, kunigai ir liaudis. V., 1963, p.327-354.*

[31] *V.J.Bagdonavičius. Kultūrinės gelmės pasakose. Keturių dalių tautosakinė teologinė studija. 1 knyga. Čikaga, 1966, p.57.*

sios pradžios, išvadų pasakymas pastoviomis formulėmis, liaudies etimologizavimai) ir tradicijos neturinčio atsiminimo (tikri įvykiai, vietovių, upių vardai, žmonių pavardės, istorinės reminiscencijos - švedkalniai su juose suslėptais pinigais, nesenų karų prisiminimai) ribos. Kai kur jie primena S.Daukanto ir L.A.Jucevičiaus Lietuvos aprašymus, padeda suprasti poeto gyventą metą.

Ryški pasakojimų grupė - apie gimtąjį kraštą ir gimtuosius namus, laukus, miškus, sodžius, jų grožį, piešiamą lietuviško XIX a. gyvenimo aplinkoje, kasdienių rūpesčių bei darbų fone, pabrėžtinai idealizuojant savąją šalį: "Smagu yra būti po gražius dvarus, miestus ir važinėti po svietą, žiūrėti gražumą jo. Ale vienok niekur nerasi gražesnį, smagesnį dvarą kaip gimtinius dvarus" ("Gimtini namai, arba tėvynė").

Savitą pasakojimų dalį sudaro, pasakytume, filosofiniai svarstymai žmogaus egzistencijos tema, pavyzdžiui, "Žmogaus gyvenimas yra kelionė", kur vaizdingai pasakojama apie vaikystę, jaunystę, brandos metus, senatvę ir prieinama išvada, kad visi nukeliausim "naujan gyveniman". Panašiai, paprasto liaudies žmogaus supratimo lygmeny, samprotaujama ne viename pasakojime ("Pomietis", "Syla sumnenės"; "Čėsas brangesnis už pinigus"). Juose pasiremiama net Antikos filosofais, pavyzdžiui, Ciceronu (106-143 pr.Kristų).

Didelė "Lietuvių kalbos tarmių" medžiagos dalis pagal kokius nors požymius sunkiai suskirstomi dalykai. Juose supažindinama su gamtos reiškiniais (naktimi, audra, viesulu...), atmintin įstrigusiais atsitikimais (vyskupo lankymasis, moksleivių nuskendimas ežere, jaučių ar arklių - pelkėje, merginos - upėje, medyje įstrigusio žmogaus išgelbėjimas ir kt.). Folkloristikai reikšminga kaip pasakojimuose-atsiminimuose atsispindi tautosaką gimdžiusi buitis, XIX a. kaimo tikrovė su seniai praslinkusių epochų socialinėmis, kultūros, tikėjimų, papročių apraiškomis. Kai patriarchalinis valstietis užkasa į žemę pinigus, tai čia susiduriama ne vien su turto slėpimu, bet ir tikėjimu žemės šventumu (panašiai yra su pagarba medžiui, bičiuolystės papročiu ir kt.). Kita vertus, krikščionybės įtaka jau labai stipri.

A.Baranausko folkloristikos kontekste nesuprastume, jeigu nesuminėtume jo kūrybos santykio su liaudies kūryba, kurios užrašymus jis naudojo kalbotyrai. Iš daug ko galima pajusti, kad nuo pat jaunystės tautosaka buvo giliai įaugusi poeto širdin.

Turime įtikinančių paliudijimų, kad A.Baranausko poezija plito visoje Lietuvoje. Dar J.Tumas-Vaižgantas 1924 m. universitete skaitytame kurse "Antanas Baranauskas" pažymi, jog Aukštaitija skambėte skambėjusi nuo jo dainų, ir laiko jį aukštaičių "liaudies dainiumi". A.Vienuolis patvirtina Baranauskų kaimyno dukteris dainavus vyskupo "svietiškas dainas". Pasakodamas apie savo viešnagę pas jį Seinuose, A.Vienuolis prisimena, kad sekdavosi dainuoti "paties vyskupo parašytos: "Sudiev, Lietuva", "Anykščių šilelis" ir dainos iš jo "Kelionės Petarburkan". Ir aš, ir senelis Juozapas mokėjome jas atmintinai, nes tas dainas nuolat dainuodavo mano motina, mano senelis, vyskupo brolis Jonas. Madoje jos buvo ir visoje Anykščių padangėje".[32] A.Baranausko kūrinių sutautosakėjimą patvirtina "Lietuvių literatūros istorija": "Geriausieji "Dainu dainelę", "Ko gi skauda man širdelę", "Kelionės Petarburkan" posmai ilgai buvo dainuojami kaip liaudies dainos".[33] "Dainu dainelę", laikydami ją tautine giesme, hitlerinės okupacijos metais po aukštųjų mokyklų uždarymo giedojo besislapstą studentai.

Į žmones išvesti A.Baranausko poeziją padėjo žymiausieji kompozitoriai. S.Šimkus (1887-1943), gyvendamas Amerikoje 1915-1920 m., pirmąją savo kantatą "Atsisveikinimas su tėvyne" sukūrė pagal A.Baranausko "Sudiev, Lietuva".[34] Natas savo eilėms pritaikydavo ir pats autorius.

Bene labiausiai žmonėse paplitusi - "Dainu dainelė", kuri žinoma Antalieptės, Kupiškio, Rokiškio, Utenos, Zarasų apylinkėse. Emigrantų ir kareiviavimo daina virto "Sudiev, Lietuva". Daugiau kaip 50 liaudiškų jos variantų (trečdalis užrašyta su melodijomis), pačios dainos žodžiais, graudžiai skambėjo ir Kruopiškiuose, ir Krinčine, ir Raubonyse, ir "visoj Lietuvėlėj": "Sudiev, Lietuva,/Man gera buvo/Lietuvėlėj gyventi;/ Kaip širdį skaudžia,/ Skaudžia ir griaudžia,/ Kad reiks/ Svetur/ Pražūti.// Kad reiks užmiršti/ Ir neužgirsti/ Lietuviškos kalbelės;/ Pasiilgsiu brolių,/ Savo sesulių/ Ir visų giminėlių".[35]

Problematiškiausias yra "Anykščių šilelio" dainavi-

---

[32] *A.Vienuolis. Iš atsiminimų apie Baranauską, p.390.*

[33] *R.Mikšytė. Antanas Baranauskas.- Lietuvių literatūros istorija. V., 1979, p.114.*

[34] *Žr. J.Gaudrimas. Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos (1917-1940). V., 1964, p.138.*

[35] *Lietuvių tautosakos rankraštyne yra daugiau kaip 70 jos variantų, iš kurių 13 - su melodijomis (9 melodijos įdainuotos į plokšteles ir magnetines juostas. 6 variantai turi karinių motyvų iš Pirmojo pasaulinio karo dainų).*

[36] *LMD I 372. Rinkinio sudarytojai - publicistas ir tautosakos rinkėjas Pranas Virakas (Virikas, 1871-1966) ir poetas Justinas Zubrickas (1868-1925).*

mas. Kad jis buvo dainuojamas, paliudija, kaip matėme, A.Vienuolis. Tam neprieštarauja rankraštiniai šaltiniai, pateikdami jo melodiją. Antai 1978 m. poemos melodija užrašyta iš dainininkės, mokėjusios, jos žodžiais, visą poemą atmintinai.

"Anykščių šilely" įpinta siužetų iš pasakų ("Eglė žalčių karalienė", "Dainuoją kaulai"), padavimų (apie Puntuko akmenį), dainų (dainelė apie baravyką - "visų grybų pulkaunyką"), taip pat mitologijos, patarlių, liaudies medicinos, papročių, liaudiškų metaforų, paralelizmų, epitetų, pasakymų, žmonių šnekos žodžių...

Vienas pirmųjų mūsų literatūroje A.Baranauskas į "Anykščių šilelį" įrašė garsų pamėgdžiojimų. Poemoje kvaksi antys, šaukia volungė, šūkčioja kukutis, tilvikai, "Ė už visus viršesnis lakštingalės balsas", nes jis "dūšion įsmenga - lyg Lietuvos dainos".

Jaunystės prisiminimus apie gimtinės žmones ir jų likimą, jau vyskupu būdamas A.Baranauskas apibendrina vaizdingai išsakyta liaudies išmintimi: "Dievas naujų terbų nesiuva, o nuo vieno nukabinęs, kitam užkabina".[37]

Folkloristikoje A.Baranauskas kaip tautosakos rinkimo skatintojas bei organizatorius savo veikla ir ypač paliktu rezultatu pralenkia S.Daukantą (1793-1864), pratęsia pastarojo pastangas rinkti liaudies poetinę kūrybą, sukaupia jos daug ir vertingos ir tuo pastoviai įeina į lietuvių tautosakos mokslo istoriją.

[37] *A.Vienuolis. Iš atsiminimų apie Baranauską, p.388.*

STORIŲ KOLNAI IR SENOBJŲ MIŠKAS[1]

Stočiai unt rytus no Storių ulyčios, unt pačios lauko sienos, netoli no venas kito, yra aukšti keturi storiečių kolnai. Vienas iš šitų kolnų labai status, už visus aukštesnis ir stovi tarp kitų trijų, vadinasi Stulpakalnis. Unt šito kolno seniau stovėjį keturi aukšti stulpai, unt tų stulpų padaryta buvus nedidela iš lintėlių budėla, ė iš jos ponai par triūbas (spoktivas) galėdavį unžiūrėt net Vilnių (ažu pinkiolikos mylių). Do ir dabar unt pačios kolno viršūnes tebėr ketvirtotas, aukštesnis ažu potį kolnų, nedidelis dirvonėlis, ė unt to dirvonėlio neaukšti keturi akmenų kopčiai, apnešti žemem ir apaugį žoli.

Unt vieno statėsnio ažu kitus šito kolno kriaušiaus ir prigulinčio unt Storių do ir lik šiolei usiturėjo ųžolinių suretėjusių keletas kelmų, kaip ir dėl parodymo kokių čia būta jų pranokėjų. Šite seni svietkai sukerėjį ir tartum pražilį unt senotuves, žemės parlindį ir drūtas sovo šaknis untloidį gilumon kolno, perstovėjo unt venos vietos par didelius šturmus ir vėjus; pragyveno mūsų senelius ir prosenelius ir dabar tvirtina mum apsokymus senobjų. Kas metai sulaukį pavosario kartu su kitais mėdžiais išloidžia auglius ir apsidingį lopais, žaliuoja po kolno pakriūtu. Iš tolo lig tartum kupstėlas žolio šieno. Ale kaip tik kolnas apsidingia žoli, atjoja arkliogoniai arklių ganytų ir ataugusius jaunus atažalėlius kų laužo, potys nulaužo, kita arkliai nugraužia. Paskuj užugena galvijus ir žemučiai telieka pirmykščiai stabarėliai, laukdami vėl visi pavosario kito.

Kitados, kaip apsoko, didžiausi senobiniai ųžolai stovėjį po pakriūtas šito kolno. Šitas ųžolynas kaip ir sodu buvįs dėl Storių ulyčios, daug avilių buvį ųžoluos pritraukta. Bo čia labai mėgdavį bites gyvint atokaitoj saulas. Dažnai unt kolno ataidavį storiečiai aplunkytų bičių ir kapinėdavį medų, kožnas iš avilių sovo. Ale kad kų vogiunt nutverdavį medų, dėl spakainumo unt atainunčio čėso smerčiu korodavį laidokų. Užvėdį unt kolno, prarėždavį pilvų ir žornų išėmį pririšdavį unt ovilį stiprų. Paguldį bedokų unt viršaus kolno, paloisdavį ovilį pakalnan redėtų, ir žornos iš pilvo, kaip siūlai iš motko, oviliui riedunt išeidavį visos. Tokiu tai koroniu mėdvagius korodavį. Užtatai gyvintojai svetimų ulyčių ir iš tolo preit bijodavį unt kolno.

Po dešinei runkai no Stulpakalnio yra nedidelis pajilgas kimsuotas raistėlis; ė ažu raistėlio kitas status kolnas ažu Stulpakalnį truputį žemėsnis, apiskritas aplink kaip duonos pladėla, labai akmeniuotas ir iš vieno šono apaugįs alksnynu. Ir onas nepigėsnis ažu Stulpakalnį buvįs, nors slovų mažėsnį ažu jį turėjįs. Buvįs apaugįs gražum lepynu. Unt jo storiečiai pavosario čėsi ataidavį visi karnų vyžom plėštų ir iš jo karnų par čielus metus pakokdavį vyžų dėl visos ulyčios. Teip laimingai gyvenį no senobjų čėsų ir niekam karnos neraikdavį pirkt. Ale atsirodįs toj pačioj ulyčioj koks tynai laidokas (tokių ir visur šelmų atsirunda), kurs vokaro čėsi unt kolno nuvėjįs, iš šakų ir žobų laužų suvertįs ir didelį ugnį po liepais sukūrįs. Pasikėlus liepsna, usijėmį medžiai, nors nesmarkus vėjas tam čėsi užėjįs, ale tunkus lepynas visas nupleškėjįs. Pelanus, soko, vėjas išnešiojo. Kelmai, kurė liko, perčės sudriūnijo, kiti išvirtį unt vietos supuvo; kitais surinkį do pečius kūrenį. Ė lig mūsų čėsom nieko nebeliko, nei jo-

1 *Tai vienas iš tarmiškai užrašytų tekstų, kuriuos kaupė Antanas Baranauskas profesoriaudamas Kauno kunigų seminarijoje*

kio paminklo to gražaus lepyno, bo kolnas no ugnes kaip plikti nupliko, tiktai vienas vardas Liepakalnis teliko. Ir kitu du kolnu su šitais grečium stovi, nolaidūs, žemėsniai ir iš visų šonų suplėšyti ravais. Gol nieko gero iš jų storiečiai nigdi neturėjo, gol neslauni buvo ir senobjų čėsos, bo nei jokio paminklo senobinių čėsų ape jos neliko.

No šitų keturių kolnų tan šonan unt Anykščius didelis traukįsis miškas senobinios čėsos. Tunkus labai buvįs, neprašviesdavus ir saula, ė ape didumų, nei platumo, nei jilgumo niekas nežinojįs. Do ir dabar raistuos, par katros traukęs miškas, Nudegaraistyj, Velnoraistyj, Meškapevyj ir kituos raistėlios, kurė gulėjo unt to plataus kėlio, yra daugybė ėpušinių, beržinių, pušinių, ėglinių šerdingų šiekštų, parsmegusių purvan ir apaugusių kelmais su žoli. Nebėr ko minėt ape mažesnius gyvintojus to didelio miško, kaip ape kiškius, lapes, voverėlas, kokių do ir mūsų čėsuos dažnai sustikt atsitinka; tokių ti žvėrėlių ir visokių paukščių pilni kumpai buvį, ale briedžiai ir meškos nolat ti gyvenį. Do lig mūsų čėsom daug posakoja istorijų visokių ape buitis tų čėsų, kaip aidavį miškan povasaryj unčiautų, vosarų riešutautų arbo grybų rinktų, kaip gaudydavį kiškių vaikus ir lapes po urvus. Teipaja ir ape meškas, kai akvata užeina, seniokai apsoko visokių navynų.

Teip rozų Zobiela pamiškėn nuvėjįs lazdų akečiom pasipjautų. Atrodįs didelį lazdynų kelmų, vidurin untlindįs ir pasilinkįs pradėjįs runkiot gražesnius lazdynus. Tam čėsi meškos būta netoli, kaip tik Zobiela u(ž)sijėmįs dorbu, meškos iš tyko preita unt kelmų. Unt paskutinių atsistojus kojų, ė pirmutinem lazdas suglabojus ir tupintį Zobielų užduryj kelmo, gniauždama lazdas, norėjus suniurkyt. Ale aidamas miškan Zobiela pasijėmįs oštrių raginėlį ir, būdamas kelmi, jų prė sov turėjįs. Dabar, kai pamotįs ažupakalyj meškų, užgulusių drųsiai unt kelmo, pagriebįs raginį ir kiek moces yra, meškai par pilvų patraukįs. Tuoj pilvas unt dvi pusi isiskyrįs ir žornos pradėjį iš vidurių lįst! Kaip pajutus meška, kad pilvas prarėžtas, nesavu balsu subliovus, grait paloidus kelmų, atsisėdus netol no lazdyno ir lendančias žornas pirmutinem kojom niaurodama jėmus vėl pilvan varyt. Tadu Zobiela žiūrių, kas čia būsių, nejaugi meška no jo raginėlas gyva isisuksiunt? Ale kų gi, soko, ko meška nedore, kaip tiktai išmone, žornas norėjo pilvi užturėt; ale žornos, soko, jak raz kaip ir liūnas: viršutines kemšunt, apatines lendų; apatines griebjunt, viršutines virstų. Vargus kolai galėjus, ale grait nuslobus, žornos išlindį, pati nuvirtus. Tadu Zobiela iš kelmo išlindįs, meškų pribaigįs ir skurų nusijėmįs.

Kito vėl karto, rudenio čėsi, vieno gaspadoriaus jaučias prapuolįs. Saula jau sėdus, kaip isiuntį mergų jieškotų jaučio. Lokstunt, merga lokstunt, apėjus pusį laukų, visiškai sutėmį ir naktis pasdorį, ė niekur jaučio rost negoliunt. Unt golo gerų lozdų isilaužus ir grįštunt jau namo pomiški iš tyko. Naktis buvus tumsi, dungus apniūkįs ir prė patumsėliui. Dairydamos ainunt. Štai, ėgi žiūriunt, kažin kas pūpsųs prė kelmui unt pievos. O! Tai čia jaučias, pamislyjus viena, matai kur onas gulėt sov govo vietų, ė aš už jį parnokt po dirvas plūkiu kojas: dabar paminėsi, kad neraikia skirtis nigdi no galvijų. Keršydama šiteip iš tyko prėjus unt mieguntį jaučių ir pogoliu, kų runkoj didelį turėjus, kad gi sunersiunt net pašokėjus:

- Šiu, tu galvija, čia tov gulėt vieta!

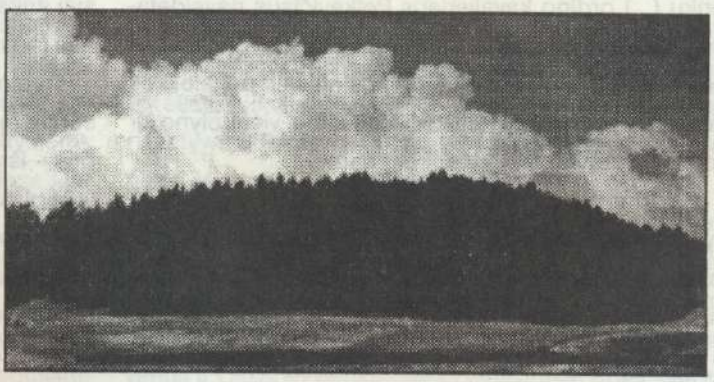
Ale ti ne jaučio, kaip mislyjus, gulėta, ti didelas meškos spakainai megota. Pergųsdinta meška iš miego kažin kokiu strošnu balsu subliovus ir kaip kulipka tresdama no guolio pleškėjus. Nusigundus merga, kai žvėris subliovus, pamislyjus stočiai, kad "nečystasai" prė kelmui gulėjįs. Perjemįs jų širpas, net drebų pakinkliai ir kunoigraičiausiai stočiai namo drožus. Nebeužmigus ir noktyj, bo labai nuzgundus. Ryto, kai prašviti, nuveinu žiūrėtų, kas ti da žvėris mergai sustikįs, ar nepalikįs kokio nors šliedo? Ėgi, soko, meškos už gero akėjimo varsto palekėta ir guliunt negyva, no priemečio padvėsus.

Ir daugiau navynų šitokių apsoko, ale pakaks tų dve su meškom atsitikimų dėl žinios, kad meškos tam miški gyveno. Šitoki tai miškų, kur meškos gyveno, pradiedai turėjo netol no pakluones. Kaip brungus buvo onas dėl storiečių, kiek pazitečnas ir kaip raikalingas - sunku būt buvį atrost parduodunt jom cienių. Vosaros čėsi grybus ir vuogas čia visokias rinko; šluotas ir untas iš čia visi neše. Čenai molkas rinko ir balanas kirto. Čia, žodžiu sokunt, gražus storiečių buvo magazinas.

Ale kur gi šitas miškas pasidėjo?.. Kur gi ųžolynas su bitem pranyko?.. Dabar kolnai pliki, laukai nuogi liko. Miško nebėra nei dėl ažuovejos no didelio vėjo!

Vincentas Bagdušonka (Storietis)

1882 m.kovo mėn. Kauni

Storių kalnai

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

Nuo 1773 m. Troškūnuose veikė mokykla, kuri 1797 m. buvo reformuota į šešių klasių aukštesnio tipo mokyklą. Ji traukė mokinius iš gana didelio Lietuvos šiaurės-rytų ploto, ypač Ukmergės apskrities. Troškūnų mokykloje mokėsi daug mokinių iš Upytės (Panevėžio) pavieto ir kitų Lietuvos vietų - iš Kauno, Žemaitijos, Švenčionių, vienas-kitas nuo Daugpilio.

Lietuvos valstybės ir istorijos archyve daug (iki XIX a.vid. apie 150 bylų) dokumentų apie Troškūnuose veikusias mokyklas, kurių viena 1829 m. išaugo į gimnaziją, o ši davė pradžią Panevėžio gimnazijai, 1841 m. iš Troškūnų iškeltai į Panevėžį. Troškūnuose veikė įvairaus tipo mokyklos: pradžios, apskrities, bajorų, bendroji, taip vadinamoji Lankasterio, privatūs mergaičių pensionai. Tačiau sunku suprasti, kokia buvo mokyklų vidaus tvarka. Čia skelbiamas dokumentas pateikia tokių žinių ir bus bene pirmasis, kuris nušviečia mokyklos vidaus tvarką. Iš jo galima susidaryti vaizdą ne tik apie Troškūnų, bet apskritai ir apie kitų tipų mokyklas visoje Lietuvoje. Tai yra Troškūnų mokyklos raportas (ataskaita), rašytas Vilniaus universitetui. Universitetas tada vadovavo švietimui Lietuvoje, Gudijoje.

Dokumentas rašytas 1803 metais lenkų kalba, kuri, suprantama, dabar yra gerokai senstelėjusi sintakse ir žodynu. Giesmių pavadinimai rašomi lotyniškai. Versta maksimaliai prisilaikant dokumento kalbos. Kai kurie žodžiai dabar turi kitą prasmę, todėl juos reikia paaiškinti: profesorius - mokytojas, studentas - mokinys, prefektas - mokyklos direktorius, direktorius - buto vyresnysis iš mokinių tarpo, konviktas - bendrabutis, internatas, lekcijos - pamokos, fundušas - lėšos, paramos fondas, imperija - Rusijos valstybė, mylia - ilgio vienetas, apie 7 km, apskrities miestas - Ukmergė, gubernijos miestas - iki 1843 m. Vilnius, po to Kaunas, Akademija - universitetas, lektorius - dėstytojas. Edukacinė komisija - pasaulietinio tipo Žečpospolitos laikais vyriausia švietimo vadovaujanti įstaiga, įsteigta 1773 m. Prigimtinė teisė - teisės teorija, jog visiems žmonėms įgimtos gyvybės, laisvės, lygybės, privatinės nuosavybės teisės. Vigilija - šventės išvakarių pamaldos, budėjimas.

1998 m. Troškūnų mokyklos jubiliejus - sukaks 225 metai.

Domas BUTĖNAS

APIE MOKYKLOS BŪKLĘ

Troškūnų viešosios mokyklos raportas gerbiamam Vilniaus imperatoriškajam universitetui apie mokyklos būklę, mokytojus, direktorius, mokinius ir jų pažangą moksle

1. Mokyklą išlaiko švento Pranciškaus bernardinų observantų vienuolių ordinas, neturintis jokio fundušo, gyvenantis tik savo rūpesčiu Jo Malonybės šambeliono lenkų (...) ordino kavalieriaus Petkevičiaus paveldėtame Troškūnų miestelyje, Ukmergės paviete, Vilniaus gubernijoje, už penkių mylių nuo apskrities ir penkiolikos mylių nuo gubernijos miesto, mūriniame, vienuolyno lėšomis pastatytame, trijų aukštų name.

2. Pirmojoje klasėje mokome gimtosios (narodowey) ir lotynų kalbos iš vienuolių pijarų gramatikos, moralės mokslo, lotynų kalbos žodžių, aritmetikos iš knygų, išleistų Edukacinės komisijos, krikščionių mokslo iš Roberto Belarmino knygos, geografijos pagrindų iš V.Naguzskio išleisto vadovėlio ir charakterio formavimo.

Antrojoje klasėje - tie patys dalykai kaip ir pirmojoje, mokome ta pačia tvarka iš pradžiamokslių, kurie parašyti anksčiau minėtų autorių, aritmetikos apie trupmenas ir gimtosios kalbos žodyno.

Trečiojoje klasėje iškalbos ir moralės mokslo profesorius moko gimtosios kalbos gramatikos, lotynų kalbos - išrašai iš Kornelijaus Nepoto, Cicerono ir Plinijaus raštų, Asirijos ir Persijos istorijos su geografija, moralės mokslo. Lotynų kalbos išrašai su atitinkamu paaiškinimu iš elementoriaus.

Matematikos profesorius kartoja anksčiau paminėtą aritmetikos dalį, moko geometrijos. Paišybos - kartą savaitėje.

Fizikos profesorius moko gamtos ir daržininkystės, žemdirbystės, lotynų kalbos - išrašai iš Virgilijaus apie didikus.

Ketvirtoje klasėje iškalbos profesorius moko iš Dekolono lotynų kalbos vadovėlio, retorikos, lenkų liaudies poezijos iš pradžiamokslio, moko Graikijos istorijos ir geografijos, skaito lotynų autoriaus Kornelijaus Nepoto, Plinijaus ir Cicerono raštus.

Matematikos profesorius moko algebros, baigiame kunigo Žebrausko praktinės geometrijos pirmą dalį. Paišyba - kartą savaitėje.

Fizikos profesorius moko botanikos ir zoologijos pradmenų. Mokoma fizikos iš elementoriaus.

Penktoje klasėje iškalbos mokytojas moko iškalbos iš Dekolono vadovėlio, lenkų liaudies poezijos, moralės mokslo, Romos istorijos ir geografijos, daromi išrašai iš elementoriaus, iš lotynų klasikų poetų ir Cicerono.

Matematikos profesorius baigia liaudies geometrijos antrą dalį. Einama algebra. Paišyba - vieną kartą savaitėje. Šeštoje klasėje kartą savaitėje mokoma logikos.

Fizikos profesorius tęsia toliau įžangą į fiziką.

Šeštoje klasėje mokomasi Cicerono iškalbos ir poezijos, studijuojama Livijaus raštai. Daromi išrašai iš lotynų autorių. Mokomasi moralės mokslo. Tautos istorijos nesimokoma, kadangi nėra vadovėlių.

Matematikos profesorius moko logikos pagal Znoskos išleistą Kondilako vadovėlį.

Fizikos profesorius dėsto chemijos pradmenis pagal Sniadeckio vadovėlį. Meno istorija ir higiena nedėstoma, nėra išleistų vadovėlių. Gamtos lekcijose mokoma apie kanopinius gyvulius pagal kunigo Klinko vadovėlį.

Teisės profesorius penktoje ir šeštoje klasėje dėsto prigimtinę teisę pagal universiteto rektoriaus išleistą knygą ir Mlockio "Įrodymų pagrindimą" su prigimtinės teisės pradmenimis.

Šiose šešiose klasėse mokoma iš elementorių, kurie nurodyti buvusios Edukacinės komisijos mokykloms ir pagal vizitatorių nurodymus. Pirmosiose trijose klasėse tekstus vertimams iš lenkų į lotynų ir iš lotynų į lenkų kalbą pasirenka pats profesorius iš įvairių autorių.

3. Be lotynų mokoma rusų, prancūzų, vokiečių kalbos tris kartus savaitėje iš ryto ir po pietų po reguliarių pamokų pagal Akademijos (t.y. universiteto) statuto tvarkaraštį, mokinius padalijus į tris grupes: pradedančiuosius, pažengusius ir besitobulinančius, tokia tvarka kaip sekasi lotynų kalba.

4. Kasdieninių pamokų visose klasėse yra keturios pamokos: iš ryto dvi ir po pietų dvi. Septintą valandą mokiniai eina į mišias, po kurių pirmą kartą skambina į mokyklą, po penkiolikos minučių aštuntą valandą vėl skambina ir po trečio skambučio profesorius ateina į klasę.

Iš ryto pradėdami mokslą ir po pietų kalba "Ateik, Šventoji Dvasia". Pasibaigus pamokoms apie dešimtą valandą paskambinama mokyklos skambučiu ir išeinama iš mokyklos sukalbėjus psalmę "De profundis lamavi" (atgailos psalmė "Iš gilumos šaukiuosi į Tave") ir einama į bažnyčią, ten giedama "Tegu bus garbinamas Jėzus" ir t.t. Pusę dviejų po pietų kaip ir iš ryto skambinama mokykloje ir profesoriai pradeda lekcijas. Ketvirtą valandą paskambinus išeinama iš mokyklos ir taip pat einama į bažnyčią.

Šeštadieniais dalyvaujama mišparuose ir giedama litanija prie Švenčiausios Panelės Marijos altoriaus, sekmadieniais ir šventadieniais, be studentų mišių, kurių metu giedama "Prieš tavo altorių" ir t.t. ir psalmė "Dievas mūsų prieglauda ir stiprybė" ir kt., klausomasi pamokslo, giedotinių mišių ir mišparų.

Sekmadieniais vidudienį mokome krikščioniško mokslo, kur į vieną klasę susirenka visi. Kas mėnesį, nustatytą dieną, einama išpažinties.

Per kilmingas imperijos šventes bažnyčioje būna pamaldos Išėjusiems iš šio pasaulio geradėjams, kurie daug nusipelnė šalies mokslui, atsidėkojama pamaldomis Vėlinių savaitę.

Kasmet būna dvi mokyklos šventės. Šventos Kotrynos, mokyklos globėjos dieną, mokiniai poromis eina į bažnyčią, neša šventės globėjos paveikslą ir gieda himnus. Po eitynių, bažnyčioje lotyniškai kalba penktos arba šeštos klasės mokinys ir būna Saulėtosios mišios ("Wotywa Solenna"). Taip pat vyksta Švenčiausios Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo šventės iškilmės.

Šv.Kalėdų ir Šv.Velykų metu yra paprotys mokinius paleisti šventėms į namus. Atostogos tęsiasi nuo Kalėdų vigilijos iki Naujų metų. Per Šv.Velykas - po trijų dienų dvasinių rekolekcijų pagal mokyklos statuto reikalavimus ir Didžiojo penktadienio išpažinties prieš šventę

iki kitos savaitės.

Egzaminai arba mėnesinė kontrolė prasideda nuo sausio mėnesio ir būna kiekvieno mėnesio pabaigoje; bendrų egzaminų penki, o šeštas baigiamasis viešas birželio 28 d. Pradedama nuo pirmos klasės.

Mokslas prasideda rugsėjo pirmą dieną tokiomis iškilmėmis. Būna giedotinės mišios su himnu "Veni creator" ("Ateik, Kūrėjau") ir "Spiritus" ("Šventas") ir t.t. Toliau bažnyčioje pamokslas. Pirmas pamokslas pritaikytas aplinkybėms lenkų kalba. Paskui perskaitomi mokinių sąrašai, kurie keliami į aukštesnę klasę. Po to prefektas palydi mokinius į savo klases. Mokyklos uždarymo diena yra birželio 29, šventųjų apaštalų Petro ir Povilo diena. Laikomos giedotinės mišios, giedama "Te Deum Laudamus" ("Tave, Dieve, šlovinam" - bažnyčios himnas) ir t.t. Mokiniai išvažiuoja namo.

Atskiros bibliotekos mokykla dar neturi, išskyrus knygas, pirktas vienuolyno profesoriams pagal paskaitų sąrašą. Profesoriai dėstomoms užsienio kalboms naudojasi knygomis iš bendros vienuolyno bibliotekos, žemiau smulkiai aprašomos.

Kokios yra mokymo priemonės, nupirktos vienuolyno.

Fizikos instrumentai. Dvi elektros mašinėlės. Viena angliška, kita namų darbo. Vienas mikroskopas. Vienas gaublys ir vienas žvaigždėlapis. Vienas barometras. Du termometrai, svarstyklės. Pneumatinė mašina laikinai paskolinta, o įsigyti nėra lėšų. Vienas galvanikos instrumentas. Nedidelė įvairių mineralų kolekcija.

Matematikos instrumentai. Žalvarinis matlankis su magnetine dėžute ir taikikliais. Vienas geometrijos stalelis su žalvariniais varžtais.(...) žalvarinė liniuotė su įvairiomis skalėmis ir t.t. Vienas geometrijos kryžius.

Prefektas ir du fizikos ir matematikos profesoriai gyvena mokykloje, kiti vienuolyne. Maitinasi visi prie bendro vienuolyno stalo.

Yra dvidešimt keturi namai gyventi mokiniams, kurių dabar du šimtai dešimt. Patogiai susitalpinti negali. Ateityje turi būti pastatyti namai.

Konvikto vienuolyne nėra. Visi mokiniai gyvena miestelyje. Tie namai netoli vienuolyno. Mokiniai vieni su direktoriais gyvena, o šeimininkė atskirai. Visi eina į pamokas mokykloje, išskyrus pradžiamokslius, kuriuos moko direktoriai, prižiūrint mokyklos vyresnybei. Vaistinės arti nėra, artimiausia Troškūnams už penkių mylių Ukmergėje ir Panevėžyje. Susirgus vaistus duoda felčeriai, kurių miestelyje gyvena trys: o atskirais atvejais gelbstimasi vienuolyno reikalams skirtais vaistais. Popieriaus ir kitų reikmenų miestelyje įsigyti neįmanoma, bet galima nusipirkti Anykščių miestelyje, už dviejų mylių nuo Troškūnų. Knygos perkamos Vilniuje.

Jokio fundušo išlaikymui mokiniai negauna, išskyrus šiuo metu keturis nuskurdusius bajorus, kurie eina į mokyklą ir gyvena prie profesorių vienuolyno. Jie rengiami ir maitinami.

Mokyklą išlaiko vienuolynas tik aukščiausios vyresnybės geradėjystės dėka. Iš tos paramos vienuolyno pastatyta trijų aukštų mokykla.[1] Keturioms klasėms, kur vyksta pamokos. Namo ilgis penkiolika žingsnių, platumas - aštuoni. Viršuje mokosi penkta ir šešta klasė. Trečias aukštas įrengtas gyvenimui.

Mokyklos raštvedybos knygos. 1-ma - Įstojančių ir išstojančių mokinių sąrašas su alfabetine rodykle gale. 2-a - Direktorių raportai apie mokinius su jų įrašais. 3-čia - Egzaminų ir kontrolės knyga, kartu profesorių nuomonės bei užrašai apie direktorius ir mokinius. 4-ta - Išsiųstų raportų vyresnybei nuorašai ir vyresnybės nurodymai. 5-ta - Posėdžių protokolai ir ypatingų įvykių įrašai. 6-ta - Vizitatorių protokolai. 7-ta - Vizitatorių nurodymai ir įspėjimai. 8-ta - Vyresnybės originalių nurodymų rinkinys. 9-ta - Mokyklos nuostatai arba išrašai iš jos, skirti viešosioms mokykloms. 10-12 numeriais pažymėtų knygų nėra. 13-ta - Senųjų akademijos nuostatų nuorašai, kurie liko galioti, išskyrus kai kuriuos vizitatorių panaikintus.

2. Toliau eina raportai apie profesorius (mokytojus), studentus (mokinius), direktorius (mokinių butų vyresniuosius).

Kun.Savickis, Šv.teologijos Troškūnų mokyklos lektorius, prefektas

Troškūnai

1803 m.kovo 31 d.

Lietuvos valstybės istorijos archyvas,
F 567.Ap.2.B.55. L.100-102 a.

Iš lenkų kalbos vertė Domas BUTĖNAS

[1]. *Mokykla pastatyta 1785 m. rugsėjo 28 d.(LVIA.F.567.AP.2.B.55.L 110a.)*

Kunigas daktaras Juozapas Čepėnas

Kiekvienas turime gimtinę ir vietą paskutinę. Kunigo Juozapo Čepėno gimtinė Daugailių parapija, Velaikių kaimas Utenos apskrityje. Be kunigo Juozapo šeimoje augo du broliai ir dvi seserys.

Daugailių parapija ne tik graži, bet ir pamaldi. Iš jos išėjo apie 10 kunigų, tarp jų arkivyskupas M.Reinys ir jaunystės metus praleidęs arkivyskupas T.Matulionis. Jos kalnelius ir ežerėlius puikiai apdainuoja iš Velaikių kaimo kilęs kun.A.Rameikis. Kun.J.Čepėnas su arkivyskupu M.Reiniu visą gyvenimą palaikė artimą bičiulystę. M.Reinys veik kiekvieną vasarą atostogaudavo pas kun. J.Čepėną. Net ir Stalino laikais žiaurus likimas buvo lėmęs jiems abiems atsidurti tame pačiame Vladimiro kalėjime.

Kun.J.Čepėnas gimnazijos mokslus ėjo Vilniuje, teologijos - Žemaičių kunigų seminarijoje, kur 1905 m. buvo įšventintas kunigu. Filosofijos daktaro laipsnį 1924 m. gavo Freiburgo universitete Vokietijoje. Pastoracinį darbą dirbo įvairiose Lietuvos parapijose, vienu metu buvo Zarasų progimnazijos direktorius ir mokytojų kursų vedėjas, plačiai bendradarbiavo spaudoje. Po 1905 m. revoliucijos kun.J.Čepėnas steigė "Saulės" draugijos skyrius, šios draugijos mokyklą, Blaivybės draugijos skyrius, šv.Kazimiero draugijos skyrius, o jis pats, be veiklos šiose draugijose, dar įsirašė į Lietuvių Mokslo draugiją Vilniuje.

Pirmosios bolševikų okupacijos metu kun. J.Čepėnas buvo Anykščių parapijos klebonas. Čia buvo suimtas ir įkalintas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime, kuriame kalėjo ligi karo su vokiečiais pradžios. Vokiečių okupacijos metais kun.dr.J.Čepėnas gynė skriaudžiamuosius. 1944 m. parašė memorandumą generalkomisarui Rentelnui dėl nacių daromų neteisybių, už ką naciai kun.dr.J.Čepėnui buvo iškėlę politinę bylą, tačiau dėl lūžtančio fronto jos jau nesprendė.

Antrosios Sovietų Rusijos okupacijos metu kun.dr.J.Čepėnas 1951 m. sausio mėn. vėl buvo areštuotas ir nuo tada prasidėjo jo varinėjimas po kalėjimus: pradedant nuo Šiaulių kalėjimo, per Lukiškio kalėjimą Vilniuje į Verchneuralsko kalėjimą Uralo upės aukštupyje. Pagaliau buvo atkeltas į žiaurumu pagarsėjusį Vladimiro kalėjimą. Jis Stalino valdymo metu už akių buvo nubaustas 10 metų kalėjimo. Būdamas kalėjime kun.dr.J.Čepėnas kiekviena galima proga rašęs skundus, kad jo byla būtų persvarstyta viešame teisme. Ir tik po Stalino mirties 1954 m. Vladimire kun.dr.J.Čepėno byla buvo persvarstyta, jis pripažintas nekaltu ir išleistas iš kalėjimo. Grįžęs Lietuvon, kun.dr.J.Čepėnas apsigyveno Pasvalyje, kur gyveno iki mirties. Palaidotas gimtosios Daugailių parapijos kapinėse, kur jau iš anksto buvo įsiruošęs rūsį ir pasistatęs paminklėlį. Pirmųjų mirties metinių proga vietos klebono kun.P.Baltuškos rūpesčiu ir velionio sūnėno kun.J.Čepėno lėšomis ant jo kapo buvo pastatytas meniškas koplytstulpis.

1959 metų nuotrauka

Kun.dr.J.Čepėnas žinomas kaip uolus visuomenės veikėjas, daugelio raštų autorius, redaktorius. Kur tik jam tekdavo dirbti, visur buvo principingas ir pareigos žmogus.

1960 m. balandžio mėn. 24 dieną kun.dr.J.Čepėnas savo "Paskutiniame žodyje"rašė: "Savo mintis, įsigytas mokslo žinias ir gyvenimo patyrimą stengiausi surašyti. Buvau jau daug parašęs, bet per du areštus ir per paskutinę kratą žuvo daug mano raštų. Buvau daug parašęs ir kalėjime, bet ir ten mano raštų neatidavė." Buvo parašęs stambų veikalą "Žmogus", tačiau saugumiečiai ir jį paėmė. Yra išlikę nemaža rankraščių:

1. Masių psichologija ir kitos mintys.
2. Individų, visuomenės ir kai kurių tautų psichologinis analizavimas, 1960 m.
3. Koks turėtų būti inteligentas.
4. 1917 m. revoliucijos Rusijoje priežastys.
5. Panevėžio katedros istorija.
6. Velaikių Juozelio pergyvenimai ir atsiminimai, 1969 m.
7. 1955,1956,1957,1958,1959 metų pamokslai.
8. Fiziologinės ir psichologinės žmonių prigimties savybės.
9. Žemaičių seminarija.

"Paskutiniame žodyje" dar rašė: "Aš labai patenkintas ir nuolat džiaugiuosi, kad Anykščiuose išgelbėjau dauge-

lio žmonių gyvybę. Norėjau ir žydų tautiečius išgelbėti, kai mačiau, kad buvo žudomi seneliai, moterys ir maži vaikai. Vaikščiojau pas vietos pareigūnus lietuvius ir važinėjau Utenon pas vokiečių komendantą, bet nieko negalėjau padaryti. Tačiau iš sakyklos tiek paveikiau parapijiečius, kad jie žydų nešaudė. Todėl likusieji buvo nuvaryti Utenon ir sušaudyti. Bet anykštėnai ir tenai prie žydų šaudymo neprisidėjo, tik juos nuvarė. Be to, kiek tik galėdamas aš visuomet gyniau nekaltus žmones... gyniau ir kaltus. Mat dažnai aplinkybės moraliai priverčia žmogų nusidėti, kartais net geriausį ir doriausį. Be to, laikiausi principo: geriau kaltą išteisinti, negu nekaltą pasmerkti."

Vienas pirmųjų kun.dr.J.Čepėno, 1940 m. paskirto į Anykščius klebonu, žingsnių buvo užmegzti ryšius su vysk.A.Baranausko giminaičiu rašytoju Antanu Žukausku-Vienuoliu. Jis dėl savo netvarkingos moterystės buvo vietinių kunigų nelankomas, išskiriamas. Naujasis klebonas kun.dr.J.Čepėnas, būdamas vakarietiško auklėjimo ir kultūros, į tuos dalykus pažiūrėjo tolerantiškiau ir padarė vizitą rašytojui. Tarp jų užsimezgė nuoširdi draugystė ir parodė, kad rašytojui kelias į katalikų bendruomenės tikėjimo praktiką tam tikromis sąlygomis įmanomas. Kas vėliau ir įvyko: Vienuolis mirė susitaikęs su Bažnyčia. Jį sutaikino jau kitas plačios inteligentijos žmogus kan.P.Rauda.

Kun.J.Merkys, buvęs kun.dr.J.Čepėno vikaras Anykščiuose, apie jį atsiliepia pačiais gražiausiais žodžiais, kaip apie atlaidų, humanišką, plačių pažiūrų žmogų, supratingą pastoralistą.

Mirus kun.dr.J.Čepėnui, Pasvalio Dekanas kun.V.Masys rašė: "Mirtis per pasaulį eina visuomet. Miršta seni, jauni ir vaikučiai. Mirė ir kunigas. Mirė ramiai, nes nusinešė į amžinybę daug gero. Turtų čia nepaliko. Paliko gerą prisiminimą ir kunigiško darbo vaisius. Buvo darbštus, pareigingas, tvarkingas, jautrus, labdaringas, sveikai pamaldus, o ypatingai mylėjo tiesą..."

"Anykščių" skaitytojų dėmesiui noriu pasiūlyti vieną kitą ištrauką iš savo dėdės kun.dr.J.Čepėno atsiminimų, kur pasakojama apie Anykščiuose prabėgusias dienas, čia patirtus įspūdžius, susitikimus su A.Vienuoliu-Žukausku.

Kun.Juozas ČEPĖNAS

Iš "Velaikių Juozelio atsiminimų"

Kun.dr.Juozas ČEPĖNAS

ANTANAS ŽUKAUSKAS - VIENUOLIS

Aš pažinau Antaną Žukauską-Vienuolį jau pirmiau negu atvažiavau Anykščiuos klebonu. Žinojau, kad jis rašytojas, žurnalistas, bet susitikdavome tiktai didesnėje draugijoje, todėl artimesnių santykių su juo neturėjau užmezgęs. Nežinau iš kur sužinojau, kad jo moterystė Katalikų Bažnyčios žvilgsniu nelegali. Todėl, kai gavau paskyrimą Anykščių klebonu, nuvažiavau pas kun.Kazimierą Pukenį, tuo metu Salamiesčio kleboną, tiksliau sužinoti, kaip ten iš tiesų yra. Jis man taip paaiškino:

- Jo pirmoji žmona buvo karšta lenkė. Jis karštas lietuvis. Todėl, žinoma, būdavo tarp jų priešingumų ir kildavo ginčų. Be to, matyt, ji buvo lengvabūdė. Jinai jį metė ir susidėjo su karininku. Kadangi jis buvo dar jaunas, tai ir jis susidėjo su kita. Su pirmąja turi sūnų, o su antrąja dukterį.

Be to, taip pat nebežinau iš kur buvau girdėjęs, kad rašytojas turėjo ginčą su klebonu Butėnu. Todėl aš pasidomėjau ir apie tai. Mat, kun.Pukenio gimtinė pačiame Anykščių mieste, todėl jis viską gerai žinojo. Jis man paaiškino:

- Klebonas puolė Žukauską iš sakyklos, Žukauskas parašė apie kleboną laikraščiuose. Taip ir susikivirčijo. Bet kai klebonas Butėnas susirgo, tai Žukauskas nuėjo jo atsiprašyti. Kadangi klebono sesuo nenorėjo leisti prie sergančio brolio, tai Žukauskas atsiklaupęs su ašaromis maldavo, kad jį leistų atsiprašyti. Bet vis tiek sesuo jo neprileido prie savo brolio.

Tas kun.Pukenio paaiškinimas mane patenkino. Aš pateisinau jo moterystę ir pamačiau, kad jis jautrus ir teisingas žmogus. Jei mato savo nors mažą kaltę, stengiasi ją atitaisyti, vadinas, taikus žmogus, nemėgstąs kivirčytis, pyktis.

Taigi nuvažiavęs Anykščiuos klebonu, padariau vizitą jam ir kitiems inteligentams. Be to, vizitavau ir Anykščių dvasininkus: šventiką ir rabiną.

Nuo pirmo vizito užsimezgė mūsų artimi santykiai su Žukausku-Vienuoliu. Ne tiktai vardinių ir švenčių proga mes apsilankydavome vienas pas kitą, bet ir šiaip dažnai pasikalbėdavome, jis pasiūlydavo eiti kur nors pasivaikščioti. Bevaikščiojant nuvesdavo jis mane pas savo gimines, parodydavo man visas įžymesnes Anykščių apylinkės vietas, apsakydavo žmonių padavimus apie tas vietas, papasakodavo apie senovės žmones. Parodė man tą kaimą, kuriame jis gimė, augo ir praleido savo jaunystę. Prie jo gimtojo kaimo buvęs gilus ežeras, kuriame maudydavosi žmonės ir arklius jame plukdydavo. Bet griovį iškasę, vandenį išleidę - ir dabar ežero vietoje pieva. Tas kaimas dabar išsidalijęs vienkiemiais. Pats Žukauskas-Vienuolis dabar gyvena Anykščių mieste, savo giminaičio vyskupo Baranausko sodyboje ir globoja svirnelį, kuriame rašė vyskupas Baranauskas "Anykščių šilelį". Tas svirnelis dabar virto vyskupo Baranausko muziejumi. Jame sudėti vyskupo Baranausko rankraščiai ir likusieji po jo mirties daiktai.

Daug rašytojas man papasakojo apie Biliūną, su kuriuo jis drauge Liepojos gimnazijoje mokėsi: papasakojo apie jo nuotykius ir pergyvenimus. Man parodė tą vietą, kur Biliūnas

pageidavo, kad jį palaidotų. Deja, ten jo negalima buvo palaidoti. Mat tas kalnelis, kuriame jis norėjo amžinai ilsėtis, priklausė ūkininkui. Tas ūkininkas labai brangiai norėjo už tą kalnelį, motyvavo tuo, kad, kai bus palaidotas čia Biliūnas, tai važiuos lankyti jo kapo daug visokių ekskursijų: todėl išmins jam pasėtus javus. Tada Lietuvos rašytojų draugija aprinko jam poilsio vieta Liudiškių kaimo kalną, už kurį kaimo gyventojai nieko nereikalavo.

1939 metais aš gavau iš Panevėžio vyskupijos kurijos leidimą palaidoti Jono Biliūno palaikus Liudiškių kaime. Deja, neteko man jo palaikus palaidoti. Mat, tuojau prasidėjo antrasis pasaulinis karas ir nebegalima buvo pargabenti Jono Biliūno palaikų.

1941 metais Lietuvą okupavo Vokietijos hitlerininkai. Jie šaudė ir laidojo žydus Anykščių miesto Liudiškių kalno papėdėje. Antanas Žukauskas-Vienuolis, matydamas, kad žydai šaudomi ir laidojami šio kalno papėdėje, manė, kad vėliau Amerikos milijonieriai gali nupirkti tą visą kalną, labai brangiai sumokėdami. Jį aptvers ir nebegalima bus palaidoti Jono Biliūno palaikų. Turėdamas tai omeny, jis prašė mane pastatyti kryžių. Aš pradėjau rūpintis tą jo pageidavimą įvykdyti. Ir man labai greitai pasisekė. Jonas Laskauskas davė kryžiui medžiagą, pasamdė meistrą, kuris padarė ir nudažė tą kryžių. Viršukalnėje jau buvo iškasta duobė Jono Biliūno palaikams. Kryžius buvo atvežtas ir pastatytas prie duobės. Po pamokslo sekmadienį aš paprašiau parapijiečius, kad jie po pamaldų susirinktų ant kalno prie a.a.Jono Biliūno duobės, kur jo palaikai bus atgabenti ir perlaidoti, o šiandien bus šventinamas prie jo duobės kryžius. Susirinko labai didelė minia žmonių, atėjo visa Anykščių miesto inteligentija. Aš pašventinau kryžių ir pasakiau patriotinį pamokslą.

Tačiau Jono Biliūno palaikų man nebeteko perlaidoti. Mat, jie buvo atgabenti Lietuvon jau po antrojo pasaulinio karo, kai Lietuva jau buvo tarybinė. Aš nebebuvau Anykščių klebonu. Be to, jokio kunigo prie palaidojimo minėtų palaikų jau nebereikalauta. Kryžiaus vietoje buvo pastatytas Jonui Biliūnui labai gražus paminklas.

Žukauskas-Vienuolis man daug pasakojo ir apie Kairį. Jis buvęs labai gabus ir protingas berniukas. Savo ūkį jis palikęs dviem seserims, o pats įstojęs seminarijon. Tapęs kunigu, buvo didelis patriotas: daug rašęs ir dirbęs savo tėvynėj ir tautiečiams. Jo veikla nepatikusi caro valdžiai, užtatai jis buvęs ištremtas Sibiran, kur ir miręs. Ten jis ir palaidotas.

Kunigo Kairio viena sesuo buvusi taip pat labai išmintinga. Ji visada sugebėjusi sutaikinti besivaidijančius tarp savęs žmones. Žmonės kreipdavęsi į ją, kaip į kokį teisėją. Ji taip išgarsėjusi Anykščiuose, kad net teisėjas kviesdavęs ją painiose bylose pagalbon.

Nors aš pats turėjau savo lengvą mašiną, bet į savo pjesių premjeras Žukauskas-Vienuolis vis nusisamdydavo mašiną ir nuveždavo mane. Nežinau, ar jam duodavo teatras veltui bilietą, kaipo autoriui, ar jis jį nupirkdavo, bet man vis įteikdavo pirmos eilės bilietą. Po vaidinimo autorius suruošdavo artistams vakarienę, į kurią visuomet ir mane kviesdavo.

Kai tiktai atvažiuodavo pas jį artistas ar artistė paviešėti, tai šeštadienį jis vis ateidavo pas mane pasitarti:

- Pas mane vieši gera solistė. Ar ne gerai būtų, kad ji rytoj sumos metu pagiedotų?

Žinoma, aš visuomet sutikdavau ir užprašydavau jį ir artistą papietauti kartu su kunigais.

Mūsų ryšiai vis stiprėjo. Aš rašytoją kviesdavau pietų atlaidų dienomis. Jis niekuomet neatsisakydavo. Ne tiktai jis man dažnai paskambindavo, pakalbindavo kviesdamas pasivaikščioti kur už miesto, bet ir aš jam dažnai paskambindavau ir pasiūlydavau pasivaikščioti. Jis tuojau sutikdavo ir pasakydavo: "Aš tuojau nueisiu pas kleboną".

Tautininkų sąjunga atsiuntė A.Vienuoliui įgaliojimus įsteigti Anykščiuose Tautininkų sąjungos skyrių, bet jis nesutiko, nors ir buvo didelis Lietuvos patriotas. Mat jis buvo tikras demokratas, todėl norėjo, kad Lietuva būtų valdoma tikrai demokratiniu būdu, nekentė imperializmo, despotizmo.

Kai Rusijos bolševikai okupavo Lietuvą, A.Vienuolis jų nekentė. Viena, kad jis buvo tikras demokratas, o antra - buvo turtingas žmogus: turėjo Kaune mūro namą, Anykščiuose vaistinę, namą ir banke nemažai pinigų.

Po okupacijos susikūrusi tarybų valdžia pareikalavo, kad aš perduočiau Šv.Vincento draugijos kasą ir visą turtą valstybės žinion. Kasos perdavimas buvo greitai užbaigtas, bet turto perdavimas užėmė visą dieną. Mat reikėjo ne tiktai trobesiai perduoti, bet ir visas inventorius senelių prieglaudoje.

Tą dieną, kai aš perdavinėjau Šv.Vincento draugijos inventorių tarybų valdžiai senelių prieglaudoje, atėjo į kleboniją Žukauskas-Vienuolis. Neradęs manęs namie ir sužinojęs, kur aš esu, prašė mano šeimininkę tuojau pakviesti mane, nes jam esąs labai svarbus reikalas su manimi pasimatyti ir pasikalbėti. Šeimininkė, atėjusi į senelių prieglaudą, pranešė man apie Žukausko pageidavimą. Aš jai pasakiau:

- Paprašyk poną Žukauską, kad jis pasėdėtų pas mane ir palauktų. Kai tiktai aš baigsiu perdavimą inventoriaus, tuojau pareisiu namo.

Inventoriaus perdavimas tęsėsi gan ilgai. Pareidamas pamačiau Žukauską, vaikštantį prieš klebonijos gonką. Jis buvo labai susijaudinęs, greitai vaikščiojo ir, pamatęs mane, tuojau man pradėjo kalbėti:

- Ai, klebone, kaip aš nekantriai klebono laukiu. Aš noriu pasiskųsti ir pasiguosti. Prašau patarti, kas man dabar daryti. Kaune namus nacionalizavo, čia vaistinę, kurią norėjau palikti savo sūnui, banke pinigus. Gal ir čia mano namą nacionalizuos, nes didelis. Likau dabar kaip stoviu. Kas man dabar daryti?

Aš pradėjau jį raminti:

- Ponas Antanai, turtas yra prigyvenamas. Juk tamstai niekas nedovanojo nei Anykščiuose vaistinės, nei Kaune namų, nei čia namų, nei banke pinigų - visa tai savo darbu, savo rūpesčiu prisigyvenai. Prigyvensi ir vėl. Juk esi geras ir jau žinomas rašytojas. Komunistai rašytojus myli, juos globoja, jiems gerai moka. Parašysi teatrui kokį veikalą arba šiaip kokią istorišką apysaką ir bus vėl pinigų. Man tai jau bus blogiau. Ir tai aš nenusimenu. Dievas davė dantis, duos ir duonos.

Jis nusiramino. Aš paprašiau su manimi papietauti, nors jau buvo vakarienės metas. Jis sutiko, nes buvo taip pat dar be pietų. Nuo to laiko užsimezgė tarp mūsų dar didesnė draugystė ir bičiulystė. Jis pradėjo ateiti pas mane beveik kas

vakarą. Mes kalbėdavomės su juo visokiomis temomis. Žinoma, daugiausia gvildendavome šių laikų problemas. Jam nepatiko visa naujoji tvarka. Mat kaip rašytojas, giliau išgyvendavo ir daugiau pamatydavo bei man pasakydavo. Jam labiausiai nepatiko naujos valdžios brutalus despotizmas, nesiskaitymas su žmogaus vertybe, jo teisėmis ir laisve. Jį pradėjo kviesti bolševikai į savo susirinkimus ir prašyti pakalbėti, bet jis atsisakydavo. Aš kurstydavau, kad jis eitų į jų susirinkimus ir kalbėtų. "Mat tamsta visgi protingiau ten pakalbėsi, negu dvaro bernas",- sakydavau jam. Jis sutiko, pradėjo lankytis jų susirinkimuose ir pakalbėdavo juose. Po to, kai jis pradėjo lankyti jų susirinkimus ir kalbėti ten sutiko, jie pradėjo jį prašyti, kad jis parašytų šių laikų dramą teatrui. Aš jam patariau parašyti, bet su ta sąlyga, kad paleistų jo sūnų iš pataisos darbų stovyklos, kur jis buvo išvežtas. Be to, bolševikai pradėjo statyti scenoje jo veikalus jau seniau parašytus, bet labai iškreipdavo. Kartą jis atėjo pas mane ir sako:

- Mūsų žmonės religingi, o jie iškraipo ir parodo bedieviais. Aš taip nerašiau. Pas mane yra dabar atvažiavęs artistas ir artistė. Jei klebone sutiksi, mes čia ateisime pas kleboną. Klebone, jiems pakalbėk, kad mūsų žmonės yra labai religingi.

Aš sutikau, kad jie ateitų, ir prašiau, kad jis pats pradėtų ta tema kalbą, nes man nepatogu pačiam pradėti, nes aš nebuvau teatre ir nemačiau jų vaidinimo. Jis sutiko.

Kaip buvo sutarta, ne už ilgo visi trys pas mane atėjo. Žukauskas pristatė juos man ir pradėjo tuojau kalbėti ir įrodinėti, kad Lietuvos liaudis yra religinga. Tą nuomonę galįs ir klebonas paliudyti. Tuomet ir aš pradėjau:

- Tiesa, mūsų liaudis labai religinga, kartais net iki fanatizmo. Gal laikui bėgant ir pasiseks komunistams subedievinti mūsų žmones, bet ne tuojau ir ne visus. Todėl teatruose, parodant mūsų liaudį, nereikia jos sukarikatūrinti.

Pajutę, kad aš kalbu artistų adresu, jie tuojau atsiliepė, kaip ant stalo žirklės, kai suduoda kas stalan kumščiu. Pirmoji pradėjo kalbėti artistė, kaip jautresnė:

- Mes gauname tekstą, išmokstame ir turime tą tekstą deklamuoti.

Artistas patvirtino tą patį ir pridūrė dar, kad nė režisierius negalįs nieko padaryti, yra komisija, kuri visą tekstą numatanti scenai.

Tuo ir baigėsi mūsų pokalbis.

Kadangi bolševikai turėjo nelabai daug šalininkų Lietuvoje, bent jau pradžioje tarp inteligentų, ypatingai rašytojų, tai jie labai angažavo Žukauską, kvietė jį į savo susirinkimus, prašė juose pakalbėti, prašė rašyti teatrui, net verste vertė išstatyti savo kandidatūrą į Aukščiausią tarybą. Kai nenorėjo sutikti, tai pasodino rūsin po sinagoga, kol sutiko.

Matyt, jie jautė, kad jis nėra komunizmui prielankus; bet žinojo, kad jis yra jau žinomas rašytojas Lietuvoje ir matė, kad jis Lietuvos visuomenėje turi autoritetą. Todėl stengėsi jį visokiais būdais patraukti savo pusėn. Gerai mokėjo jam už jo statomus teatre veikalus, žadėjo dar brangiau sumokėti už jo naują veikalą, jei jis parašys iš šių laikų gyvenimo. Sužinoję, kad jis nepatenkintas dėl jo minčių iškraipymo, statant scenoje jo veikalus, pradėjo kviesti jį patį į teatro repeticijas, kai buvo statomas teatre jo veikalas.

Tačiau Žukauskas nesutiko naujo veikalo rašyti, kol jo sūnus kankinamas darbo stovykloje. Jis motyvavo šitaip:

- Juk aš esu tėvas ir kaip kiekvienas tėvas turiu tėviškus jausmus. Aš jokiu būdu negaliu dabar susikaupti ir rašyti. Man dieną ir naktį stovi akyse sūnus. Koks aš būčiau tėvas, jei būčiau abejingas dėl savo vaiko. Prašau man jį grąžinti - aš jums parašysiu ne vieną, bent kelis veikalus. Sugrįžus sūnui, aš jausiu įkvėpimą. Tuomet ne tiktai proza, bet ir eilėmis pradėsiu rašyti.

Bolševikai sutiko grąžinti Žukauskui sūnų. Tačiau sūnus negreit dar grįžo Lietuvon. Darbo stovykloje buvo suvargęs, išbadėjęs, suluošintas. Žukauskas daug vargo turėjo, kol sūnus grįžo. Lietuvos valdininkai pradžioje jį apgaudinėjo: jam sakė, kad sūnus jau Maskvoje; ten jis pailsės ir atveš jį Vilniun. Bet jie jam melavo. Tuomet sūnus dar nebuvo Maskvoje. Mat kai Lietuvos pareigūnai pasakė, kad sūnus jau Maskvoje, tėvas parašė laišką Paleckienei, kuri tuo metu buvo Maskvoje, kad ji aprūpintų jo sūnų maistu ir visu tuo, ko jis pageidauja. Paleckienė atrašė, kad jo sūnaus dar nėra Maskvoje. Žinoma, tada Žukauskas labai susirūpino ir puolė Lietuvos valdžios pareigūnus už tai, kad jį apgaudinėja. Jie jam aiškinosi, kad atsiųstas Vilniun Maskvos atstovas žadėjęs jiems Žukausko sūnų grąžinti į Maskvą. Tuomet Žukauskas norėjo gauti pasimatymą su Maskvos atstovu.

Žinoma, kol Žukauskas gavo leidimą pasimatyti su Maskvos atstovu, turėjo daug rūpesčio ir vargo. Tačiau pasiekė savo tikslą. Buvo duotas parėdymas - grąžinti Žukausko sūnų į Maskvą, o iš ten į Vilnių. Pagaliau Vilniuje buvo Žukausko sūnus išleistas iš kalėjimo į laisvę.

Kai Žukauskas susilaukė sūnaus, jis pradėjo rašyti teatrui veikalus, gauti už juos didelius honorarus. Buvo pažadėta išleisti ir seniau parašytus veikalus, pradėjo jį garbinti, kaip rašytoją ir dramaturgą. Vienuolis atsigavo, užmiršo savo vaistinės, namų ir pinigų banke nacionalizavimą. Jis pasijuto vėl turtingas, gerbiamas ir reikalingas visuomenei žmogus. Kartą jis atėjo pas mane ir pareiškė:

- Aš esu labai dėkingas daktarui už tai, kad sustiprinai mano dvasią. Tuomet, kai aš buvau atėjęs į kleboniją, aš buvau labai susijaudinęs, nusiminęs, juodos mintys šmėkščiojo man galvoje ir jau maniau nusinuodyti, man rodės, kad nebėra kaip gyventi. Bet tamsta mane paguodei, sustiprinai mano dvasią, davei man drąsos gyventi ir dirbti visuomenės gerovei. Aš pats dabar matau, kad pinigai, turtas prigyvenami. Kol gyvas būsiu, aš tamstos neužmiršiu. Tamsta dovanojai man antrą gyvenimą.

Ir iš tikrųjų jis manęs neužmiršo. Pirmą kartą, kai grįžau iš bolševikų kalėjimo po 4-5 mėnesių, tai grįžau vėl į savo vietą - Anykščių kleboniją. Todėl jis daug manimi nesirūpino, nes matė, kad aš jokios pagalbos nereikalauju. Bet, kai grįžau antrą kartą iš bolševikų kalėjimo po 4 metų, jis sužinojo, kad aš esu Vilniuje ir neturiu kur apsigyventi, tuojau įdavė mano šeimininkei 500 rb. ir kvietė mane atvažiuoti pas jį ir gyventi, kol tik man patiks. Tačiau daug kas man pataré, kad aš į tą pačią vietą nebegrįžčiau. Aš jų patarimo ir paklausiau, bet gal blogai padariau. Vienuolis man vis rašydavo laiškus ir siūlydavo pinigų, jei tiktai reikia ir kiek tiktai reikia, nes jų turįs dabar labai daug.

Antanas Žukauskas-Vienuolis buvo labai jautrus, pastabus, teisingas ir protingas žmogus, todėl jis matė ir atjautė

žmonių vargus, kančias, skriaudas ir neteisybes. Jis jas aprašė ir savo veikaluose, giliau įžvelgdavo žmonių tarpusavio santykius, jų sielas ir pastebėdavo daugiau, negu eiliniai žmonės, kurie mato tik išorinį žmonių gyvenimą, bet nepastebi vidinių jausmų, norų, tikslų, aistrų, emocijų ir sielos vidinių veiksnių, jos polėkių, kilimų ir puolimų.

Kaip provizorius, jis cheminiu būdu analizuodavo ir tirdavo vaistus. Tokiu pat būdu jis pradėjo tyrinėti žmonių sielas, jas analizuoti. Būdamas jautrios širdies ir švelnių jausmų žmogus, jis negalėjo pakęsti žiaurumo, brutalumo, skriaudų ir neteisybių. Jas kėlė aikštėn ir smerkė žodžiu ir savo raštais.

A.Vienuolis-Žukauskas labai mylėjo savo tėvynę ir savo tautiečius. Jis galėjo padaryti Rusijoje labai gerą karjerą, jam buvo siūloma didelė, turtinga vaistinė, kad tik jis imtų sau žmona savininko dukterį rusę. Tačiau jis atsisakė, nes gerai žinojo, kad tuomet žūtų jis ir jo vaikai tėvynei ir tautai. Ir pirmoji jo moterystė iširo tik dėl to, kad jis buvo karštas ir uolus Lietuvos patriotas, o ji Lenkijos patriotė. Bet dėl to jis visą gyvenimą graužės ir skundėsi, kad didžiausias akmuo slegia jo krūtinę dėl persiskyrimo su pirmaja žmona. Tačiau jis neprašė manęs legalizuoti jo antrąją moterystę, nes žinojo, kad katalikų bažnyčia neduoda persiskyrimų, o keisti savo tikėjimą nenorėjo, nes buvo giliai tikintis žmogus. O jo antroji žmona prašydavo mane legalizuoti jų moterystę, kai tik susitikdavome.

Galima pateisinti mūsų inteligentus, kad jie vesdavo svetimtautes. Mat mūsų tautiečiai caro laikais mokydavo tik savo sūnus, bet dukterų dar nemokydavo. Tiktai atgavus Lietuvai nepriklausomybę, pradėjo leisti mokytis ir dukteris ne tiktai į pradžios mokyklas, bet ir į gimnazijas, ir universitetus, kai įsisteigė Lietuvoje daugiau gimnazijų, atsirado universitetas Kaune. Todėl inteligentai savo laikais, nenorėdami vesti prastų kaimiečių, buvo priversti vesti lenkes arba ruses. Tikintieji inteligentai vesdavo geriau lenkes, o indiferentai ir ruses. Be to, caro laikais galėdavo apsigyventi Lietuvoje tiktai gydytojai, advokatai ir vaistininkai, kitų gi profesijų lietuviai inteligentai priversti būdavo važiuoti Rusijon sau vietos ieškoti. Ten gyvendami, vesdavo ruses arba lenkes.

Antanas Žukauskas-Vienuolis buvo religingas žmogus. Mat jis buvo provizorius, todėl turėjo studijuoti gamtos mokslus: botaniką, zoologiją, fiziką ir chemiją. Bestudijuodamas gamtos mokslus, jis pastebėjo, kad gamtoje yra tikslingumas ir dėsningumas, ypatingai fizikoje ir chemijoje pastebimai tvirti ir pastovūs dėsniai. Todėl, kaip sveikai galvojantis žmogus, jis padarė sau išvadas, turi būti tas, kuris nustatė tuos dėsnius. Vadinas, yra dėsnių nustatytojas, gamtos tvarkytojas. Nakties metu pakeldamas akis į giedrą dangų ir žiūrėdamas į žvaigždes, jis ir čia matė tvarką ir darė sau išvadas: turi būti visatos tvarkytojas.

Žinoma, jis netikėjo, kad už debesų sėdi žilas senelis ir svaido perkūnus, bet jis tikėjo, kad yra pasaulio siela, pasaulio antelechija, kuri tvarko pasaulį. Mes tai vadiname Dievu. Juk jis buvo inteligentas, mėgo skaityti, skaitė Aristotelio, Solovjovo ir kitų raštus ir gyvai įsitikino, kas yra Dievas.

Antanas Žukauskas-Vienuolis buvo praktikuojantis krikščionis katalikas. Jis sekmadieniais išklausydavo mišias, prieš mirtį prašė aprūpinti jį šventais sakramentais, savo testamente užrašė, kad jį palaidotų su bažnytinėmis pamaldomis. Bet tarybų valdžia, kuri prievartavo jį gyvą, kuri nesiskaito su žmonių sąžine ir jų valia, prievartavo jį ir mirusį. Tuo būdu padėjo sau gėdos antspaudą, kurio niekas nebeištrins.

Kadangi Žukauskas buvo pedantiškai teisingas žmogus, tai jis reikalavo to ir iš kitų, ypatingai iš vienuolių ir kunigų, kurie skelbia Kristaus Evangeliją ir jo tiesas. Todėl, kai jis matydavo, kad kai kurie vienuoliai ir kunigai nesilaiko skelbiamojo mokslo ir apžadų, tai pasakydavo ir parašydavo apie tai. Užtatai kai kas jį vadindavo bedieviu. Net toks protingas vyskupas Paltarokas laikė jį bedieviu, kanauninkui Kirliui jis pasakė, kad aš susidėjau su bedieviais dr.Adomu Laskausku ir provizoriumi Žukausku. Tačiau jie nei vienas, nei kitas nebuvo bedieviai.

Kai kas jį laikė šykštuoliu, bet jis nebuvo šykščiu žmogumi. Jis priglaudė dvi mažas mergaites ir išmokė jas. Tiesa, jis nemėgo skolinti pinigų, nes jau buvo patyręs, kad tie, kurie skolinasi, nevertina paskolintų pinigų. Be to, paskola dažnai padaro draugus priešais. Dėl to jis ir nenorėdavo skolinti. Tačiau tikram reikalui jis niekuomet neatsisakydavo duoti.

Žinoma, kaip žmogus, gal ir jis turėjo kokias žmogiškas silpnybes, bet jo gerosios pusės nusveria blogąsias. Jis yra daug gero padaręs tautai, ragindamas mylėti savo tėvynę, savo brolius lietuvius.

Jis norėjo pasilaidoti greta Jono Biliūno kapo, bet kartą nuėjęs aplankyti Biliūno kapo, jis pamatė, kad labai apleistas Biliūno kapas. Todėl jis nutarė pasilaidoti prie savo namo, prie savo giminaičio vyskupo Baranausko klėtelės, kurioje poetas parašė Anykščių šilelį, kurioje sudėti jo likę daiktai ir kuria jis taip stropiai rūpinosi. Taigi ir užrašė savo testamente, kad jį ten palaidotų.

Jis matė, kad komunizmas turi gerų pusių, bet pastebėjo, kad komunistų režimas turi daug ir blogų pusių. Tačiau blogųjų pusių jis negalėjo pašalinti. Tai buvo ne jo galioje. Dėl to graužėsi ir mirė su dideliu sopuliu savo širdyje.

RUSŲ BOLŠEVIKAI LIETUVOJE

Pradžioje rusų bolševikai buvo nugalėti vokiečių. Bet Anglijai, Prancūzijai, ypatingai Amerikai padedant, rusų bolševikai atsigavo, sustiprėjo ir pradėjo įveikti vokiečius. 1944 metais liepos mėn. gale jau buvo Rytų Lietuva vėl okupuota rusų bolševikų.

Anykščiuose vokiečiai susprogdino tiltą per Šventąją ir pasitraukė į Panevėžį, todėl bolševikai užėmė pirmą kartą Anykščius be mūšio, jie labai apsidžiaugė, nes rado čia Karazijos vyno fabriką, kurio rūsiuose buvo pilnos statinės vyno, todėl gėrė tą obuolinį vyną kareiviai ir karininkai, kiek tiktai kas norėjo. Pasigėrę saldžiai miegojo. Tuo tarpu bombardavo vokiečiai anksti rytą Anykščius ir susprogdino jų šaudmenų sandėlius. Bolševikų karininkai ir kareiviai, kurie buvo mažiau girti, pabėgo, bet girtuosius visus iššaudė. Tokiu būdu bolševikų kariuomenės labai daug žuvo pačiuose Anykščiuose ir jų apylinkėse. Liko gyvi tik tie, kurie subėgo į bažnyčią, nes aš liepiau zakristijonui nerakinti bažnyčios, kad neapkaltintų vokiečiai manęs, jog aš slepiu bažnyčioje bolševikų karius.

Iššaudę bolševikų kariuomenę, vokiečiai naktį vėl pasitraukė iš Anykščių. Kai vokiečiai pasitraukė, bolševikai vėl

grįžo į Anykščius. Bet vokiečiai, pasitraukę iš Anykščių, bombardavo miestą iš orlaivių ir pabūklų bent kelias dienas, todėl Anykščių miesto daug gyventojų pabėgo, kai kurie atbėgo klebonijon, nes klebonija mūro ir buvo visiems žinoma, kad jos storos sienos.

Bombardavimo metu mes visi slėpdavomės tamsiame kambaryje be langų, kur buvo saugiau, o kai nurimdavo bombardavimas, išeidavome į verandą. Kartą, kai sėdėjome verandoje, atėjo pas mus trys bolševikų karininkai. Vienas iš jų paklausė:

- Kodėl pas jus tiek daug žmonių, o kitur tušti namai. Gal vokiečiai prigąsdino, kad mes mušame, šaudome žmones?

- Ne dėl to. Bet dabar bombarduojamas miestas, todėl žmonės bėga iš miesto ir ieško kur yra saugiau. Čia mūro namas, tai ir subėgo slėptis.

Tuo metu pas mane viešėjo Vilniaus arkivyskupas Mečislavas Reinys. Kadangi jo sutanos kantai buvo apsiūti raudonu šniūreliu, tai vienas karininkas paklausė mane:

- Kodėl jo raudoni kantai?

Aš atsakiau jam:

- Jis yra gyvosios Kristaus Bažnyčios arkivyskupas.

Po to vienas karininkas vėl paklausė:

- Ar jūs žinote, kad buvo pasikėsinimas prieš Hitlerį?

- Nežinome. Vakar jūsų kareiviai paėmė radijo aparatą, o laikraščių dabar neturime.

- Štai jums fronto laikraštis. Skaitykite.

Aš perskaičiau fronto laikraštyje straipsnelį, kuriame buvo aprašytas pasikėsinimas prieš Hitlerį. Tačiau ten buvo parašyta, kad Hitleris išvengė mirties. Perskaitęs laikraštį, aš jiems pasakiau:

- Dabar matyti, kad jau jūs nugalėsite vokiečius. Bet kaip bus su Amerika?

- Su Amerika mes nekariausime. Juk mes viską turime iš Amerikos. Net troškinta kiauliena yra iš Amerikos.

Tuo metu, kai mes kalbėjomės su bolševikų karininkais, pasigirdo orlaivių ūžimas. Aš paklausiau:

- Gal jau reikia slėptis?

Vienas karininkas, išėjęs tuomet iš verandos oran, pasižiūrėjo ir pasakė:

- Tai mūsų.

Tačiau taip pradėjo bombarduoti, kad klebonijos langų stiklai išbyrėjo, net filingavas duris sulaužė, kurios buvo uždarytos. Mat labai didelis buvo oro spaudimas. Mieste dviejose vietose uždegė, bet kareiviai tuojau gaisrą užgesino. Mes abudu su arkivyskupu Reiniu bėgome į tamsųjį kambarį, kiti gulė ant žemės, kiekvienas darė taip, kaip manė bus saugiau.

Po bombardavimo, kai išėjome apsidairyti į verandą, neberadome nė vieno karininko. Mieste atsirado sužeistų, kuriuos kun.Merkys tuojau aprūpino šventais sakramentais. Daug jų mirė. Nemažai moterų bolševikų kareiviai išprievartavo.

Vakare atėjo į kleboniją seržantas su kareiviu. Mane, arkivyskupą Reinį ir kun.Merkį areštavo, nuvedė mus į zakristiją, atėmė iš mūsų pinigus, laikrodžius ir raktus. Iš arkivyskupo dar kryžių ir grandinę, ant kurios buvo kryžius pakabintas. Po to būktai atliko areštavimo formalumus: surašė aktą, ką iš mūsų kurio paėmė, bet mums nieko negrąžino, tik arkivyskupui grąžino kryžių.

Mus kaltino už tai, kad mes vokiečių štabui pranešę, jog jie girti, todėl dabar galima pulti. Aš jiems pasakiau:

- Iš kur mes galėjome žinoti, kad jūs girti esate. Juk mes su jumis negėrėme?

Seržantas man atsakė:

- Rytoj štabe išsiaiškinsite.

Tačiau, palaikę mus per naktį zakristijoje, rytą liepė paleisti.

Tuo tarpu jie šeimininkavo per naktį klebonijoje. Iškratė mano ir kun.Merkio burkas, paėmė lašinius, kumpius, dešras ir kas tik jiems buvo reikalinga. Jie atrado maisto produktus net tokioje vietoje, kur, manėme, jokiu būdu negalėtų rasti. Mat, pasirodė, kad Emilija, kurią man sesuo Prunskienė rekomendavo, buvo bolševikė ir jiems labai simpatizavo. Ji jau dieną dalijo kareiviams po didelį lašinių gabalą ir dabar parodė, kur yra viskas paslėpta. Užtatai seržantas atidavė jai zakristijos raktus ir liepė rytojaus rytą mus paleisti iš zakristijos.

Mes dėl to mūsų apiplėšimo niekam nesiskundėme, nes žinojome, kad nieko negausime. Mat fronto metu kareiviams leista savivaliauti. Juk jie ir kitur plėšė, ypatingai ten, kur nerado namie žmonių, išdraskė sofas, minkštas kėdes, knygas, nuplėšdami nuo knygų aptaisus. Kadangi Žukauskas buvo pasišalinęs iš savo namo, tai jo visą biblioteką ištraukė ir išmėtė po miestą. Be to, kareivių vardu ėjo naktimis ir civiliai žmonės plėšikauti, pas juos paskui kiti pastebėjo išplėštus daiktus. Žinoma, jie aiškinosi, kad jie būktai pirkę juos iš kareivių.

Labai daug žmonių nukentėjo fronto metu, bet nemažiau ir frontui praėjus. Kadangi tarybinė armija buvo labai jau išretėjusi per karą, tai rusų bolševikai dabar pradėjo imti kariuomenėn ir lietuvius. Suprantama, daugumas lietuvių nenorėjo stoti bolševikų kariuomenėn, nes manė, kad po karo vis tiek čia nepasiliks rusų bolševikų valdžia. Mat, tikėjosi, kad Amerika privers juos pasitraukti iš Lietuvos ir iš kitų užimtų šalių į savo ribas, nes ir kariauta buvo ne dėl užgrobimo naujų žemių, bet prieš vokišką nacionalizmą ir itališką fašizmą. Todėl dauguma bėgo į miškus, manydami, kad greit baigsis karas ir Amerika sutvarkys pasaulį. Juk Amerikos prezidentas taip skelbdavo per radiją. Kiti, imami į kariuomenę, slėpėsi po gyvenamų namų, seklyčių, svirnų grindimis arba išsikasdami kur rūsius bei kluonuose. Miškinių ir pasislėpusių nuo kariuomenės namiškius visokiais būdais terorizuodavo, kankino, areštavo, sodino kalėjiman, o iš kalėjimų siuntė į darbo stovyklas.

Tie, kurie pabėgo į miškus, reikalavo maisto, ypatingai žiemos metu. Vieniems nešė iš namų jų namiškiai, kiti eidavo naktimis pas ūkininkus maisto prašyti. Ūkininkai - vieni iš baimės, nes ateidavo apsiginklavę, kiti norėdami palaikyti ir užjausdami - duodavo maisto miškiniams. Bet buvo daug šnipų tarp pačių lietuvių, kurie buvo palankūs komunistams. Jie ir pranešdavo NKVD pas kuriuos ūkininkus ateidavo miškiniai ir kurie juos šelpdavo. NKVD tokius ūkininkus, kurie sušelpdavo miškinius, dažnai tiesiog sušaudydavo, jų namus, gurbus ir klojimus su javais sudegindavo, kaip apie Pašvitinį ir kitur kad buvo, arba areštuodavo ir sodindavo kalėjiman, o iš ten siųsdavo į darbo stovyklas. Kas teisindavos, jog jis negalėjęs neduoti ir išvaryti, kai atėjo pas jį apsiginklavę ir grūmoję:

- Jei neduosi, mesime bombą, užmušime tave ir padegsime tavo namus.

NKVD reikalavo, kad ūkininkai pranešinėtų jiems apie miškinių apsilankymą. Tačiau, kurie pranešinėdavo, tuos miškiniai sušaudydavo ir jų namus sudegindavo. Taigi ūkininkams ir šiaip blogai buvo ir taip negerai. Be to, daug ūkininkų, kurie samdydavo darbininkus savo žemei dirbti arba buvo nepalankūs tarybų valdžiai, buvo išvežti Sibiran. Jų visą turtą konfiskuodavo. Kai kur jų namus ir kitus trobesius nugriaudavo. Tremtinius Sibire paleisdavo miške arba ant plyno lauko. Jie ten kentė šaltį, badą ir skurdą, kol pasistatė sau barakus, išsidirbo žemės.

Miškiniai dažnai užpuldavo valsčių įstaigas ir iššudydavo bolševikų pareigūnus. Po tokių žudynių bolševikų kariuomenė ir stribiteliai darydavo "ablavas" miškuose ir šaudydavo miškinius.

Istribiteliai buvo daugiausia patys lietuviai, kurie buvo palankūs tarybų valdžiai, arba kurie nenorėjo eiti kariuomenėn. Tokiu būdu, kaip matome, žuvo daug lietuvių - gerų žmonių: vieni miškuose, kiti kalėjimuose, treti darbo stovyklose, ketvirti Sibire, gyvendami labai blogose sąlygose. Tie, kurie pasiliko namuose, labai kentė nuo istribitelių, vadinamų skrebais. Mat jiems buvo duota didelė valia ir galia - naikinti buržujų turtą. Todėl jie naktimis vaikščiodavo po kaimus, būktai ieškodami miškinių, užeidami į namus, darydavo kratas ir, kas tik jiems patikdavo, pasiimdavo. Bet dėl to niekur negalima buvo skųstis.

Daugelis lietuvių, patyrę tarybų valdžios žiaurumus, ir, matydami, kad bolševikų frontas artinasi, bėgo į Vokietiją. Žinoma, ne visi galėjo pabėgti, ne visiems leido gyvenimo sąlygos ir aplinkybės. Nors vokiečiams patiems buvo sunkumų su maistu, bet lietuvius pabėgėlius įsileido. Tuo atžvilgiu reikia vokiečius pagirti ir būti jiems už tai dėkingiems.

Suprantama, nedaug lietuvių galėjo pabėgti, bet pradžioje ir pabėgę turėjo daug vargo, kol gavo kur kokį darbą ir įsitaisė.

Beveik visi lietuviai inteligentai, kurie nesuskubo pabėgti arba nenorėjo taikintis su tarybų valdžia, žuvo. Dabar kaltinamas už tai Stalinas. Bet kurgi buvo kiti rusų bolševikai partiečiai, kai gruzinas žudė rusų ir kitų tautų inteligentiją? Juk per jį Kaganovičiūtė iššudė visų tautų žiedą, tikėdamasi, kad tada jos tauta viešpataus pasaulyje, kai liks tiktai paklusnūs vergai.

Tarybų valdžios pareigūnai rašo savo laikraščiuose ir knygose, kad Lietuvos nacionalistai iššudė daug tarybinių piliečių. Tačiau, jei suskaitytume kiek tarybų valdžia išvežė Sibiran visai nekaltų žmonių, kurių daugelis nebegrįžo, kiek žuvo darbo stovyklose ir kalėjimuose, kiek buvo sušaudyta, kiek jų turto tarybų valdžia pasigrobė - ir jei visa tai padėtum ant svarstyklių, tai aiškiai pasirodys, kad tarybų valdžia daug daugiau išnaikino lietuvių patriotų ir jų turto pasigrobė, negu nacionalistai sunaikino tarybinių žmonių. Ir žudynes pradėjo ne nacionalistai, bet tarybiniai žmonės. Jei nebūtų pradėję žudynių, areštų, išvežimų, tai ir tarybinių žmonių nebūtų niekas kliudęs. Lietuvių patarlė sako: "Kaip pasiklosi, taip ir išsimiegosi". Ir dabar Lietuvos tarybinė valdžia, pasigrobusi ūkininkų žemes, gyvulius, padargus, visą jų turtą, laiko juos vergais. Jiems duodama iš jų pačių žemės 30 arų ir reikalaujama diena dienon eiti į kolūkį dirbti. Kolūkiečiai, eidami dirbti, net nežino, kiek už darbą gaus. Dažniausiai gauna po 1-2 kilogramus už darbadienį prastų javų. Be to, tuos darbadienius sumažina, nubraukia.

Lietuvos tarybų valdžia mėgsta priminti baudžiavą ir ją blogai nušviesti. Žinoma, baudžiava yra blogas dalykas, bet kolūkyje gyventi dar blogiau. Baudžiauninkas gaudavo ne 30 arų, bet visą valaką žemės - 20 dešimtinių. Už tai eidavo dvaran dirbti tik tris dienas per savaitę, o tris dienas galėjo savo žemę dirbti. Taigi ar ne didesnė baudžiava dabar kolūkyje?

Be to, dabar vyksta ne mažesnis Lietuvos rusinimas, koks buvo caro laikais. Tuomet valdininkai būdavo tiktai rusai, dabar pilni Lietuvos miestai ir miesteliai rusų tautybės žmonių. Argi jau jiems maža vietos, ankšta pasidarė Rusijoje? Anaiptol ne! Čia rusinimo politika. Lietuvon siunčiami rusai, duodamos čia jiems geros brangiai apmokamos vietos, o iš Lietuvos buvo išvežami lietuviai Sibiran ir dabar viliojami lietuviai su šeimomis važiuoti į Sibiro plėšinius, nors Lietuvos kolūkiuose trūksta žemės darbininkų. Lietuviai inžinieriai ir kiti specialistai taip pat siunčiami Rusijon, o iš Rusijos kviečiami Lietuvon rusai. Tokiu būdu norima Lietuvą surusinti ir pavergti, iš jos padaryti "seną" rusų žemę. Juk jau dabar vengiama Lietuvos, Latvijos ir Estijos vardo. Visuose rusiškuose laikraščiuose rašoma jau tik Pabaltijo kraštas, kaip ir caro laikais rašydavo Šiaurės - vakarų kraštas.

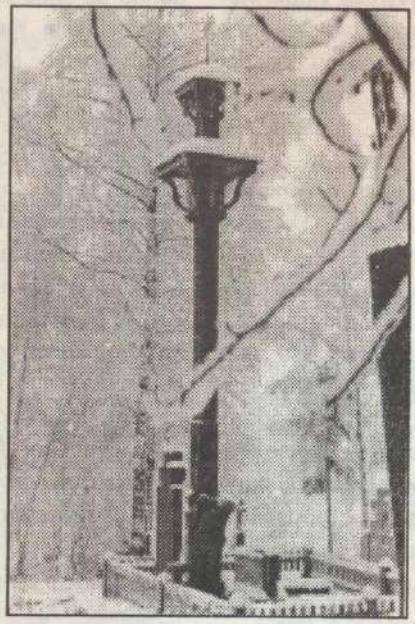
Tačiau, kaip caras nesurusino, kai lietuviai buvo tamsesni, tuo labiau dabar nesurusins lietuvių tautos bolševikai, kurių kultūra daug žemesnė.

Rusinimo tikslu miestuose gatvės ir krautuvių iškabose pavadinimai šalia lietuvių kalbos rašyti rusų kalba. Juk čia yra Lietuvos respublika, tai kam ta rusų kalba? Kas čia atvažiuoja, lai turi mokėti lietuviškai. Juk Rusijoje tik rusiški parašai.

Be to, visoki blankai pirma būdavo spausdinami dar rusiškai ir lietuviškai, dabar jau vien rusų kalba blankai rašomi.

Liūdna, gaila, graudu ir skaudu, kad rusai, kurie myli savo kalbą, savo tautą ir savo tėvynę, stengiasi išnaikinti lietuvių tautą, jų kalbą ir jų tėvynę.

Bet dar labiau liūdna, gaila, graudu ir skaudu, kad atsiranda tarp lietuvių išgamų, kurie padeda rusams naikinti lietuvių kalbą, savo tautiečius ir savo tėvynę.

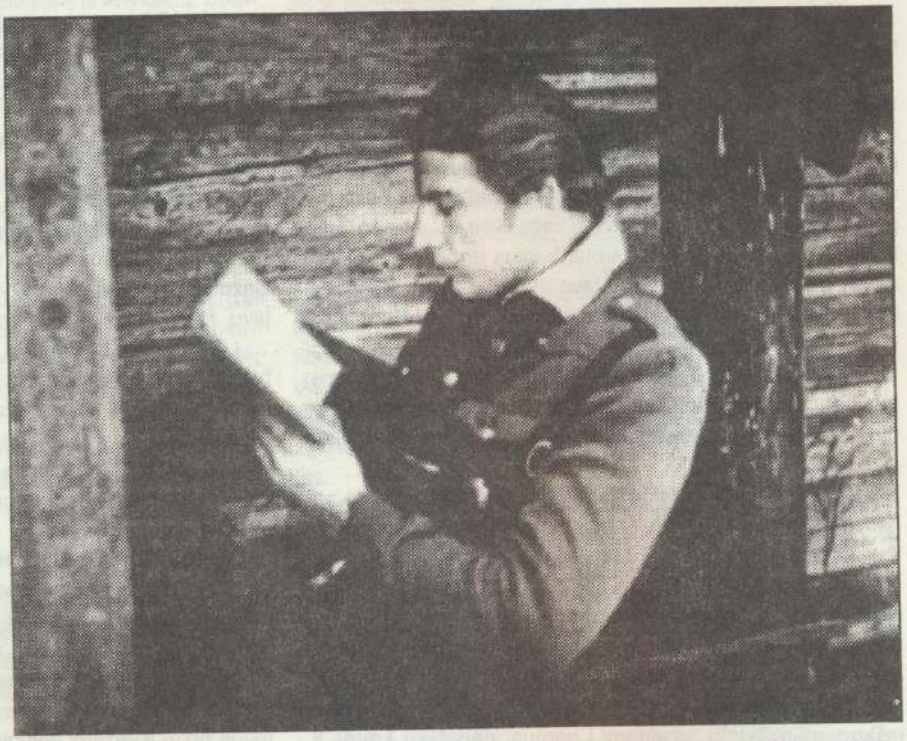

Kunigo daktaro J.Čepėno kapas Daugailių kapinėse

Pasvalys, 1964 m. vasario 20 d.

Kai kuriuos skaitytojus sudomino 10-ame "Anykščių" numeryje spausdintas Albino Milčiuko - Tigro "Partizano dienoraštis". Skaičiusieji tuos beletrizuotus atsiminimus suprato, jog pagrindinis veikėjas Juodėnas - tai pats autorius.

Po mūšio Romuldavos girioje sužeistas Juodėnas išsigydo žaizdas, praėjus žiemai vėl grįžta į mišką, vėl kovoja su okupantais, vadovauja partizanų būriui. Tačiau toji kova nelygi, veikia ir išdavikai. Kas nutinka Juodėnui, sulaukus rudens, pasakoja toliau spausdinami dienoraščio puslapiai. Šias gana ilgokas atkarpas pateikiame sutrumpintas.

Partizanas Albinas Milčiukas-Tigras, skaitantis ir rašantis savo dienoraštį

NKVD NAGUOSE

Albinas MILČIUKAS-TIGRAS

Pavargusi vasara baigė savo dienas. Žingsnis po žingsnio prisiartino ruduo su savo purvynais. Saulė vargais negalais smelkėsi pro miglas. Užstojo tamsios ilgos naktys. Klajoklinis partizanų gyvenimas neleido ilgai sėdėti prie laužų, vertė partizanus keltis iš vienos vietos į kitą. Kartu su draugais palikęs stovyklą, Juodėnas ėjo nakties tamsoje balotais laukais. Nors vyrams buvo gerai žinoma ši vietovė, tačiau tokioje tamsoje teko kone apgraibomis žingsniuoti. Pagaliau vyrai priėjo pažįstamą sodybą. Truputį pailsėję, užkandę, jie traukė toliau į mišką, kur turėjo rasti kitų partizanų stovyklą. Juodėnas labai gerai žinojo visą apylinkę, jo vardas bolševikų lūpose skambėjo kaip aršiausio jų priešo. Juodėnas visa savo širdimi buvo pasiryžęs kovoti už tėvynės laisvę, savo jaunas jėgas atiduoti tėvynės labui. Šito ryžtingo žmogaus baisiai neapkentė vietiniai bolševikai, žadėjo piniginę premiją už jo gyvą ar mirusią galvą tam, kas išduos šį partizaną. Šnipai ir išdavikai stengėsi susekti jo pėdsakus, Juodėno vardas žeidė komunistų klausą... Vienas klastingas išdavikas ryžosi Juodėną nužudyti, prisidengdamas nakties tamsa...

Prieš rytą pasidarė dar tamsiau. Kojos šiaip taip atrasdavo takelį, o naudotis žibintuvėliu buvo pavojinga.

Kaip visada, taip ir šįkart Juodėnas ėjo priekyje, nes geriau už kitus žinojo kelią. Pagaliau priėjo pažįstamą sodybą, kelią. Kiek pažingsniavę keliu, pasuko į siaurą miško keliuką. Miške tamsu, nors akin durk. Juodėnas išsitraukė iš kišenės žibintuvėlį ir pašvietė, norėdamas įsitikinti, kur keliukas, nes manė, jog miške naudotis žibintuvėliu nepavojinga. Staiga tarp pušų kamienų sužvilgo automato vamzdis ir nukrypo į ramiai einantį Juodėną. Prapliupo serija šūvių. Juodėnas krito ant žemės, apsipylė krauju. Jeigu tai būtų atsitikę dieną, būtum galėjęs matyti, kaip išdavikas prisiartino prie kulkų pakirsto Juodėno. Jis paėmė dar šiltą, nukritusį ant žemės žibintuvėlį ir apšvietė Juodėno kūną. Dešinioji Juodėno ranka buvo suvarpyta kulkų, iš peties tekėjo kraujas. Niekšas atvertė jo kūną. Juodėno veidas taip pat buvo aptekęs krauju, akys užmerktos. Niekšas, įsitikinęs, kad peršauta Juodėno galva, suvarpytos ir kiitos kūno dalys, nepastebėjo jokių gyvybės žymių, nusprendė, jog auka jau nebegyva ir daugiau kulkų nebereikia. Pasiėmė Juodėno diržą, planšetę, milinę ir dingo tamsiame miške.

Išaušo. Gulintis baloje Juodėnas atgavo sąmonę. Gyvybė vos vos ruseno, ir jis galėjo tučtuojau atsisveikinti su savo Tėvyne. Nespėjus ištarti "mirštu", pakelta galva nu-

sviro. Tačiau po kiek laiko jis vėl atsitokėjo, bandė pakelti galvą, bet nebuvo jėgų. Iš paskutiniųjų apsivertė ant šono, bandė stotis. Jam pavyko. Siūbuodamas į šalis, ėjo nežinodamas kur. Žengęs kelis žingsnius, nuvirto į balą, į savo mirties guolį ir ten galutinai prarado jėgas ir sąmonę.

Keliu važiavo vežimas, prikrautas šieno, ant viršaus sėdėjo valstietis. Jis niūniavo dainą, bet ūmai sustabdė arklį ir įbedė akis į baloje gulintį žmogų. Pakėlęs jį, pajuto, kad dar gyvas. Valstiečiui net ir galvon nedingtelėjo, kad tai partizanas, jam parūpo išgelbėti sunkiai sužeistąjį, kuris tąkart troško mirti. Kad tik nepakliūtų į kalėjimą, į bolševikų rankas...

Palikęs sužeistą žmogų, valstietis greitai nuvažiavo pas apylinkės pirmininką. Pirmininkas, gavęs tokią žinią, pasikinkė arklį ir nuvažiavo kartu su dar kitu valstiečiu į tą vietą, kur gulėjo peršautas žmogus. Vyrai įkėlė kruviną jaunuolio kūną į vežimą ir paguldė ant šiaudų.

- Kas tai galėtų būti?- svarstė pirmininkas.

- Dievas žino. Toks laikas. Kai nuvešime į Debeikius, daktaras apžiūrės, gal atgaus sąmonę ir viskas paaiškės.

Vežimas pajudėjo Debeikių link ir sustojo prie milicijos pastato durų. Vežimą tuoj apspito pulkas bolševikų, spoksojo į negyvėlį ir klausinėjo, kur pirmininkas radęs šitą žmogų. Nusivedė pirmininką vidun, smulkiai iškvotė jį apie rastą žmogų, surašė protokolą ir vežėją paleido. Ilgai bolševikai ir jų viršininkai suko galvas, kas tai galėtų būti. Numirėlis neturėjo jokių dokumentų. Galop jie nusprendė, kad tai partizanų nušautas komunistas. Miestelio valdžia žinojo, kad apylinkės miškuose yra kažkoks jiems "visai nereikalingas" partizanas Juodėnas, bet niekas iš tos vietinės valdžios jo nepažinojo, jeigu jie būtų žinoję, kas pateko į jų rankas, Juodėnas būtų iškart baigęs savo gyvenimą.

Trys bolševikai iškėlė Juodėną iš vežimo ir įnešė į šeimininko R. kambarį, kur paguldė ant lovos. R. buvo matęs Juodėną dar vaiką, tad nenuostabu, jog jam ir galvon netoptelėjo, kad jo namuos guli partizanas - giminaitis. Milicininkų paliepimu šeimininkai išplovė ir išdžiovino šlapius Juodėno drabužius. Geroji R. šeima rūpinosi sužeistuoju ir laukė, kada jis atgaus sąmonę, kad galėtų jį pavalgydinti, tačiau Juodėnui nieko nereikėjo. Bolševikai kaskart klausinėjo, ar neatgavo sąmonės sužeistasis, nes juos labai domino, kas jis per vienas.

Gydytojas tuo laiku buvo Utenoje, todėl milicijos viršininkas atvedė felčerį, kuris sužeistajam į burną įpylė kažkokių lašų. Gulėdamas šiltame kambaryje, Juodėnas po truputį ėmė atgauti sąmonę. Prabuvęs 40 valandų be sąmonės, atmerkė akis. Galva ūžė lyg motoras, o prieš akis sūkuriavo rūkas. Jis nesusigaudė ir nežinojo, kur esąs, negalėjo suprasti, kas jam atsitiko. Vėl prarado sąmonę. Po kurio laiko vėl pravėrė akis ir pamatė lubas, krosnį, kambarį, kur vaikštinėjo keturi kariškais drabužiais vilkintys vyrai ir laukė, kada pabus nepažįstamasis. Juodėnas pro rūką įžvelgė tuos kelis žmones kambaryje. "Tarp bolševikų",- nusmelkė mintis.

Vos tik spėjo Juodėnas atgauti sąmonę ir atsimerkė, prie jo prišoko pagarsėjęs aplinkiniuose kaimuose savo teroristiniais išpuoliais Debeikių milicijos viršininkas Gogelis ir linksmai prašneko:

- Jau atsigaivelėjai! Tau jau geriau?

Juodėnas suprato jo žodžius, bet atsakyti neįstengė.

- Kur tavo dokumentai?- Vėl klausinėjo Gogelis.

Juodėnas žiūrėjo į savo mirtiną priešą padūmavusiomis akimis, bet vis dar negalėjo ištarti nė žodžio.

- Duokite jam arbatos.

Jauna lietuvaitė pribėgo prie lovos su arbatos puodeliu.

- Ačiū,- sušnibždėjo Juodėnas.

- Kur tu gyveni?- vėl pasilenkęs kamantinėjo tasai bolševikas.

- Vilniuje,- tyliai atsakė sužeistasis ir prarado sąmonę.

Gogelis nesitraukė nuo lovos ir laukė, kol vėl atsigaus sužeistasis.

Po pusvalandžio Juodėnas vėlei atsimerkė ir jo akys susidūrė su bolševiko žvilgsniu.

- Kas tave taip sužeidė?

- Nežinau...

- Kaip tu gali nežinoti? Juk matei, kas į tave šovė?

Juodėnas iš tikrųjų nežinojo, kas į jį šovė, bet nusprendė meluoti:

- Mačiau.

- Kas?

- Keletas ginkluotų vyrų.

- Kiek jų buvo?

- Dešimt, o gal ir daugiau.

- Kaip jie buvo apsirengę?

- Ir kareiviškais, ir civilių rūbais.

- Kur tu juos susitikai?

- Pamiškėje.

- A, tai banditai,- pasakė milicijos viršininkas, atsigręžęs į savo sėbrus.

- O ko tu vaikščiojai po mišką naktį?

- Buvo jau rytas...

- Bet dar tamsu?

- Tamsu, bet aš skubėjau eiti namo.

- Kur tavo namai?

- Vilniuje...

- Tai kaip tu atsidūrei čionai iš Vilniaus?- įtariamai nužvelgęs sužeistąjį kamantinėjo Gogelis.

- Einu iš Vokietijos...

- Iš Vokietijos?

- Taip... Mane tenai vokiečiai buvo išvežę darbams.

- Tai kodėl tu nevažiavai traukiniu?

- Aš neturiu nei pinigų, nei produktų, tad eidamas pėsčiomis užeinu į kaimus pavalgyti.

- Gerai, o kur tavo dokumentai?

- Atėmė.

- Kas? Tie vyrai, kuriuos sutikai pamiškėje?

- Taip, atėmė dokumentus ir šovė į mane, o daugiau aš nieko neatsimenu.

- Matai, brolau! Tu jaunas ir būtum žuvęs. Buvai Vokietijoje ir nieko nežinai, kad čia yra banditų. Kitą kartą žinosi, kad negalima vaikščioti po mišką naktimis,- kalbėjo milicijos viršininkas, užjausdamas partizaną Juodėną, kuris jam buvo didesnis banditas už kitus. Nors viršininkas ir nežinojo, koks čia žmogus, bet sužeistasis jį įtikino, kad tai ne "liaudies priešas".

Juodėnui darėsi vis blogiau, vis silpniau jis jautėsi, išblyškęs veidas pagelto. Gogelis tai pastebėjo.

- Girdi? Kokia tavo pavardė? Man rodos, kad tu neilgai trauksi, nes žaizda galvoje labai pavojinga. Gal tau pakviesti kunigą?

- Pakvieskite,- jausdamas silpnumą sunkiai ištarė Juodėnas.

- Tave šiandien vakare nuvešime į Utenos ligoninę.

Juodėnas nieko neatsakė ir užsimerkė, negalėjo daugiau žiūrėti į nekenčiamą bolševiką, vieną iš tų, su kuriais jau keli metai kiek tik leido jėgos kovojo.

Jeigu kas nors būtų girdėjęs, kad bolševikas pasiūlė katalikui kunigą, būtų nustebintas tokio bolševiko kilnumo. Netrukus atėjo kunigas ir pasilenkė prie sužeistojo. Bet Juodėną visai apleido jėgos, ir jis negalėjo kalbėtis su kunigu. Gavęs paskutinį patepimą, neteko sąmonės. Ramiai gulėjo, nieko negirdėdamas, kas dedasi aplink, ir nieko nejausdamas, nei kaip šeimininkai velka jį sausais drabužiais ir ruošiasi vežti į Utenos ligoninę. Prie R. namų sustojo vežimas, kurį lydėjo keletas ginkluotų vyrų. Vienas bolševikas liko stovėti prie vežimo, kiti įėjo į kambarį, išnešė sužeistąjį, paguldė ant vežime paklotų šiaudų ir patys susėdo aplinkui.

Greitai į stotį atėjo traukinys, milicininkai įnešė į vagoną sužeistąjį ir pasodino. Milicininkams teko jį prilaikyti iš abiejų pusių. Kai traukinys atvažiavo į Uteną, Juodėną vėl paguldė į vežimą ir nuvežė į NKVD. Prie NKVD durų vežimą apspito keli enkavedistai.

- Kokį čia paukštį mums atvežėte?- pasiteiravo Gogelio enkavedistų vyresnysis.

- O velnias jį žino, kažkoks be dokumentų.

- Ko gero, kokį banditą?

- Jeigu mums būtų aišku, kad tai banditas, likviduotume vietoje. Kurių velnių su tokiu dar terliotis.

- Žinoma, žinoma,- atsakė enkavedistas.

- Bet kur jį dėti, draugas kapitone?

- Į išvietę, drauge! Cha, cha, cha,- nusijuokė enkavedistas, jam ėmė antrinti kiti sėbrai.

- Na kur gi kitur jį galima būtų dėti! Nuvežkite į ligoninę banditų palaton, ten guli sužeisti banditai, kol nepaaiškės kas šis tipas, į kitą palatą guldyti negalima. Juk jis be dokumentų?

- Nieko neradome.

- Banditų palata Nr.1,- baigė šneką NKVD viršininkas.

Juodėną nuvežė ligoninėn. Vežime nuo skausmo jis vėl prarado sąmonę. Pagaliau pasiekė ligoninę. Dvi sanitarės paguldė sužeistąjį ant neštuvų ir nunešė jį į antrą aukštą. Prie durų stovėjo milicininkas. Jis leido įnešti naują belaisvį į palatą. Palatoje buvo dešimt lovų: kairėje penkios ir dešinėje penkios. Aštuonios iš dešimties buvo užimtos ligonių-partizanų, kurie įvairiose kautynėse su bolševikais buvo sunkiai sužeisti, negalėjo pasitraukti ir pateko į ligoninę, į bolševikų rankas. Dieną ir naktį šituos sužeistuosius uoliai sergėjo ginkluoti milicininkai, kurie šliaužiojo palatoje ir aplink palatą, vaikščiojo koridoriuje.

Po pietų iš palatos išnešė Petriką ir paguldė ant operacinio stalo. Čia gydytojas apžiūrėjo žaizdas, o medicinos sesuo jį visą aptvarstė kaip lėlę. Sanitarė komjaunuolė, nuo partizanų kulkos žuvusio stribo sesuo nukirpo Petrikui plaukus.

- O, prakeiktasis, žudė geriausius žmones, tai dabar nors nukirpsiu šitą šėtoną!- pasakė ji.

Kitą dieną Juodėnas, dabar vadinamas Petriku, visiškai atgavo sąmonę. Padedamas sanitarės, bandė valgyti kiaušinį.

Seselės jau manė, kad Petriką greitai reikės laidoti, bet po kelių dienų įsitikino, kad šitą jauną žmogų dar galima išgydyti. Petrikas po truputį ėmė stiprėti ir keletą dienų pragulėjo ramiai. Tačiau neilgam buvo toji ramybė. Penktos dienos ryte atėjo enkavedistas - leitenantas ir komunistas Stankevičius...

Stankevičius seniai pažinojo Juodėną, o tą vasarą, būkštaudamas dėl savo šnipinėjimo, pabėgo iš kaimo ir apsigyveno Anykščiuose. Dar būdamas kaime, Stankevičius keletą kartų buvo gavęs iš Juodėno perspėjimus, kad baigtų savo komunistinę karjerą ir špionažą tarp lietuvių. Persisunkęs komunistiniu raugu, Stankevičius nepaisė Juodėno perspėjimų, spjovęs į partizanus ir savo tautą, pabėgo pas bolševikus, kur tikėjosi rasti prieglobstį.

Juodėnas gulėjo prie durų dešinėje palatos pusėje. Jis iškart pažino savo kaimyną Stankevičių, vos tik tas įžengė į palatą.

Enkavedistas stebėjo Stankevičių. Komunistas pradėjo patikrinimą nuo pirmojo sužeistojo kairėje pusėje. Atsukęs nugarą į Juodėną, ilgai žiūrėjo į pirmąjį ligonį. Paskui nuo jo priėjo prie kito, trečio, ketvirto. Visus apžiūrėjęs, pagaliau sustojo prie paskutinės lovos, kur gulėjo Juodėnas. Stankevičius įsistebeilijo į Juodėno veidą, kuris buvo lig pusės sutvarstytas. Juodėnas ramiai žiūrėjo į "svečio" akis.

- Chi, chi, chi! Šitas, drauge leitenante, šitas!- ir komunistas dūrė pirštu į Juodėno veidą.

- Labai šilta tau čia gulėti? Chi, chi, chi!

Juodėnas ramiai žvelgė ir sukandęs dantis tylėjo.

- Ar tu pažįsti šitą draugą?- paklausė Petriko, prie jo lovos priėjęs karininkas.

- Nepažįstu.

- Matai, bjaurybė! Jau nepažįsta! Chi, chi, chi...

- Tu prisimeni, bandite, kaip mane mušei? Pabandyk dabar mušti mane! Chi, chi, chi.

- Aš jūsų visai nepažįstu.

- O aš tave gerai pažįstu. Chi, chi, chi. Kada tu vėl ateisi su būriu banditų į savo apylinkę, kalės vaike? A?

- Aš jūsų visai nepažįstu ir prašau prie manęs nekibti,- atrėžė Juodėnas.

- Matote, matote, draugas viršininke! Jis dar nenori prisipažinti, kad banditas, ir dar vadovavo būriui miške. Juk aš jį pažįstu, kaip savo penkis pirštus.

- Nieko. Jis mums viską pasakys, ką veikė ir kur buvo,- nuramino Stankevičių azijatas.

- Su juo kalbėkite rusiškai, draugas viršininke,- pasakė išdavikas.

- Negi jis moka mūsų kalbą?

- Oho! Jis visokio velnio moka. Kai atėjo pas mane, kalbėjo lenkiškai. Chi, chi, chi! Tai paukštelis!

Leitenantas išsivedė šnipą. Enkavedistas buvo linksmas, sužinojęs, kas pateko į jo nagus ir, kažką pašnibždėjęs ausin sargybiniui, pasileido laiptais žemyn kartu su savo sėbru.

Po pietų tas enkavedistas vėl atėjo į palatą. Priėjo prie spintelės, stovinčios šalia Juodėno lovos ir ant jos padėjo aplanką su kažkokiais popieriais, atsisėdo ant kėdės.

- Kokia pavardė?- kreipėsi jis rusiškai į gulintį Petriką.

- Nesuprantu.

- Ką, bl..., nesupranti?

- Nesuprantu.

- Tuoj, tu valkata, suprasi,- perpykęs enkavedistas dėbtelėjo į Juodėną ir pasiėmęs aplanką, dingo koridoriuje.

- Na, broliuk, laikykis,- pasakė Juodėnui gretimoje lovoje gulintis.- Dabar jie tau ims laužyti kaulus...

- Aš nieko nebijau,- atsiliepė Juodėnas su neapykantos bolševikams tonu savo balse ir užsimerkė.

Tą dieną Juodėną aplankė tik medicinos sesuo, pasidomėjo, kaip jis jaučiasi.

- Ačiū, sesele, jaučiuosi labai gerai. Norisi iš visko juoktis.

- Nesijuok, Petrikai! Rytoj jums operuos galvą, taip šiandien nusprendė gydytojas. Termometras rodo trisdešimt devynis ir pusę.

- Viskas juokai, sesele!

Seselė švelniai nužvelgusi ligonį, išėjo iš palatos.

Dienos šviesą pakeitė elektros lemputė, kuri šviesdavo iki dvyliktos valandos nakties. Elektrinė dirbo tik iki vidurnakčio, o paskui prireikdavo visokių spingsulių. Lempų nėra. Bolševikiniai metai!..

Į palatą įėjo vakarykštis tardytojas - leitenantas ir atsivedė aukštaūgį, liesą vertėją. Priėjo prie Petriko lovos ir pasižiūrėjęs tiesiai į akis užriko:

- Kelkis, šunsnuki!

- Aš dar neturiu jėgų atsikelti.

- O, bl..., šaudyti komunistus užteko jėgų?

Enkavedistas vienu mostu nutraukė nuo ligonio antklodę ir nustvėrė Juodėną už peties, nusitempė jį į koridorių, pasodino ant kėdės. Ant kitos kėdės šalia Juodėno atsisėdo vertėjas. Enkavedistas turėjo prilaikyti Juodėną, kad tas nenukristų ant grindų. Kitapus stalo sėdėjo leitenantas, pasitiesęs ant stalo protokolo blanką.

- Kokia tavo pavardė?- paklausė leitenantas rusiškai.

- Nesuprantu rusiškai...

- Ką, nenori kalbėti rusiškai, valkata? Na, gerai! Paklausk jo pavardės,- kreipėsi enkavedistas į vertėją.

- Kokia tavo pavardė?

- Petrikas.

- Cha, cha, cha!- nusikvatojo abu enkavedistai iš Juodėno pavardės.

- Sakyk, kokia tavo, lietuviškas šunie, pavardė! Gana šaipytis iš mūsų.

Enkavedistas prikišo savo rauplėtą veidą prie Juodėno veido.

- Sakyk, tu..., tu...- ir pasipylė keiksmažodžiai iš azijato lūpų - sakyk pavardę, o jei nepasakysi, tučtuojau tau bus kaip šuniui,- suriko įsiutęs enkavedistas.

- Aš ne banditas, o žmogus.

- Cha, cha, cha, žmogus!

- Kiek banditų turėjai savo gaujoje?

- Aš jokios gaujos nežinau.

- Nežinai?- ir stiprus smūgis į šoną priplojo Juodėną prie sienos.

- Kiek tau metų, šunie?

- Dvidešimt du.

- O jau gudrus, bjaurybe! Tai pasakysi savo pavardę, ar ne?

- Aš sakau.

- Kokia?

- Petrikas.

Vietoj kito klausimo pasipylė kumščiai į Juodėno šoną, juos lydėjo šlykštūs keiksmai.

Seselė, pamačiusi mušamą sužeistąjį, nuskubėjo tolyn...

Pagaliau Juodėną vėl pasodino ant kėdės.

- Mes tave puikiai pažįstame, tu banditų komendantas.

- Tu matei, kai vakar tave aplankė tavo kaimynas, kurį tu mokei būti lietuvišku šunimi. Tai ko dar nesakai savo pavardės? Juk jis viską smulkiai išpasakojo apie tave, ir mes gerai žinome tavo pavardę. Štai protokolas,- ir Juodėnui buvo pakištas po nosimi protokolas.

Protokole parašyta tikroji Juodėno pavardė, vardas ir visi nusikaltimai sovietinei santvarkai.

- Matai? Tu galvoji, kad mes nieko nežinome?

- Jeigu žinote, tai nereikia ir klausinėti.

- Ką-ą-ą...- ir vėl porą kartų niuktelėjo į vos įstengiantį sėdėti ligonį.

Juodėnui aptemo akyse. Susiūbavęs ir praradęs sąmonę, jis nukrito ant grindų.

- Nuneškite šitą šunį į palatą,- riktelėjo enkavedistas sanitarei.

Enkavedistai spardė gulintį Juodėną, spjaudė į veidą, o paskui, pajutę palengvėjimą, nusileido laiptais žemyn.

- Mes šitą smarvę rasime rytoj,- pareiškė leitenantas, užtrenkęs ligoninės duris.

Ligi vakaro pragulėjęs be sąmonės, Petrikas atsimerkė. Galvoje baisiai ūžė, o visa palata sukosi lyg juoda dėmė.

Medicinos sesuo padavė Petrikui vaistų.

- Imk, mielasis, tau bus lengviau.

Seselė pasižiūrėjo į termometrą.

- Hm... Keturiasdešimt vienas,- seselės akyse pasirodė ašaros. Ji labai mylėjo Tėvynę ir jos didvyrius.

- Dieve, koks silpnas šitas narsus partizanas.

Ji sulaikė ašaras, kurios galėjo išduoti, tuoj išėjo iš palatos ir dingo koridoriuje. Tai buvo jauna Lietuvos duktė, pasiryžusi gyventi dėl Tėvynės ir jos gerovės. Merginos širdis buvo kupina meilės ir užuojautos kenčiantiems savo tėvynainiams, broliams-partizanams.

Koridoriuje vaikščiojo sargybinis. Galop atėjo vidurnaktis. Viskas aplinkui nurimo, ir sargybinis prislinko prie palatos durų taburetę, atsisėdo ir apsikabinęs automatą ėmė snausti. Koridoriaus gale prie laukųjų durų stovėjo staliukas, kur buvo lempa, nušviečianti budinčios sanitarės veidą. Iš vienos, kitos palatos pasigirsdavo tik ligonių dejonės. Paskui ir jos nutilo. Vieni miegojo, kiti tyliai kentėjo...

Praėjo naktis. Žmonės skubėjo į darbą, norėdami uždirbti kąsnelį duonos. Prie ligoninės durų sustodavo vežimai ir iš jų išnešdavo ligonius. Tarp tų naujai atvykusių ligonių daugiausia buvo stribų arba rusų, kurių veidai sudarkyti granatų. Nors karas seniai baigėsi, tačiau šitas tautos nekenčiamas elementas kasdien gaudavo atkirtį iš Lietuvos partizanų. Visur, kur tik bandydavo ieškoti pogrindžio.

Kai jau visas ligoninės personalas pradėjo darbą, atėjo enkavedistai. Jie įpuolė į palatą Nr.1.

- Na, kaip laikais, banditų vadeiva?- paniekinančiai paklausė Juodėną leitenantas.

- Gerai.

- Tai kelkis. Einame į koridorių.

- Paeiti negaliu.

- Mes tau padėsime! Cha, cha, cha!- Abu enkavedistai išvilko Juodėną iš lovos ir nutempė į koridorių.

- Na, Juodėnai, atsimeni savo pavardę.

- Aš vakar jums sakiau.

- Kvailas bandite, pasakok viską, ko tavęs klausia, jei nekalbėsi, gausi galvon. Supratai?

- Supratau.

- Sakyk pavardę!

- Petrikas.

- Šunsnuki! Kiek laiko tu mus vedžiosi už nosies?- ir pasipylė smūgiai į Juodėno šoną. Jis sėdėjo atsirėmęs į sieną ir buvo toks pat baltas, kaip ta siena.

Vyresnysis enkavedistas rašė toliau, užpildė vieną lapą po kito. Paskui vėl įrėmė į Juodėną savo panašias į pelės akis.

- Na, gerai. Kiek tavo gaujoj buvo banditų?

- Aš nežinau jokios gaujos ir jokių banditų.

- A-a, tu partizanas? Kiek vyrų turėjai savo būryje?

- Aš neturiu jokio supratimo apie būrį ir partizanus.

- Kvailas užsispyrėlis! Štai ir komunistų paliudijimai. Ko dar giniesi?

- Jeigu jie žino apie mane, tegu pasakoja. Aš einu iš Vokietijos ir nieko nežinau apie jūsų banditus.

- Mes visi puikiai žinome tavo "Vokietiją",- toliau tęsė leitenantas.- Kam tu viską neigi, suprasdamas, kad mes esame gerai informuoti apie tavo banditišką veiklą miške. Mes žinome, kad tu buvai būrio vadas. Žinome iki smulkmenų.

Ir rečiuotas leitenantas ėmė vardinti vietas, kur Juodėnas veikė su savo partizanais.

Juodėnas ramiai klausė enkavedisto. Tasai dėstė:

- Tu gudrus žmogus, bet kvailas užsispyrėlis ir nenori mums sakyti, ką žinai. Kas tau tavo draugai - banditai? Juk tu dabar mūsų rankose ir be mūsų leidimo iš čia niekur neišeisi. Tai suprask, Juodėnai, padėtį, į kurią tu patekai ir nebūk durnas, jei nori gyventi. Juk tu dar visai jaunas ir gyventi tau, be abejo, malonu. Man tavęs gaila. Rimtai pagalvok ir pasakyk mums viską, ką žinai apie savo draugus, kurie liko miške. Apie tave mes jau viską žinome ir, jei nenori, gali nepasakoti. Klok viską, kaip draugas, nes pats supranti, kad tokius, kaip tu, mes visus sugaudysime. Kokia nauda iš tavo spyriojimosi. Pasveiksi, gausi dokumentus ir galėsi laisvas tarp žmonių gyventi. Juk tau jau nusibodo bastytis po miškus su banditais. Matai, kad patekai mums, tokia dalia laukia ir kitų. Tu gyvas, pagysi ir po kiek laiko būsi laisvas, kaip mes.

Enkavedistas skaitė paskaitą, kurios Juodėnas klausėsi užsimerkęs, jis nieko negirdėjo ir nenorėjo girdėti.

- Ko jūs iš manęs norite?- paklausė atsimerkęs Juodėnas.- Aš nieko nežinau ir neturiu ko jums pasakyti.

- Tu viską žinai, šunsnuki, tik nieko nesakai. Pradėk nuo tėvo vardo,- ir enkavedistas pasiruošė rašyti.

- Ką žinojau, tą pasakiau, o daugiau aš neturiu ko jums pasakyti,- tyliai ištarė Juodėnas, žiūrėdamas į enkavedisto peliškas akis.

- Banditpalaiki, tu dar nenori kalbėtis su tarybiniais darbuotojais. Lietuviškas šuo!.. Valkata!

Kai enkavedistas išėjo, Juodėnas jau nieko nematė. Jo galva nukrito ant staliuko.

Tos dienos tardymas baigėsi, bet tai dar ne viskas. Dar dešimt dienų kartojosi panašios scenos. Tačiau nė vieno jiems reikalingo žodžio neišpešė enkavedistai iš sužeistojo Juodėno. Galop netekęs kantrybės tardytojas paliko Juodėną ramybėje, grasindamas jam kumščiu ir pervėręs žvėrišku žvilgsniu išsinešdino iš ligoninės.

- Nu, lietuviškas bandite, čionai tu su manimi nekalbi. Pažiūrėsime tada, kai tu pasveiksi, ir mes tave įgrūsime į kalėjimą, pažiūrėsim, kaip tu uždainuosi!

Juodėnas atsakė okupantui azijatui pilnu neapykantos žvilgsniu.

Gretimose lovose gulintys ligoniai tyliai žiūri į Juodėną ir džiaugiasi, kad pagaliau atstojo nuo jo tie kankintojai - Azijos budeliai. Juodėnas gerai žinojo, ko reikia tikėtis iš bolševikų už tai, kad jis visus metus tarnavo Tėvynei. Kulkos... Tik šito jis galėjo laukti iš okupantų. Bet jam dabar buvo vis tiek. "Už Tėvynę!"- galvojo jis, gulėdamas lovoje. Juk anksčiau ar vėliau reikės mirti, nors, žinoma, dar norėtų padirbėti vardan Tėvynės. O gal dar teks? Juk jis dar ne kalėjime, o iš palatos galima kaip nors paspruktį, jeigu kas padėtų. Tačiau kaip? Juk niekieno neprilaikomas neturi jėgų pastovėti ant kojų. Sargyba!

Praslinko kelios liūdnos dienos. Dejavo ligoniai, sklido aštrus vaistų kvapas. Juodėno ranka ir petys po truputėlį ėmė gyti, kūnas stiprėti. Jam buvo be galo liūdna čionai gulėti ir žiūrėti į šliaužiojantį po palatą, sergstintį savo belaisvius ligonius sargybinį.

Juodėno daugiau netardė, laukė kol jis pasveiks. Tačiau kone kasdien palatą Nr.1 lankė komunistai, stribai ir panašūs elementai, kurie trynėsi palatoje, tyčiodamiesi iš Lietuvos partizanų. Šitos miesto atmatos labiausiai iš visų nekentė Juodėno, vadino jį "banditų komendantu", nes jis nuolat ginčydavosi su Stalino išgamomis.

Lietuviškas ligoninės personalas už narsą, už nepalaužiamą valią pamilo Juodėną. Padedamas dviejų sanitarių jis jau galėjo nueiti į perrišimo kambarį, kai reikėdavo tvarstyti žaizdas. Tik jam buvo neramu, kad negirdėjo ta ausimi, pro kurią išėjo kulka. Jis teiravosi gydytojo, ar kada nors girdės kairiąja ausimi, tačiau jis nieko konkretaus negalėjo pasakyti.

- Petrikai, kai tu jau galėsi vaikščioti, mes tau padėsime pabėgti,- perrišinėjanti Juodėno žaizdas sušnibždėjo medicinos sesuo. Juodėnas nustebęs klausėsi jos žodžių. "Provokacija",- pagalvojo jis ir apsidairė. Kambaryje daugiau žmonių nebuvo.

- Aš suprantu, jūs manęs nepažįstate ir bijote atvirai kalbėti. Bet nebijok, Petrikai. Mes jau įsitikinom, kad tu esi partizanas ir nutarėme tau padėti.

Juodėnui atsirado vilties kibirkštėlė, bet jam sunku buvo patikėti perrišinėjančios žaizdas medicinos sesers žodžiais.

- Aš nesitikiu jokios pagalbos, ir kaip jūs man galėtumėte padėti.

- Aš ne viena, čia mūsų yra keletas, mes padėsime tau paspruktį iš šito pragaro į laisvę.

- Taip... Į laisvę. Tačiau kaip ten patekti, kai nė valandėlei nepasitraukia sargybiniai?

- Dėl to tu nesirūpink. Svarbiausia - neparodyk, kad jau gali vaikščioti,- toliau kalbėjo seselė.- Stenkis apsimetinėti, kad vis dar esi sunkus ligonis, o mes apie tavo sveikatą besiteiraujantiems enkavedistams tai patvirtinsime. Jei jie pamatys, kad tu gali vaikščioti, išveš į kalėjimą, ir mes tau jau negalėsime padėti. Stengsimės tave kuo ilgiau išlaikyti ligoninėje, kad sustiprėtum ir galėtum paspruktį, per tą laiką viską paruošime pabėgimui.

Juodėnas klausėsi jos žodžių, kurių visai nesitikėjo.

- Sesele, kam jums taip rizikuoti dėl manęs vieno? Verčiau aš jau vienas kentėsiu.

- Tėvynei reikia tokių vyrų, kaip jūs. Be to, mes nerizikuosime, jei...

- Sesele...- Juodėnas nebaigė, nes į perrišimo kambarį įėjo sanitarė.

- Kvieskite kitą ligonį - paliepė medicinos sesuo įėjusiai sanitarei.

- Nenusimink, viskas bus gerai. Tikėkimės,- baigė kalbą seselė ir atsigręžė į duris, pro kurias įžengė dvi sanitarės išvesti Juodėno.

Juodėnas buvo paguldytas į lovą prie lango, kuri liko laisva išrašius pasveikusį ligonį. Po pokalbio su sesele Juodėnui palengvėjo ant širdies, greičiau ėmė gyti žaizdos. Jis ramiai gulėjo, tarsi apie nieką negalvotų, bet iš tiesų vis sukosi galvoje mintis apie pabėgimą. "Turėtų pasisekti, gal pabėgsiu". Jis tik apie tai ir tegalvojo dieną ir naktį, o po palatą besitrainiojantys enkavedistai nieko nenutuokė.

Saugoti palatos Nr.1 buvo paskirti keturi milicininkai. Vienas iš jų buvo augalotas rusas iš Zarasų valsčiaus, ištikimas NKVD šuo, jis uoliai ėjo jam patikėtas pareigas. Antras, kuris pakeisdavo pirmąjį, pagyvenęs, išdžiūvęs kaip šakalys, žvėriškai nekentė Lietuvos partizanų. Jis visas aštuonias savo budėjimo valandas net neprisėsdavo, vis dėbčiojo į palatos ligonius. Vokiečiams traukiantis iš Lietuvos, jam kelias dienas teko būti raudonuoju partizanu. Šitam milicininkui būdavo labai malonu tikrinti ligonius lankančiųjų krepšius, teikdavo malonumo ir tai, kad galėdavo lankytojus išvaryti iš palatos arba ir visai jų neleisti, pareiškęs, jog banditų lankyti nevalia. Lankymo dieną jis pasijusdavo karaliumi. Trečiasis sargybinis buvo neseniai grįžęs iš armijos, jaunas, gerai nuaugęs vaikinas. Nuolat besišypsantis jis buvo nepanašus į anuos du, sadistiškų nuotaikų čekistus. Kai niekas iš pašalinių negirdėdavo, tasai vaikinas sužeistiems partizanams papasakodavo apie naktį mieste išmėtytas proklamacijas. Jaunuolis mėgdavo pasakoti ir apie tai, ką patyrė kariaudamas su vokiečiais fronte, kaip valgė pašvinkusią arklieną... Prasitarė jis, jog bolševikai Šilutės kalėjime nukankinę jo brolį. Juodėnas juokaudamas paprašė vaikino paskolinti automatą, tai jis atsakė, kad gal prireiksią ir jam pačiam... Ketvirtas taip pat buvo iš armijos atėjęs į miliciją, jam buvo jau per dvidešimt metų, bet atrodė lyg berniukas. Jis dažniausiai eidavo sargybą naktį, nuo 12 iki 8 valandos. Jis buvo ramus, nelinkęs kalbėti, naktį, kai visi ligoninėje nurimdavo, atsiguldavo ir šitas vaikinukas tuščion lovon arba ant taburečių. Šis berniokiškas sargy-

binis Juodėnui patiko labiausiai, nes jam budint didžiausia tikimybė pabėgti... Tų keturių milicininkų viršininkas - NKVD viršila. Žiaurių veido bruožų. Jis dažnai ateidavo į palatą, aprėkdavo sargybinius, liepdavo jiems akylai saugoti banditus, neleisti jų į koridoriaus gale esantį tualetą. Nors visi ligoniai nepajėgė vaikščioti ir tas viršilos įsakymas buvo tik tarp kitko, tačiau Juodėnas, padedamas sanitarių, išeidavo į tualetą. Jo ausyse skambėdavo viršilos žodžiai: "Tegu, bjaurybės, palatoj! Antraip dar pabėgs į mišką."

Tačiau šito įsakymo nelabai paisė tie sargybiniai, kurie atėjo į miliciją iš armijos.

... Prie lovos, palinkusi prie ligonio, seselė atsargiai pataisė tvarsčius ant galvos. Jos ranka stabtelėjo prie ligonio krūtinės ir ten paliko raštelį...

Tai pajutęs Juodėnas, nepastebimai paslėpė raštelį po apklotu. Kai seselė išėjo, nusigręžė į langą ir apsiklojęs galvą pasiruošė "miegoti". Palikęs plyšelį tarp apklото ir pagalvės, galėjo perskaityti laišką. Paskui jis atsigulė aukštielninkas, veidas buvo ramus, o širdis šokinėjo krūtinėje iš džiaugsmo - jo broliai - partizanai ruošė jam malonią staigmeną...

Jau penkios savaitės, kai Juodėnas guli ligoninėje, o jam atrodo, jog prabėgo čia metai.

Vieną ketvirtadienį, po pietų Juodėnas pakilo iš lovos, ruošėsi eiti į vonią. Staiga nuo laiptų pusės atbėgo sena moteris ir puolė artyn prie sienos besilaikančio Juodėno.

- Sūneli mano!- sušuko Juodėno motina ir norėjo apkabinti sūnų. Tačiau tučtuojau prišoko senasis sargybinis enkavedistas ir suriko:

- Kur lendi, sena ragana? Prie bandito!

Enkavedistas nubloškė senutę nuo sūnaus. Toji nuo stipraus smūgio į krūtinę susverdėjo ir krito ant grindų be sąmonės. Išdžiūvėlis enkavedistas įstūmė Juodėną į palatą ir grasino jam automatu, jei dar bandys išeiti į koridorių.

Moteriškė atgavo sąmonę tik perrišimo kambaryje. Savo sūnaus ji, aišku, daugiau nematė. Sargybinis ją lydėjo iki pat išėjimo iš ligoninės.

Baigėsi šeštoji laukimo savaitė. Juodėnas vis baiminosi, išgabens jį į kalėjimą ir tada viskas baigta.

Penktadienis. Vakaras. Koridoriuje prie stalo sėdi jaunuolis su parišta ranka. Seselė ant stalo sterilizuoja tvarsčius. Jaunuolis ir seselė beveik nesikalba, tik pasikeičia vienu kitu žodžiu. Už keleto žingsnių nuo staliuko - vonios kambarys. Juodėnas priėjo prie vonios kambario durų, uždėjo ranką ant rankenos, norėdamas jas atidaryti. Žvilgtelėjo staliuko pusėn.

- Jums sunku vaikščioti,- tarė Juodėnui jaunuolis.

- Dar sunku, bet taisausi,- atsakė Juodėnas.

Pasižiūrėjusi į Juodėną, seselė mirktelėjo, nežymiai parodė galva jaunuolio pusėn ir nuėjo koridoriumi.

Juodėnas suprato, koks reikalas, ir įėjo į vonios-tualeto kambarį. Netrukus čia įėjo ir jaunuolis parišta ranka. Jų akys susitiko.

- Kada jums reikalingas revolveris?- paklausė vaikinas.

- Kaip galima greičiau, brolau, kaip galima greičiau, nors ir šįvakar.

- Na, taip greitai negalim. Pirmadienį, gerai?

- Dievas žino, kas gali atsitikti iki pirmadienio.

Jaunuolis kiek pagalvojęs pasakė:

- Sekmadienio vakare.

- Jei anksčiau negalima, tai sekmadienį.

- Aš atnešiu jį į tualetą ir padėsiu čionai,- parodė ranka į viršuje esantį vandens bakelį.

- Gerai. Sekmadienio vakare. Aš jį iš čia pasiimsiu.

Juodėnas sugrįžo į palatą. Jis daug nesvarstė: jo planas trumpas ir aiškus. Reikia sekmadienio naktį dingti iš ligoninės, o ten jau lauks jo partizanai. Kad tik greičiau ateitų tasai sekmadienio vakaras. Ilgai vartėsi lovoje Juodėnas, negalėjo užmigti, tik šeštadienio paryčiu užsnūdo.

Diena prailgo. Elektros apšviestoje palatoje už stalo sėdėjo gerasis sargybinis ir pasakojo savo nutikimus fronte. Ligoniai įdėmiai klausėsi, tik Juodėnui tai nerūpėjo, jis vis galvojo, kaip jam seksis rytoj pabėgti.

Kone visas ligoninės personalas išsivaikščiojo į namus, liko tik budintis gydytojas. Sargybiniui nusibodo malti liežuviu, ir jis ėmė žingsniuoti po palatą ir koridorių.

Jau paskutinė seselė rengėsi palikti ligoninę, kai laiptais į antrą aukštą užlipo trys ginkluoti enkavedistai kartu su savo viršila.

Viršila kažką pašnibždėjo sargybiniui į ausį. Netrukus į palatą atėjo seselė ir pasilenkė prie Juodėno paduoti jam vaistų.

- Atėjo tavęs,- pasakė ji ir išbėgo iš palatos. Šitie jos žodžiai Juodėnui buvo lyg peilis krūtinėn. "Atėjo tavęs..." skambėjo ausyse, smelkėsi širdin... Viskas žlugo. Prapuolė... Juodėnas greitai atsigulė ant šono, apsimetė miegąs. Girdėjosi prie jo lovos artėjantys žingsniai.

- Nu, jau sveikas, a?

Juodėnas apsivertė ant nugaros ir pamatė padūmavusias sargybos viršininko akis.

- Dar nesveikas, draugas viršila.

- Nu, nu, nu, iki kalėjimo nueisi. Gana čia tau gadinti duoną.

- Gal ir nueisiu, bet kažin, draugas viršila. Būtų gerai, kad galėčiau dar savaitę pagulėti ligoninėje.

Viršila daugiau nebekalbėjo ir išėjo iš palatos. Koridoriuje prie durų jie dar ilgokai šnekėjosi. Juodėnas ištempęs ausis klausėsi, kaip klostosi reikalai, nusiramino, pajutęs, jog enkavedistai išsinešdino. Į palatą vėl įėjo seselė.

- Jie nusprendė rytoj rytą, aštuntą valandą,- taisydama tvarsčius pašnibždėjo seselė.

Dabar Juodėnui buvo aišku, kad rytoj, kai keisis sargybiniai, jį išves į kalėjimą. "Šiandien, arba niekada!"- kankino mintis. Jis apsimetė, kad miega, bet vis klausėsi, kas

dedasi aplink. Laukė dvyliktos valandos nakties, kai užgesins šviesą ir keisis sargybiniai. O jeigu budės tasai ilgšis uolusis enkavedistas? Argi jis galės įveikti tokį ginkluotą vyrą? Juodėnas meldė Dievą, kad ateitų budėti miegalis sargybinis. Gal jisai šiąnakt, kaip paprastai, užmigtų, tai viskas būtų gerai. Jį ir suraityti nebūtų sunku. O jeigu ateis tasai stambus rusas? Kas bebūtų, Juodėnas pasiryžo vykdyti savo planą. Laisvė arba kapas...

Laikrodis koridoriuje išmušė dvyliktą. Užgeso šviesa, palatoje pasidarė visai tamsu. Dabar Juodėnas nieko negalėjo matyti. Koridoriuje pasigirdo naujai atėjusio sargybinio žingsniai. Juodėnas visą savo dėmesį sutelkė į palatos duris, laukė pasirodant sargybinio. Tarpuduryje pasirodė nedidelis šešėlis. Juodėnas nudžiugo. Budėti atėjo jaunasis miegalius.

Kurį laiką pavaikščiojęs koridoriumi, sargybinis atsisėdo ant taburetės. Ramiai sėdėjo visą valandą, aišku, snaudė. Juodėnas ištiesęs ranką suieškojo ant spintelės gulintį peilį. Suradęs sugniaužė rankoj ir rengėsi keltis iš lovos. Tačiau tuo tarpu vienas ligonis ėmė skambinti šaukšteliu į stiklinę, šaukė sanitarę. Pabudęs sargybinis ėmė vaikščioti po palatą. Aptarnavusi ligonį, sanitarė dingo.

Aplink vėl viskas nurimo, sargybinis vėl užsnūdo ant taburetės. Laikrodis išmušė pusę trijų, bet sargybinis negirdėjo. Juodėnas atsargiai atsisėdo lovoje, ėmė plėšyti laikraštį, norėdamas įsitikinti, ar išgirs sargybinis. Jis ramiai sėdėjo ant savo taburetės. Juodėnas iš tyko išlipo iš lovos ir vienoje rankoje laikydamas peilį, kitoje - laikraštį, artinosi prie sargybinio. Priėjo taip arti, kad matė jo užmerktas akis. Juodėnas buvo patenkintas, kad nereikia naudoti savo ginklo - peilio. Sargybinis miegojo, apglėbęs automatą, ir nematė, kad pro šalį praslinko basas, pusiau apsirengęs žmogus. Juodėnas nuėjo tualeto link. Prie staliuko, kur paprastai sėdėdavo budinti medicinos sesuo, nieko nebuvo. Visur mirtina tyla. Juodėnas puolė laiptais žemyn prie laukujų durų. Jos buvo užrakintos. Juodėnas prisiminė, kad laiptinėje yra langas. Grįžo, atidarė langą, vėsa nutvilkė jo veidą. Juodėnas iššoko pro langą ir kiek tik turėdamas jėgų leidosi bėgti gatve. Jį ėmė vytis šuo. Juodėnas nieko nepaisydamas bėgo gimnazijos link.

Lapkričio pabaiga. Žemę jau kaustė gruodas, bet balos dar ne visur buvo užtrauktos ledo. Tiesiai per laukus nuo Utenos Tauragnų pusėn tą naktį ėjo žmogus. Jis buvo basas, vienmarškinis, nors oras šaltas. Galva aptvarstyta, kojos iki kelių šlapios. "Dieve, kaip šalta"- šnibždėjo einantis žmogus ir vėl leidosi žingsniuoti per laukus, balas, vis dairydamasis į šalis, ar kas nesiveja. Skubėjo jis dar ir todėl, kad buvo labai šalta, bijojo netekti jėgų. Aplinka jam buvo nepažįstama. Perėjęs lauką, jis nusprendė užeiti į pirmą pasitaikiusią sodybą, paprašyti batų, drabužių. "Jeigu troboje bus rusų, kas tada?"- svarstė Juodėnas. Ir jis vėl leidosi tolyn, nežinodamas kur eina. Tik žinojo, kad Tauragnų pusėn.

Šaltis krėtė tarsi elektra visą kūną, ėmė labai skaudėti žaizdas. Jis taip sušalo, kad vis dėlto nusprendė užeiti į kokią nors trobą, sušilti. Tačiau aplink nesimatė jokios sodybos. Jis vėl leidosi bėgti. Galop pamatė mažą pirkelę. Šaltis jau baigė atimti paskutines jėgas. Juodėnas priėjo prie trobos lango ir atsargiai pabeldė.

Nors ir prabėgo dešimtmečiai, bet ne visų prieškario Anykščiuose gyvenusių žmonių atminimą užpustė laiko dulkės. Dar ir šiandien senieji miesto gyventojai prisimena Anykščių taikos teisėją Kazimierą Šlenį ir jo šeimą.

1924 m. baigęs Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetą, po keleto metų Kazimieras Šlenys apsigyvena Anykščiuose, J.Biliūno g.47 ir dirba taikos teisėju. Tačiau pokario audrų blaškoma K.Šlenio šeima atsiduria Vokietijoje, o vėliau JAV. Štai jau trisdešimt metų, kai garbiojo anykštėno Kazimiero Šlenio palaikai ilsisi svetimame krašte.

Šiandien pateikiame keletą nuotraukų, patekusių į muziejų iš teisėjo sūnaus a.a. Raimundo Šlenio. Viliamės, kad bus malonu šiose fotografijose išvysti ir kitų prieškario anykštėnų veidus.

Daiva GADLIAUSKAITĖ

Anykščių taikos teisėjas Kazimieras Šlenys 1940 m.

Mažieji Anykščių žvejai, po žuvavimo Šventojoj 1938 m. (iš kairės: Janavičius, Raimundas Šlenys, Ramūnas Karazija, Algis Avižienis, Liudas Šlenys, majoras Avižienis, Algio tėvas)

Anykščių taikos teisėjas Kazimieras Šlenys su žmona Aleksandra Šimanskaite-Šleniene bei sūnumis Raimundu bei Liudu tremtyje, Vokietijoje DP lageryje 1948 m.

K.Šlenio amžino poilsio vieta šv.Kazimiero kapinės Čikagoje

Balys Karazija ir Aleksandra Šlenienė Čikagoje 1980 m.

Kunigas BRONIUS STRAZDAS (1923.04.13 - 1996.08.14)

Žolinių dieną Anykščių bažnyčioje iš sakyklos buvo pranešta: po sunkios ir ilgos ligos mirė garbus anykštėnas, Biržų parapijos klebonas, dekanas Bronius Strazdas. Žinia skaudi visiems jį pažinojusiems arba nors daug gero apie velionį girdėjusiems.

Bronius Strazdas gimė Anykščiuose, Vilniaus gatvėje, name, stovėjusiame tiesiai prieš bažnyčios duris. Senieji anykštėnai dar prisimena tėvą Antaną Strazdą, grįžusį iš JAV, Čikagos, kur jis buvęs aktyvus visuomenininkas, katalikų bažnyčios statybos iniciatorius. Anykščiuose dirbęs laiškininku, labai gero būdo, doras, religingas žmogus, aktyvus Šaulių organizacijos narys. Kai sulaukė pirmagimio sūnaus Broniuko, užsakė Mišias, vėliau skatino berniuką patarnauti Mišioms. Bet atsitiko taip, kad motina Bronė Andrikonytė-Strazdienė su 3 mažais vaikais anksti liko našlė. Gyveno Storių kaime, motinos gimtinėje. Šio kaimo mokykloje Broniukas pradėjo lankyti pirmąjį skyrių, paskui baigė Anykščių vienuolyno pradinę mokyklą, toliau mokėsi Anykščių progimnazijoje ir Panevėžio gimnazijoje, įstojo į Kauno kunigų seminariją. 1947 m. birželio 29 d. Primicijos šventė Anykščių bažnyčioje. Tais pokario metais ir mokymasis, ir kunigystės pradžia buvo labai sunkūs. Pirmoji jaunojo kunigėlio parapija - Užpaliai. Paskui kunigas Bronius Strazdas buvo keliamas į Šimonis, Rokiškį, Vadoklius, Salaką, o nuo 1970 metų Tiesos, Meilės ir Gėrio sėklą pradėjo sėti Biržų krašto žmonių širdyse. Reikėjo stiprinti svyruojančius ir nepalūžti pačiam. Ar buvo sunku? Liko jo žodžiai, pasakyti jau laukiant septyniasdešimtojo gimtadienio. "Jei būtų galima gyvenimą pakartoti, rinkčiausi tą patį kelią. Man nebuvo sunku, aš niekada nebuvau vienišas." Vienišas tikrai jis nebuvo. Visą gyvenimą palaikė glaudžius ryšius su įvairių profesijų, įvairių pažiūrų paprastais žmonėmis ir su įžymybėmis, talentais. Ypač kūrybingai bendradarbiavo su idealistinio nusiteikimo skulptoriumi Antanu Kmieliausku. Jam kunigas B.Strazdas pasiūlė idėją - sukurti paminklą žymiųjų Anykščių krašto žmonių tėvų atminimui. Po slapto darbo (sovietmečiu), remiant ir kitam anykštėnui kunigui J.Juodeliui, Anykščių bažnyčios šventoriuje atsirado ir dabar tebestovi skulptūra "Šeima".

Kunigui B.Strazdui buvę malonu visur ir visada pasisakyti esant anykštėnu. Visą gyvenimą rinko, saugojo atsiminimus, laiškus, magnetofoninius įrašus - viską, kas siejosi su Anykščiais, su garbinga jų praeitimi, žymiais žmonėmis. Atgimimo laikais su džiaugsmu rėmė anykštėnų laikraščius "Žiburį", "Kregždutę", vertingomis publikacijomis talkino žurnalui "Anykščiai".

Kad ir kaip sukaustytas sunkios ligos, kunigas Bronius Strazdas iki mirties nepasidavė abejingumui - pasyvus gyvenimas buvo svetimas jo pašaukimui. Kai 1991 m. Storių kaimo žmonės sujudo atstatyti koplytstulpį, kunigas Strazdas veržėsi iš ligoninės pas storiečius: padėti, paremti, patarti. Atvažiuoja į savo motinos, savo vaikystės ir jaunystės kaimą pas susirinkusius iš visų kraštų tėviškėnus, šventina koplytstulpį. Visomis dvasinėmis jėgomis slepia fizinį kojų skausmą, stengiasi atrodyti žvalus, eina nuo žmogaus prie žmogaus, kad kiekvienam vaikystės ir jaunystės draugui, buvusiam kaimynui paspaustų ranką, paklaustų apie jų gyvenimą, susipažintų su jų vaikais, ragina kasmet rengti susiėjimus. Storiečiai taip ir daro. Vėliau negalėdamas dėl ligos pats atvykti, kunigas rašė storiečiams laiškus. Paskutinis iš jų, parašytas jau nepaklusnia ranka, perskaitytas storiečių tradiciniame susiėjime 1996 m. birželio 30 d., liko kaip testamentas. Štai jo mintys: (...) "Ši šventė tegu bus pavyzdys ir priminimas visiems, kad turime būti visi vienos širdies, vienos minties žmonės. Šv.Raštas patvirtina: "Kaip malonu ir gera broliams gyventi vienybėje". Iširsta šeimos, žūna tautos, kuriose žūsta vienybė. Vienybėje galybė! Vienybėje meilės išraiška. Nieko taip nėra reikalinga šio laiko žmonėms ir mūsų Tėvynei kai vienybės, meilės. Anykštėnas kun.Jonas Staškevičius iš lagerio viename savo laiške yra rašęs: "Tik meilė gali išgelbėti pasaulį" (Kun.Staškevičius Sibire žuvo 1955 m. gegužės 31 d., turėdamas 45 metus amžiaus).

Šis jaukus Storių kaimo kampelis niekuo nesiskirtų nuo kitų gražių vietų, jei čia nestovėtų koplytstulpis-kryžius, kurį Jūs savo rankomis pastatėte. Kryžius visus krikščionis ir mus vienija. Kryžius ženklina, kad yra vienas Dievas visų mūsų kūrėjas, vienas tikėjimas, vienas krikštas, vienas mūsų gelbėtojas Jėzus Kristus, o mes Jame esame broliai ir seserys."

Daug metų eidamas klebono ir dekano pareigas Biržuose, kunigas Bronius Strazdas nusipelnė biržiečių meilės ir pagarbos. Tą bylojo tūkstančiai biržiečių rugpjūčio 18 d. susirinkę į iškilmingas savo Ganytojo laidotuves. Paskui karstą, nešamą aplink bažnyčią, ėjo daugiau nei pusšimtis kunigų, laidotuvėms vadovavo Panevėžio vyskupijos vyskupas J.Preikšas. Pamoksluose, kalbose prie kapo duobės ir individualiuose pašnekesiuose apie velionį akcentuojamos tos pačios mintys: garbės dekanas Bronius Strazdas buvo nepaprasta asmenybė, tolerancijos, išminties, kantrumo, kuklumo, visiško nesavanaudiškumo, gilaus patriotizmo ir atsidavimo kunigystės pareigoms pavyzdys. Fizinių kančių sukaustytas, niekam nesiskundęs savo likimu, gyvenęs kitų ir visos Lietuvos rūpesčiais, guodęs ir

stiprinęs kitus.

Prie kapo duobės buvo pasakyta, kad kunigas Bronius Strazdas net ir invalido vežimėlyje vystė plačią kultūrinę veiklą, darė didesnę įtaką žmonių dvasiniam gyvenimui už kitą jauną ir sveiką.

Tie, kuriems teko pažinti šį TIKRĄ kunigą, pabendrauti su juo, yra gavę didelę dovaną savo dvasiniam gyvenimui.

Biržų bažnyčios šventoriuje stovi jau minėto skulptoriaus A.Kmieliausko akmens skulptūra "Gerasis Ganytojas". Ji buvo pastatyta paties kunigo Broniaus Strazdo iniciatyva ir rūpesčiu. To paminklo šešėlyje dabar supiltas naujas kapas. Į kapo pusę palinkęs Kristus meiliai glaudžia prie krūtinės paklydusį avinėlį. Ties šia skulptūra amžinam poilsiui atsigulė Kunigas, kuris mokėjo glausti paklydusį ir su meile parodyti jam teisingą kelią.

Veronika DIKČIUVIENĖ

ZENONAS BENIULIS (1921.12.05 - 1996.10.05)

Atėjus rudeniui ir ėmus kristi pageltusiems lapams, žiauri ir negailestinga mirtis pasibeldė į Beniulių šeimos duris ir, savo lediniais pirštais perbraukusi per Zenono lūpas, išsivedė jį Anapilin...

Klastinga ir sunki liga palaužė Zenoną, kaip vėtra medį. Šeima neteko brangaus žmogaus, elmininkiečiai daug metų kartu su jais dirbusio, atsidavusio savo specialybei agronomo, o mes, Anykščių rajono "Marčiupio" literatų klubo nariai,- tauraus draugo, plunksnos bičiulio, kurio posmai liko respublikos eiliuotojų rinktinėje "Eiliavimai", neseniai išėjusioje anykštėnų literatų poezijos knygelėje "Marčiupys". Daugelio atmintyje liks Zenonas Beniulis ir kaip Atgimimo šauklys, jo deklamuojamų eilių klausėmės Sąjūdžio mitinguose, susibūrimuose.

Zenonas Beniulis gimė ir augo darbščių, dorų ūkininkų šeimoje, nuo mažumės pamilo žemę, Lietuvą. Žiauriais pokario metais tėvai buvo išvežti į Sibirą, tremtyje jie ir mirė, o pats Zenonas tik per plauką išvengė tremties, laimingai išsisukus iš enkavedistų nagų, teko palikti studijas, slapstytis, mėtyti pėdas.

Meilė gimtinei skamba Zenono Beniulio posmuose. Daugelis eilėraščių skirti tiems, kurie pokario metais kovojo už tautos išvadavimą, už laisvę ir šioje žiaurioje kovoje paaukojo savo gyvybes. Velionis nuoširdžiai sveikino pagaliau išaušusį Laisvės rytą, skaudžiai išgyveno šių dienų nesėkmes, neteisybes.

Zenonas Beniulis paliko šviesų atminimą visiems jį pažinojusiems. Buvo jiems tikro lietuvio pavyzdys. Tegul būna šviesu ir gera jo sielai, išėjusiai į Amžinąjį Gyvenimą.

Aleksas NAVICKAS

TĖVYNEI

Lietuva mano, Tave aš pažinau,
Kai gruodžio rytą su skara, klumpėta
Prie mano lopšio priėjai.
Ir švelnią ranką, ant kaktos uždėtą,
Lig šiol jaučiu, nors jau balti plaukai.
Nei aš Tavęs, nei Tu manęs nepalikai.

Kartu mes augom. Tu gražėjai.
Dubysos braidėme lankas.
Tu Nemuno krante aukštam stovėjai,
O vėjas taršė Tau linų kasas.
Aš Tau šaltinio vandenį nešiau delnuos
Ir skausmą malšinau - kentėjai nuolatos.

Prisimenu - variau aš pirmą vagą,-
Ir Tu su manimi kartu tada ėjai.
Aš glosčiau saulėj žvilgantį noragą -
Tu nuo kaktos man prakaitą braukei.
Baltutėlaite skarele, dar kvepiančia linais,
Ėjai tokia laiminga parugiais.

Mačiau ir tai, kaip Judo pabučiavimas
Nudegino Tau skruostą tarytum verdanti derva,
Mirtis tada geriau negu gyvenimas -
Buvai skriausta ir niekinta, vienų viena,
Virpėjai, bet stovėjai tarytumei pušis tiesi.
Stebėjosi Tavim ir priešai, ir draugai visi.

Stovėjome kartu prie žuvusiųjų kapo
Ir bėrėm smėlį ant jaunų veidų.
Nuo ašarų jų motinos apako,
Tik Tau užteko ryžto ir jėgų.
Guldei ant kapo baltą skausmo žiedą.
Sakei: gyvi jie. Atsibus. Tik miega.

O Lietuva, žvelgiu į Tavo ežerų akis,
Banguojančių javų aš Tavo plaukus glostau,
Tau prausia veidą Baltijos vilnis.
Ir liemenį Tau Nemunas apjuosia.
Keliauk laiminga, apsigobusi žaliu mišku
Ir pievos žydinčios margąja skarele -
Tavam kely aš greitai virsiu smiltele.

Zenonas BENIULIS

Žvilgsnis į Anykščių rajono dailės paminklus

Ona NAVICKIENĖ

Anykščių rajonas turtingas ne tik gamtos grožiu, garsiais rašytojais, kitais įžymiais žmonėmis, istorinėmis memorialinėmis vietovėmis, archeologijos bei architektūros paminklais. Rajone gausu ir vertingų dailės kūrinių, sukurtų talentingų bemokslių ir profesionalių dailininkų.

Šiame straipsnyje aptarsime tik tuos rajono dailės kūrinius, kurie oficialiai yra įtraukti į kultūros paminklų sąrašus. Dauguma jų išliko rajono bažnyčiose bei stovi atvirame ore, nes dailės kūriniai buvę dvarų lobynuose, privačiuose rinkiniuose, ypač antrojo pasaulinio karo bei audringojo pusamžio metu buvo išblaškyti, išgrobstyti arba pateko į muziejus, kurių fondų šiame rašinyje nenagrinėsime.

Pirmajam Anykščių rajono dailės paminklų sąrašui sudaryti pagrindą davė 1961 m. ekspedicijoje išaiškinti dailės objektai. Pagal ją į sąrašus buvo įtraukti 88 dailės paminklai. Užregistruota žymiai daugiau, bet dėl nepakankamų duomenų ar foto nuotraukų trūkumo į sąrašus nepateko. Šį sąrašą papildė vėlyvesnių metų ekspedicijų medžiaga. Oficialiai paskelbtuose sąrašuose yra 14 skulptūrų, 46 tapybos kūriniai, 23 taikomosios dailės ir 53 tautodailės objektai. Kiekvienas dailės paminklas pažymėtas atskiru numeriu, kuriuos nurodysime ir straipsnyje.

SKULPTŪROS PAMINKLAI

1961 m. dailės paminklams tirti ekspedicija Debeikių bažnyčioje užregistravo ir nufotografavo 20 vertingų, medinių XVII a. skulptūrų (DR 427). Tyrinėjant jų kilmę, dailėtyrininkė M.Matušakaitė nustatė, kad šios skulptūros yra iš buvusio Vilniaus šv.Petro ir Povilo bažnyčios centrinio altoriaus, kuris dar XVII a. paskutiniais dešimtmečiais tikrai joje stovėjo. Šis ištaigingas medinis, paauksuotas altorius su daugybe kolonų ir skulptūrų, "šv.Petro" paveikslu pirmajame tarpsnyje ir "šv.Povilo" paveikslu antrajame buvo parduotas Debeikių parapijiečiams ir patalpintas į kuklią 1799 m. pastatytą, 1801 m. pašventintą bažnytėlę.

Visas altorius Debeikiuose netilpo. Panaudotas tik žemutinis jo tarpsnis, 1914 m., pastačius mūrinę bažnyčią, altorius išardytas ir pakeistas nauju. Liko tik skulptūros, kurioms sukurti vadovavęs talentingas skulptorius. Tarp dabar esančių 20 skulptūrų tyrinėtoja išaiškino "šv.Andriejaus", "šv.Simono", "šv.Jeronimo", "šv.Grigaliaus", įvairių tautybių atstovus, kurių turėjo būti 12, ir apaštalų, kurių taip pat turėjo būti 12.

Skulptoriaus V.Vildžiūno Nazarietis Anykščių Šv. Mato bažnyčios šventoriuje

Šio amžiaus aštuntame dešimtmetyje minėtos skulptūros perimtos į Panevėžio katedrą.

Apie 1910 - 1914 metus dabartiniam Debeikių bažnyčios centriniam altoriui 8 skulptūras (DV3624) sukūrė iš Baravykinės kaimo (Pasvalio raj.) kilęs skulptorius Kazys Uljanskas (1873-1914). Pirmajame altoriaus tarpsnyje centre "Pieta", iš šonų supa 4 apaštalai ir 2 angelai. Viršutiniame tarpsnyje vienas seniausių Kristaus simbolinių "atvaizdų" "Gerasis Ganytojas", kuris sutinkamas jau I-ojo amžiaus Domicėlės katakombose. Balta skulptūrų spalva šiek tiek kontrastuoja tamsaus altoriaus fone. Tačiau jų dydis, forma, nuotaika sudaro vieningą visumą. Šiuo metu skulptūros subtiliai polichromuotos.

J.Uljansko kūrinių yra Radviliškio rajono Burbiškės dvaro parke, Panevėžio katedroje, Krokuvos Nacionaliniame muziejuje ir kitur.

Prof. P.Galaunės paskatinti 1961 m. stengėmės surasti ir Bičiūno 1922 m. nufotografuotas medines plokštes su daugiafigūriniais reljefais, kurių dalį buvo įsigijęs Religinio meno muziejus, dalis buvo likusi Debeikiuose. Tačiau sužinota, kad likusias plokštes pirmaisiais pokario metais sudegino sovietinės armijos kariškiai.

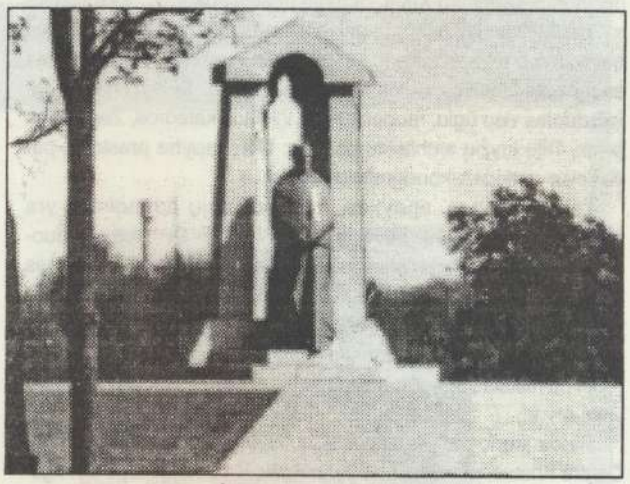
Monumentaliosios skulptūros paminklai, stovintys atvirame ore, Anykščių rajone pasirodė XX a. pirmoje pusėje 1937 m. skulptorius Bernardas Bučas, architektas Feliksas Vizbaras sukuria ir pastato iš granito ir bronzos kunigui, rašytojui, publicistui, literatūros istorikui, kritikui, visuomenės veikėjui Juozui Tumui-Vaižgantui paminklą. (DR 432 a). Jo architektūrinę dalį sudaro stačiakampio rausvo šlifuoto granito blokų postamentas. Virš jo bronzinis rašytojo biustas. Biusto veido bruožai perteikia vidinį rašytojo susikaupimą, kuria sudvasintą jo portretą. Paminklą papildo metalo plokštės su simbolinės reikšmės reljefais ir plokštė su įrašu.

1943 m. monumentaliąją rajono skulptūrą papildo skulptoriaus B.Pundziaus Puntuko akmenyje iškalti transatlantinių lakūnų S.Dariaus ir S.Girėno bareljefiniai portretai su testamento tekstu (DR 431) Šis įžymaus, talentingo Lietuvos skulptoriaus kūrybinis palikimas, turintis istorinę-kultūrinę, meninę vertę plačiau aprašytas spaudoje, todėl prie jo ilgiau neapsistosime.

1958 m. A.Vienuolio-Žukausko rūpesčiu, perkėlus iš Zakopanės J.Biliūno palaikus į Anykščius, ant Liudiškių kalnagūbrio iškyla antkapinis paminklas J.Biliūnui (DR 425). (Skulptorius Bronius Vyšniauskas, architektas Vytautas Gabriūnas.) Paminklą sudaro piramidinės formos 14 metrų aukščio obeliskas su švyturį įmituojančiu bokšteliu - kopłytėle viršuje ir memorialinė patalpa apačioje. Fasadinėje dalyje įkomponuotas rašytojo portretinis bareljefas su autoriaus signatūra B.V.

Nepaprastai papuošė Anykščių urbanistinį senamiesčio centrą A.Vienuoliui-Žukauskui 1982 m. (DR 1301) ir A.Baranauskui 1993 m. pastatyti paminklai. Čia pat ant Šventosios kranto sėdintis rašytojas A.Vienuolis, tartum, pasitinka kiekvieną atvykusį. Paminklas sukurtas įžymaus skulptoriaus profesoriaus Petro Aleksandravičiaus, architekto Vytauto Gabriūno. Paminklą sudaro realistine maniera atlikta bronzinė figūra, išlieta kartu su žemu pagrindu ir pastatyta ant pilko granito postamento. Rašytojas vaizduojamas sėdintis, kiek pasitempęs, abiem rankomis pasirėmęs lazdelės - atokvėpio momentu. Turtinga veido charakteristika, išraiškingos rankos atskleidžia turiią iškilnią asmenybę. Siluetas ramus statiškas.

Nuo jo kitoje kelio pusėje per kalnelį bėgantis takas veda į tik ką pro arką žengiantį "Anykščių šilelio" autorių, vyskupą A.Baranauską. (Artimiausiu metu, matyt, bus įtrauktas į dailės paminklų sąrašą).

Skulptoriaus A.Sakalausko, architekto R.Krištapavičiaus paminklas Antanui Baranauskui Anykščiuose

TAPYBOS PAMINKLAI

Visi paskelbti paminklais tapybos kūriniai yra bažnyčiose. Iš pirmosios, medinės, XV a. antroje pusėje įsteigtos Anykščių bažnyčios bei po 1566 m. gaisro atstatytos ir 1765 m. pastatytos mūrinės tapybos kūrinių iki šių dienų neišliko. Taip pat neišliko tapybos kūrinių iš pirmųjų XVI a. pradžioje statytų Kovarsko, Svėdasų, Skiemonių, Traupio bažnyčių. Ankstyvieji šių bažnyčių paveikslai kaip ir kiti jose buvę dailės kūriniai galėjo būti sunaikinti antplūdžio metu, kai kurias protestantams užėmus bei atsitiktinių gaisrų metu.

Šiuo metu rajono bažnyčiose esančių paminklinių paveikslų tapyba daugumoje yra XVIII - XIX amžiaus, nemažai Lietuvos tapytojų bei jų darytos kopijos. Kai kurių paveikslų autorinė tapyba užtapyta ar taip patamsėjusi, kad be restauratorių pagalbos būtų neprofesionalu kalbėti apie jų sukūrimo laiką bei autorystę. Pavyzdžiui, Kurklių bažnyčios centrinio altoriaus akcento "Marijos su kūdikiu" paveikslas (DV 749). Vizualiai matomos detalės veidai, rankos uždažytos, greičiausiai XVIII a. kitą paveikslo dalį dengia metalo aptaisas ir pritvirtintas audinys.

Rajono bažnyčiose yra tapybos kūrinių, kurių autoriai išaiškinti. Karolio Ripinskio 1855 m. sukurtas paveikslas "Marija Rožančinė" (DV 4264) sąraše vadinamas "Marija su kūdikiu", kabo Debeikių bažnyčios zakristijoje. Paveikslo kompozicija būdinga šiam siužetui: centre pakylėta Marija su kūdikiu ant rankų, žemiau šv.Dominykas ir šv.Klara, figūrų aprangos spalvos tradicinės. Tapyba lokalinė. Vyrauja šiltas koloritas. Autorystę ir datą patvirtina dešiniajame apatiniame kampe įrašas "Malowal K. Rypinski 1855 MCA Maja 5 dnia". Tokio pat turinio K.Ripinskio paveikslas yra Tytuvėnų bažnyčioje.

Apie 1795 metus italų dailininkas Petras Rozelini dirbo Troškūnų bažnyčioje, kur italų akademistine maniera nutapė 11 paveikslų. Trys iš jų "Šv.Barboros (DV 3656), "Šv.Dominyko" (DV 3637) ir "Marijos Magdalenos" (DV 3639) paskelbti paminkliniais. Reiktų "Šv.Juozapo", "Šv.Onos" bei kitus jo paveikslus įtraukti į paminklų sąrašą. Taip pat ir jo tapytą freską "Šv.Liudvikas". Vertėtų atlikti gilesnę šių paveikslų bei Viešintų, Utenos, Tytuvėnų bažnyčiose jo kūrinių meninę analizę, nes šis dar mažai žinomas italų tapytojas turėtų surasti savo vietą Lietuvos dailės istorijoje.

Viešintų bažnyčioje P.Rozelinio 1820 m. nutapytame "Šv.Juozapo" paveiksle (DR 1249) dominuoja visu ūgiu Šv.Juozapo figūra su kūdikiu ant rankų. Personažą įdentifikuoja staliaus įrankiai, lelija pražydusi virš ilgos lazdos. Paveikslas turi baroko ir neoklasicizmo epochai būdingų bruožų. Įstrižainė kompozicija, drabužių klostės, šešėlių kontrastai, kūdikio bei angeliukų dinamiški judesiai rodo baroko atgarsius. Ryškių kontūrų, kontrastingos, lokalinės drabužių spalvos primena klasicizmą. Paveikslo meninę vertę sudaro aiški, atskleidžianti idėjinį turinį kompozicija, dekoratyvumas. Jo autorystę ir sukūrimo datą rodo kairėje apačioje įrašas. Paveikslas restauruotas apie 1976 m.

P.Podolskio 1894 metais tapytas (1982 m. E.Šmigelskaitės restauruotas) paveikslas "Šv.Barbora" (DV 770), esantis Traupio bažnyčioje, kuria didingą Šventosios atvaizdą. Šventoji idealizuota, kiek prailgintų proporcijų, grakščių lengvų judesių su atributais: taure, kalaviju ir bokštu fone. Kalvotas, žemu horizontu fono peizažas išryškina Šventosios didingumą. Spalvos lokalinės. Įrašas kairiajame apatiniame kampe. Paveikslas - būdingas profesionaliosios tapybos, patyrusios akademizmo poveikį, kūrinys.

Pagal 1785 metais Vilniaus meno mokyklos vadovo profesoriaus P.Smuglevičiaus sukurtą Vilniaus katedrai apaštalų ciklą, nežinomas tapytojas 1827 m. nutapė "Šv.Baltramiejaus" paveikslą (DV 3617), kuris dabar yra Debeikių bažnyčios zakristijoje. Nuo originalo skiriasi kiek sukaustytu linijų piešiniu, glebesniu personažo tipažu, švelnesne emocine nuotaika. 1982 m. jį restauravo E.Rugytė-Olubienė.

Raguvėlės bažnyčios sandėliuke yra P.T.Petrusevičiaus 1841 m. nutapytas "Šv.Jono Kantiečio" paveikslas (DV 3632) dailės paminklų sąraše jis pavadintas "Šventasis teikia išmaldą". Tai tiksli, gerai profesionaliai atlikta Tado Kuncės Koničiaus apie 1765 metus sukurto paveikslo kopija, kurio originalas saugomas Varšuvos nacionaliniame muziejuje. Paveikslo kompozicijoje persipina baroko ir klasicizmo požymiai.

Raguvėlės bažnyčioje yra ir daugiau vertingų paveikslų. Tai

nežinomo dailininko XIX a. pirmoje pusėje sukurtas "Šv.Kazimiero" paveikslas (DV 3630) pagal P.Balčiaus - Balsevičiaus to paties pavadinimo rokoko stiliaus 1749 m. vario raižinį, kurio originalas saugomas Lietuvos dailės muziejuje Vilniuje. Šv.Kazimieras pavaizduotas visu ūgiu, raudonu rūbu Vilniaus katedros, Žemutinės pilies, Trijų kryžių architektūros fone. Nors tapyba prastoka, paveikslas vertingas ikonografiniu požiūriu.

Labai skylėtas, apnykęs, net naujintojų apgadintas yra "Šv.Barboros" XVIII a. paveikslas (DV 4407). Šventoji vaizduojama iki kelių, su atributais: rankose laiko taurę su ostija, palmės šaką ir kardą, priglaustą prie liemens, fone bokštas. Karūnuota, vilkinti XVII a. antros pusės šiaurės Europos (Olandijos) mados rūbu, apsigaubusi šermuonėlių kailiu papuoštu apsiaustu. Šiuo metu paveikslas restauruotas G.Jurkūno ir perduotas į Troškūnų vienuolyną.

Retos ikonografijos paveikslas "Nukryžiuotasis" (DV 3628). Centre Kristus, prikaltas prie vynmedžio. Prie kojų klūpo dvi figūros. Pakraščiuose išdėstyti 14 medalionų su apaštalų kankinimo scenomis: Šv.Andriejaus, Šv.Jokūbo vyresn., Šv.Jokūbo jaunesn., Šv.Petro, Šv.Pauliaus, Šv.Simono, Šv.Tomo, Šv.Motiejaus, Šv.Jono, Šv.Pilypo ir kt. Viršutiniame medalione Marija Skausmingoji. Paveikslo kompozicija centrinė, darni, savitas žanrinių elementų panaudojimas. Paveikslas restauruotas T.Jurkūno ir perkeltas į Troškūnų vienuolyną.

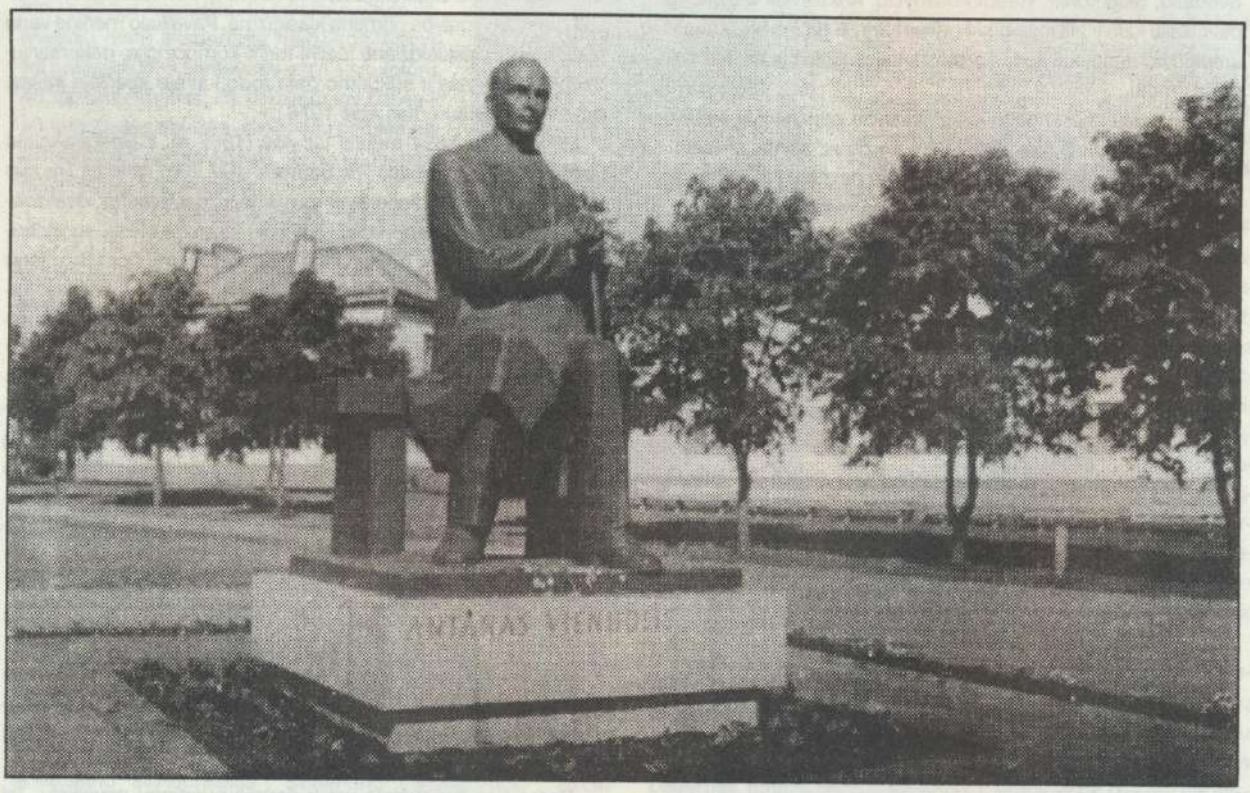
Skiemonių bažnyčios XIX a. paveikslą "Marijos susitikimas su Elžbieta" (DV 3640) teisingiau vadinti "Marija aplanko Elžbietą". Paveikslo tapyba artima buitiniam žanrui. Pirmame plane visu ūgiu viena prieš kitą profiliu stovi Marija ir Elžbieta. Gestu ir judesiu jas jungia psichologinė pokalbio nuotaika. Fone pastatas su Zacharijaus figūra durų angoje. Dešinėje viršuje mėlynas dangus. Kairėje viršuje vešli augmenija. Marijos apranga primena valstietę su balta, plačiomis rankovėmis palaidine, rusva liemene, ilgu mėlynu sijonu ir balta skarele. Elžbieta mėlynu rūbu, taip pat su apvyniota ant galvos skarele. Abi apsiavusios sandalais. Virš figūrų nėra įprastos aureolės ar spindulių. Paveikslas kabo virš zakristijos.

Tarp 48 paskelbtų paminklais paveikslų yra 3 portretai: Traupio bažnyčioje Rapolo Mendzegurskio (DV 3653), Debeikių bažnyčioje J.Kušelevskio (DV 3621) ir Raguvėlės bažnyčioje Komarienės su sūnumi (DV 730). Pastarasis portretas įdomus kaip savotiška grupinio reprezentacinio portreto modifikacija. Pasižymi lyriška nuotaika, maloniu koloritu. Komarienė vaizduojama apsigaubusi skraiste, galvą dengia vualis. Apnuogintas vaikas stovi prisišliejęs prie motinos. Pozos bei judesiai perteikia šiltą motinos ir sūnaus ryšį. Portreto pakraščių konfigūracija artima herbiniam skydui. Paveikslą padovanojęs bažnyčiai Komaras. Tai jo senelės su sūnumi portreto kopija. Jį reiktų restauruoti, nes matyti vėlesnių pertapymo žymių.

Rapolo Mendzegurskio portretas tapytas neutraliame fone, iki pusės figūros, veidu en face, dvasininko rūbais, veide psichologinė išraiška. Portretas pasižymi perėjimo nuo reprezentacinio į psichologinį portretą bruožas. Kitoje paveikslo pusėje įrašas: "Rapolas Mendzegurskis (Mendzegurski) iš 1800 m." Jį 1983 m. restauravo J.Bilotienė. Manoma, kad jis sukurtas garsios XVIII-XIX a. pirmos pusės Vilniaus meno mokyklos tapytojų.

Jono Kušelevskio portretas nutapytas iki pusės liemens, neutraliame fone, pasižymi psichologine švelnia vyriška veido išraiška. Rūpestingai nutapytais rūbais su Šv.Onos ordinu. Antroje pusėje įrašas, kad jį padovanojęs bažnyčiai Jonas Kušelevskis 1846 m. Neatmetama galimybė, kad jis taip pat gali būti nutapytas tos pačios mokyklos dailininko, kaip ir Mendzegurskio portretas.

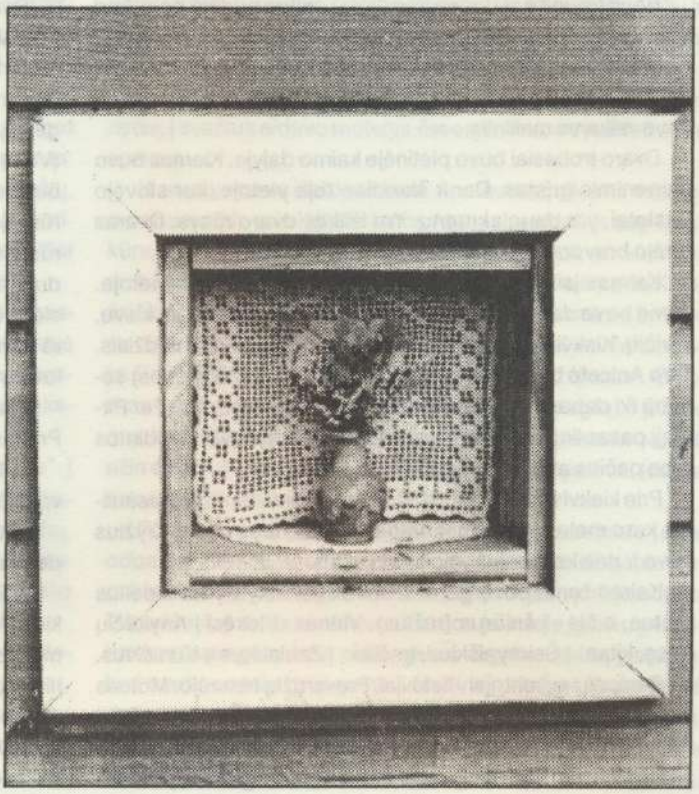
(Tęsinys kitame numeryje)

Skulptoriaus Petro Aleksandravičiaus ir architekto Vytauto Gabriūno paminklas A.Vienuoliui-Žukauskui

Penionių kaimo istorija

Ona ZLATKUTĖ-ŠIMELIENĖ

Pasakojama, kad Penionių kaimo pavadinimas yra kilęs iš žodžių "penas", "penėti". Mergaitėms, ištekančioms už Penionių kaimo vyrų, sakydavo. "Oi, Penionių kaimo žemė gera - visus išpenės."

Kaimas priklausė to paties pavadinimo dvarui ir Anykščių parapijai. Artimiausi bažnytkaimiai - Dabužių ir Andrioniškio. Kaimyniniai kaimai: Vikonys - šiaurėje, Vėjeliškiai - rytuose, Šeimyniškiai - pietuose, Pakarkliai - pietvakariuose, Kuniškiai - vakaruose. Per kaimą ėjo kelias į Anykščius. Vakarine kaimo žemių dalimi ėjo vieškelis iš Kavarsko į Andrioniškio pusę. Kiek tolėliau į šiaurę tekėjo upelis, Krekla vadinamas. Per jį buvo tiltas. Pasakojama, kad turgaus dienomis rytais prie to tilto vaidendavosi. Tai ožio balsu bliauna, tai gaidžiukas seka. Vaidendavosi ir Sadauskų klojime - nepakrikštytų vaikelių dūšios.

Rytiniu buvusio kaimo kraštu teka Liminio upelis. Jis išteka iš Pagojės ir Pasmodų ežerėlių. Abiejose upelio pusėse driekėsi pievos. Upelyje veisėsi vėgėlės, lydžiai, vėžiai. Lydžiai atplaukdavo pavasarį. Jų būdavo labai didelių, net iki 8 kilogramų. Gyventojai statydavo varžas žuvims gaudyti. Vėgėles gaudydavo prieš Šv.Kalėdas. Rytinėje upelio pusėje buvo linmarkos. Baudžiavos laikais upelis buvo užtvenktas ir ant jo pastatytas malūnas. Tėkmės pakraštyje buvo matyti girnapusė ir juodi, kaip anglis, buvusios užtvankos stulpai, bet melioratoriai juos užvertė.

Kai kurios pievos turėjo pavadinimus. Prie upelio esančias pievas vadino Paliminio arba Paprūdės pievomis. Gegužinė - Adomo Kavoliūno žemėje, o Telėtnikas - jo šlapia pieva, Vilkašerynė - Mykolo Zlatkaus sklype, Šniūreliai - Balio Naviko upelio link. Kaimo pietuose yra vasarą išdžiūstantis upeliukas. Jo krantai labai statūs ir aukšti, apaugę alksniais. Jį vadino Vingriu, nes tame alksnyne pasikorė Vingrys. Kaimas miško neturėjo.

Devynioliktame amžiuje Penionių dvaras buvo 240 hektarų dydžio. Dvaro žemė siejosi su jau minėtais kaimais. Mirus dvarininkui Rimšai (jis buvo nevedęs), po baudžiavos panaikinimo dvaro žemė buvo išdalyta to paties dvaro baudžiauninkams. Kiekvienas jų gavo po 24 hektarus: Bardišanka, Kavoliūnas, Laskauskas, Mickūnaitis, Navikas, Pakšys, Sadauskas, Antanas Zlatkus, Žekonis, Žukauskas, (vardai liko nežinomi). Vėliau iš tų dešimties ūkių pasidarė penkiolika, nes kai kurie savininkai žemę padalijo vaikams. Mickūnaitis padalijo sūnums Klemensui ir Justinui, Bardišanka sūnums - irgi per pusę. Vienas iš jų žemę pardavė Zlatkui, Žekonis pardavė Petroniui, Sadauskas - Piktagalio Žukauskui, kurio duktė ištekėjo už Masio, o šis pardavė Laskauskui. Navikai Kazys ir Pranas pasidalijo per pusę, Kavoliūnai Adomas ir Antanas - irgi per pusę, bet Antanas pardavė Laskauskui Anicetui ir išvyko Amerikon.

Visi gyventojai ėjo baudžiavą. Į Penionių dvarą atveždavo baudžiauninkų net nuo Šimonių. P.Kaulakys sutiko Šimonyse vieną buvusį baudžiauninką, kuris klausė: "Ar tebėra tie medžiai Penionyse, prie kurių mane tijūnas už nusižengimą smarkiai mušė, kai buvom nuvežti eiti baudžiavos?" Tai spėjama, kad dvarininkas Rimša gal turėjo ir kitą dvarą.

Vikonių kaimo Teklės Pakalnienės bobutė Ieva Gindrėnaitė-Jurginienė irgi ėjo baudžiavą Penionių dvare, nes Krivinskų dvaras, kuriam ji priklausė, buvo nuskurdęs. Kartą ji pavėlavo. Urėdui buvo liepta duoti jai rykščių, bet bausmę atidėjo rytdienai ir pasakė, kad rytoj būtum dvare nei pėsčia, nei važiuota, nei raita, nei nuoga, nei apsivilkusi. Per naktį baudžiauninkė galvojo, kaip čia padarius. Ir sugalvojo. Rytą užsidėjo pavalkus, užsimetė nuo rasodninko (inspekto) tinklą ir nuėjo. Patiko dvarininkui ir urėdui, todėl bausmę dovanojo.

Kitam nusikaltusiam baudžiauninkui liepė padaryti taip, kad nei stovėtum, nei sėdėtum, nei gulėtum, nei klūpėtum. Gudrus nubaustasis taip sugalvojo. Atsistojo tarpdury, nugara atsirėmė į vieną staktą, kojomis atsispyrė į kitą ir taip lyg įsispraudė tarpdury. Ponas pakraipė galvą ir atleido nuo bausmės. Nusikaltusius plakdavo rykštėmis mediniame lovy, kuris buvo lauke tarp medžių, skiriančių Aniceto Laskausko ir Simono Pakšio sodybas.

Nubruktų linų saujelę urėdas pakrato virš vandens, jei išbyra spalis - vėl bruk.

Baudžiauninkai duoną kepdavo į miltus pridėję pelų, kad daugiau išeitų duonos.

Viena baudžiauninkė neturėjo kuo maitinti savo vaikų, tai atriekdavo duonos riekytę, įpildavo degtinės į stiklelį ir palikdavo vaikams maitintis.

Dvaro trobesiai buvo pietinėje kaimo dalyje. Kiemas buvo akmenimis grįstas. Dar ir šiandien toje vietoje, kur stovėjo pastatai, yra daug akmenų. Yra išlikęs dvaro rūsys. Dvaras turėjo bravorą.

Kaimas įsikūręs gražioje iš rytų pusės aukštoje vietoje. Jame buvo daug medžių: ąžuolų, uosių, beržų, liepų, klevų, žilvičių. Kiekvienos sodybos žemė buvo apsodinta medžiais. Tarp Aniceto Laskausko ir Simono Pakšio (jau buvusios) sodybų iki dabar yra išlikusi daugiakamienių liepų eilė. Per Pirmąjį pasaulinį karą daug jų sudegė, bet vėl buvo atsodintos arba pačios atžėlė. Sodybos turėjo sodus.

Prie kiekvienos sodybos stovėjo kryžius. Pirmojo pasaulinio karo metais daug jų sudegė. Atstatė nebe visus. Kryžius buvo ir prie kelio, einančio į Anykščius.

Kaimo žemė buvo gera. Ji buvo suskirstyta į tris didelius plotus, o šie - į šniūrus (rėžius). Vienas driekėsi į Anykščių pusę, kitas - į Šeimyniškius, trečias - į Zablackus ir Kuniškius.

Penionių gyventojai - lietuviai. Pravardžių neturėjo. Moteris vadino pagal vyrų vardus: Jonienė, Justinienė, Pranienė, Adomienė ir t.t. Vyrus vadino pavardėmis ir vardais. Į vaikus arba paauglius, net ir į suaugusius bernus ar mergas kreipdavosi maloniniais vardais: Joniuk, Kaziuk, Uršuliut, Salemut ir t.t. Suaugusius, kad ir vedusius ar ištekėjusias, vadindavo: Pakšio Jurgis, Mickūnaičio Klemensas, Naviko Ona, Zlatkaus Uliutė ir t.t.

Caro valdžios metais kaimo seniūnas buvo vadinamas storasta, o mieste - staršina. Valdžiai reikėjo mokėti rendą. Šeimyniškių kaime sukilėliai dainuodavo. Žandarai juos gaudydavo. Kartą, nesugavę nė vieno, iš trobų paėmė pagalves ir sumetė šulinin. Per 1905 metų tautinį judėjimą Kavarske buvo nušautas žandaras. Juozapas Žukauskas pasakodavo, kad nuo Kupiškio žmonės važiuodavo Ukmergėn į teismą, tai pusiaukelėje - Šeimyniškiuose nakvodavo. Tuo laiku čia seniūnu buvo Baltranas.

Japonų karo dalyviai buvo Klemensas Petronis ir Paršelis iš Šeimyniškių. Pastarasis "ragavo" dujų, nes Klemensas Petronis dalyvavo prancūzų ir Pirmajame pasauliniame karuose.

Spaudos draudimo metais uždraustas knygas, maldaknyges platino knygnešė Adelė Kavoliūnaitė, Adomo Kavoliūno sesuo.

Kaimas samdė daraktorių. Vienas iš jų buvo Gaižauskas iš Latavos. Mokykla buvo pas Petrą Kaulakį ir Masį. Rašė ant grifelinių lentelių grifeliu. Ją lankė dauguma kaimo vaikų.

Prieš Pirmąjį karą 1914 metais į Ameriką išvyko Klemensas Petronis, Jonas Zlatkus, Juozapas Zlatkus, Antanas Kavoliūnas. Jie vyko per Liepoją, Dancigą. Kiek vėliau išvažiavo Pranas Mickūnaitis su broliu Justinu, Julius Navikas, Juozapas ir Kazys Navikai. Pastarasis buvo trečias turtingumu Bruklino mieste. Išvyko dar Jonas ir Vincas Laskauskai. Vincas apsigyveno Argentinoje. Emigravo vyrai todėl, kad buvo gausios šeimos. Tėvai, nenorėdami žemės išdalyti mažais sklypais, leido sūnus užsidirbti, prasigyventi.

Per Pirmąjį pasaulinį karą darbams buvo išvaryti Petras Kaulakys ir Kazimieras Pakšys. Jis buvo vokiečių nelaisvėje.

1915 metais pietinė kaimo dalis sudegė. Vokiečiai nuo valakų miško šaudė į rusus, įsitvirtinusius upelio pusėje ir padegė. Gyventojai maistą ir rūbus slėpė buvusiame dvaro rūsyje. (Verta paminėti, kad rūsys išmūrytas iš raudonų plytų, kurios buvo degamos iš vietinio molio. Tai labai įdomiai sumūrytas rūsys). Rūsio duris užvertė žemėmis. Maistą pasiimdavo pro rūsio skylę, išmuštą rytinėje sienoje. Slėpė duoną ir lopšio dugne, bet kareiviai ir ten atrasdavo. Vienas vokietis pamokė slėpti duoną šiaudų kūliuose. Į Kaulakių sodą kareiviai prisivarė gyvulių iš kitų kaimų. Juos pjovė. Dideliuose Jono Petronio loviuose maišė tešlą ir kepė duoną. Trūko druskos.

Siautė šiltinė. Sirgo ištisos šeimos. Mirė Simonas Pakšys ir Pranas Navikas.

1919 metais reikėjo duoti prievolę grūdais. Bolševikai buvo užėję į kaimą ir prašė valgyti.

Alfonsas Kaulakys norėjo eiti į savanorius, bet motina neleido. Savanorių buvo Kuniškiuose ir Šeimyniškiuose.

1924 metais Penionyse Kazimiero Zlatkaus, Alfonso Kaulakio ir Aniceto Laskausko klojimuose stovėjo Lietuvos kariuomenės trečias pėstininkų pulkas. Stovėjo kariuomenė Šeimyniškiuose ir Anykščiuose.

Mokyklos kaime nebuvo. 1920-1921 metais Šeimyniškiuose buvo įkurta mokykla. Ją lankė ir Penionių vaikai: Alfonsas Kaulakys, Domicelė Navikaitė ir kiti. 1929-1930 mokslo metais mokytojavo Julija Mačionytė. Mažesnius mokė iš ryto, didesnius - vėliau. Tų metų nuotrauką turi Valė Kaulakytė - Nugarienė ir Anelė Zlatkutė - Vaicikėnienė, o taip pat ir autorė. Vėliau iš Šeimyniškių mokykla buvo perkelta į Jakubavos kaimą. Apie 1934-1935 metus joje mokytojavo Zofija Laskauskienė, vėliau ištremta su šeima į Sibirą.

Nepriklausomybės metais aukštuosius mokslus baigė Vincas Petronis, Bronė Laskauskaitė ir Povilas Laskauskas.

Buvo kaime po vieną kitą organizacijų narį: skautų, ateitininkų, pavasarininkų, tretininkių. Šauliais buvo Pranas Pakšys ir Anelė Zlatkutė. Organizacijos turėjo uniformas.

Kai kurie gyventojai skaitė spaudą: "Karį", "Tėvynės sargą", "Mūsų laikraštį", "Vienybę", "Lurdą", "Žvaigždę", "Žvaigždutę", "Šaltinėlį", "Anykščių parapiją".

Visi gyventojai visais laikais gražiai sugyveno, nesibylinėjo. Vieni kitiems padėjo bėdoje, nelaimėje, buvo ramūs, išdidūs. Penionių kaimas turėjo gerą vardą. Jame nebuvo pasileidusių mergų, t.y. mergų su vaikais. Šeimos buvo gausios. Nors daug mirdavo vaikų, bet jaunimo buvo. Panos į kitus kaimus neidavo vakaruoti - laikė tai negarbinga. Eidavo tik tuomet, kai pakviesdavo į kviestinius šokius. Daug bernų iš kitų kaimų ateidavo ar atjodavo į Penionių kaimo vakaruškas.

Sekmadienius ir visas kitas šventes švęsdavo visi - jokių darbų nedirbdavo. Jei dirbsi - Dievulis pakoros! Į bažnyčią išeidavo ar išvažiuodavo visi iš šeimos, kas galėdavo. Namuose likdavo vienas kitas apeiti gyvulius, prižiūrėti mažus vaikus ar senelius. Jaunimas, sugrįžęs iš bažnyčios ir papietavęs, eidavo į kurį nors kiemą vakaruoti. Prie Juozo Žukausko pirties buvo sūnaus Jono padarytos labai įdomios sūpuoklės.

Per Penionis ėjo kelias iš Naujonių, Zablackų, Kuniškių. Vasarą, kai grįždavo iš Anykščių bažnyčios tų kaimų jauni-

mas, visada užeidavo prie tų sūpuoklių. Čia supdavosi, žaisdavo, šokdavo ir dainuodavo iki saulės laidos. Šiuos suėjimus visi vėliau prisimindavo kaip šviesiausias jaunystės dienas. Ir reikia būtinai pasakyti, kad girtų nebūdavo.

Metines šventes, t.y. Šv.Kalėdas ir Šv.Velykas, taip pat Šv.Onos ir Šv.Mataušo atlaidus švęsdavo po kelias dienas. Suvažiuodavo giminės iš kitų, net ir tolimų parapijų, valsčių. Beveik kiekviename kieme būdavo pakermošiai su kviestiniais svečiais. Neturtingesni kiemai kukliau apseidavo. Visi spėdavo pasilinksminti ir visi darbai buvo laiku nudirbti.

Per vasaros atostogas moksleiviai retkarčiais ruošdavo vakarėlius. Į juos visi labai noriai rinkdavosi. Artistais buvo patys moksleiviai. Vaidindavo pas Laskauskaites Aniceto Laskausko sodyboje. Bilietai buvo po 5 centus. Po to jaunimas linksmindavosi.

Gegužės mėnesį visuomet buvo ruošiamos "mojavos". Į jas susirinkdavo ne tik pagyvenę, bet ir jaunimas. Po "mojavos" valandą kitą linksminosi. "Mojavos" būdavo Žukauskų, Petronių, Laskauskų "stancijose" (kitame namo gale be krosnies), o pas Antaną Laskauską būdavo ir rožančiavos (spalio mėnesį vakarais kalbėdavo rožančių).

Jaunimas mėgdavo ir pajuokauti. Kartą senoji Kavoliūnienė atėjo skara apsigobusi. Kai ji klūpėjo, skaros kampą berniokai prie grindų smeigtuku prismeigė. Stojantis skara nusmuko nuo pečių. Senoji neįsižeidė: -"Aik versmėn!"- tepasakė. O jaunimui juoko!

19 amžiaus pabaigoje ir 20-to pradžioje galvijus - karves ir avis ganė kartu bendrose ganyklose. Kiek karvių, tiek dienų reikėjo atganyti. Piemenis prižiūrėdavo ustovas (kerdžius). Jo reikėjo klausyti. Maži vaikai ganė kiaules, o dar kiek mažesni - žąsis. Arklius nakčiai išjodavo naktigoniai. Pančiodavo geležiniais pančiais, kad nepavogtų. Vienas kitas kiemas turėjo ir bičių, kurias laikė iš medžio išskaptuotuose gulsčiuose aviliuose.

Moterys nešiojo nuometus. Bažnyčioje ir laidotuvėse ryšėjo ir baltas skareles. Kitokiomis skarelėmis buvo nepagarbu ryšėti. Šaltesnėmis dienomis apsigobdavo dar ir skaromis. Segėjo ilgus, plačius aplink juosmenį rauktus sijonus (undarokus). Šventinis sijonas buvo vadinamas spadnyčia. Vietoj palaidinės vasarą nešiojo baltus ilgomis rankovėmis lininius marškinius. Rankovės buvo plonesnio audinio. Šaltu laiku vilkėjo nažutkomis (vatiniais puspalčiais). Kelnių moterys visai nemūvėjo. Vyrai vasarą taip pat vilkėjo drobinius marškinius, per karščius mūvėjo baltas pašukines kelnes. Galvas nuo saulės saugojo šiaudinės plačiabrylės skrybėlės. Vėsesniu oru dėvėjo švarkus (čemarkas) su stačiomis siauromis apykaklėmis, į vidų įleistomis keturiomis kišenėmis, ir sermėgas. Kasdieninius rūbus: undarokus, kelnes, čemarkas, nažutkas, kepures siūdavo iš namie austo audinio (metmenys lininiai, ataudai vilnoniai). Siūlus dažydavo suodžiais, juodalksnio, ąžuolo žievėmis. Iš vilnonių siūlų ausdavo milą sermėgoms ir burkoms (iš storesnių siūlų) ir milelį šventiniams rūbams (iš plonesnių). Išaustą milą ar milelį nešdavo į malūną velti. Apatinius rūbus ausdavo iš pašukinių siūlų, geresnius - iš lininių. Juos moterys pasisiūdavo pačios rankomis. Šventinius ir kasdieninius viršutinius rūbus siūdavo per kaimą keliaujantys siuvėjai. Kai atsivežtas siuvėjas pasiuva viską vienai šeimai, prašomas į kitą. Siūlams linus papildomai iššukuodavo šeriniu šepečiu ir, labai plonai suverpus, susukdavo. Kailiniams siūti siūlus vaškuodavo.

Kasdieninis apavas buvo vyžos ir naginės. Į miestą, į bažnyčią, į svečius eidavo moterys čeverykomis, o vyrai čebatais apsiavę.

Iš namų vasarą išeidavo basi. Apsiaudavo tik prie miesto, o dažniausiai - prie Kėkšto balos (dabar tvenkinėlis tarp Troškūnų ir Sodų gatvių). Čia galėdavo nusiplauti purvinas ar dulkėtas kojas. Išėję iš bažnyčios, miesto pakrašty prie Kiaušaičios tvartelio, vėl nusiaudavo ir ladočkas (vasariniai bateliai su dirželiu priekyje, šone užsegami sagele) nešdavosi rankoje. Pas Kėkštus Užupiečiuose buvo "kaimo užėjimas". Eidamos pasikeldavo spadnyčias, kad saule nedegtų, o šlapiu oru, kad neapsitaškytų padalkos. Piktagalio moterim vorele ežia einant iš bažnyčios bolavo, mėlynavo jų apatiniai (dabar sakytų pasijoniai).

Rudenį, žiemą, pavasarį namuose avėjo ir mediniais (aulai odos, priešavos irgi odos, o padai iš medžio išskaptuoti), priklotais kūlio šiaudų, kad šilčiau būtų. Kojas vyniojo autais. Padų išorinę dalį apkaldavo skardos juostele, po kulnu prikaldavo pasagėlę, o po pirštų galais - irgi tam skirtą geležėlę, kad medis ne taip greit sudiltų. Medinių priešavą (bato odinė dalis be aulo) ištepdavo šiltais prastais riebalais, kad nepraleistų drėgmės. Batus su auliukais vadino burlečiais. Jų ir čebatų pašildytus padus ištepdavo riebalais (riebalai geriau įsigeria) arba karštu lajumi - jie nepermirkdavo ir būdavo stipresni.

Visos trobos buvo dengtos kūlio šiaudais. Gryčios viduje prie galinės sienos kampe stovėjo pailgas stalas su pakojomis. Už jo pasieniais suolai. Virš stalo kabėjo lempa, visa papuošta karpytais spalvotais popieriais. Ypač jas puošdavo prieš metines šventes. Ties stalu ant galinės sienos kabėjo šventųjų paveikslai. Pačiame kampe įtaisyta trikampė maža lentynėlė maldaknygei, rožančiui, akiniams, laikrodžiui. Ji papuošta popieriaus karpiniais. Tolėliau nuo stalo ant sienos pakabinta raštuota (ornamentuota) rankšluostinė su lininiu raštuotu rankšluosčiu, kuris išsiuvinėtas šeimininkės ar dukterų monogramomis. Šiuo rankšluosčiu nebuvo šluostomasi, nebent svečiui leista tai daryti. Kasdieninis rankšluostis kabėjo kitoje vietoje. Kitame pasienyje - nuo pečiaus buvo lovos iš palų (ilgų karčių). Vėlesniais laikais darė lovas iš lentų. Virš lovų ilga kartis, pritvirtinta apie pusmetrį žemiau prie balkių, rūbams, marškoms užmesti. Pečius kitame gryčios kampe priešingame stalui. Palei pečių ties lova suolelis užlipti ant pečiaus. Po pečinyku (laiptelis palei visą pečiaus kraštą pasistoti, kai lipa) visai žemai - pečelis (anga po pečiumi). Ten kai kas senovėje žiemą per šalčius laikydavo vištas. Aukštai ant kaptiūro (viršutinė pečiaus dalis) sudėti rūdyjantys daiktai: avelkirpės žirklės, peiliai su šakutėmis dėžutėje, skustuvas ir kiti daiktai. Pečionėje (maža niša pečiaus sienoje) laikomi degtukai arba benzinuvka (žiebtuvėlis) ir kt. Paprieždyje ant lentynėlės sudėti puodai, keptuvės, muilas, puodakelis. Po lentynėle ant žemės sukrauta balanykai, smaliokai, pagaliai pakuroms. Kampe prie pečiaus stovėjo šakės puodams, kačerga, pušinė, žnyplelis keptuvei paimti (jei ji be rankenos) ir šluota. Čia pat ant sienos kabėjo iš medžio ar faneros padaryta drus-

kinė. Netoli durų ant suolo stovėjo kibiras su vandeniu. Ant sienos nedidelė trijų lentų lentynėlė arba spintelė bliūdeliams, puodeliams, šaukštams, prieskoniams ir kitiems maistui gaminti reikalingiems daiktams susidėti. Samtis kabėjo ant įkalto vinies lentynos šoninėje sienelėje. Durų staktoje ties kačergomis įtaisytas medinis kablys rūbams pasikabinti. Jis buvo labai reikalingas vejant virves ir pančius. Svogūnų kasos kabėjo ant prie pečiaus namo sienoje sukaltų vinių. Kartą metuose gryčios sienas numazgodavo.

Beveik kiekviena sodyba turėjo pirtį. Pirties krosnis sukrauta iš akmenų. Pasieniais - suolai, o aukščiau - kartys rūbams užmesti. Sienose įtaisyti du langeliai, o dar vienas langelis priemenės sienoje lempytei įstatyti. Ji šviesdavo ir į pirtį, ir į priemenėlę. Priemenėlėje pasieniais du suolai, o virš jų - mediniai kabliai rūbams.

Vasarą dažniausiai pirtį kūrendavo kas antrą šeštadienį. Krosnyje, kol ji pasikūrendavo, įkaisdavo akmenys ir pamažu skylėtu ilgu mediniu samčiu juos suleisdavo į kubilėlį ar ušėtką su vandeniu. Vanduo karštai užšildavo. Pirmiausia prausdavosi vyrai, paskui moterys. Visi vanodavosi beržinėmis vantomis: galvas trinkdavo iš anksto padarytu pelenų šarmu. Sugrįžusieji iš pirties tiek savi, tiek svetimi vos įėję į gryčią, sakydavo: "Ačiū už šilumą!" Jiems juokais atsakydavo: "Pabučiuok mylimą!"

Šarmas buvo daromas ir skalbimui. Pelenus iš vakaro užpildavo verdančiu vandeniu. Kitą dieną skystį nupildavo ir juo šiltu su muilu skalbdavo didelėse geldose ar ušėtkuose. Išskalbtą žlugtą ant kūdros ar upelio, pasidėję tam tikrą lentą, velėdavo kultuvėmis.

Išdžiūvusius skalbinius, tik neperdžiūvusius, kočiodavo. Iškočioti skalbiniai ne tik išsilygindavo, bet pasidarydavo minkštesni, malonesni kūnui. Lygindavo angliniais prosais (lygintuvais) skareles, šventinius drabužius, nosines ir kitką. Vienus sukabindavo į šėpą (spintą), kitus suvynioję dėdavo į skrynią.

Muilą virdavo iš prastų riebalų, pridėję muilo akmens. Virdavo sagonuose. Išvirtą masę išpildavo nestoru sluoksniu į kokią medinę dėželę ar seną nereikalingą stalčių. Kai sustingdavo stipriu lininiu siūlu supjaustydavo gabalais.

Javus sėdavo rankomis. Vienas sėja, kitas biržija (įkiša į žemę keletą perlenktų šiaudų, kad matytųsi iki kur pasėta). Apakėdavo, apvoluodavo.

Senovėje javus pjaudavo pjautuvais, vėliau - dalgeliais, prilaikant javus grėbliukais, o dar vėliau - dalgiais. Iš pradalgių rugius ir kviečius moterys imdavo rankomis. Darydavo ir rišdavo pėdus. Juos statydavo gubomis į status (eiles). Gubą sudarė dešimt pėdų. Pirmąjį nulenkdavo, kad pastačius varpos nesiektų žemės. Paskui remdavo prie to pėdo kitus vieną prieš kitą iš abiejų pusių. Paskutinį dešimtą taip nulenkdavo, aplaužydami šiaudus, kad jis gražiai iš visų pusių apdengtų gubą. Ši "kepurė" neleisdavo perlyti gubos viršūnės. Gubas į status statydavo dviem eilėmis greta taip, kad tarp jų galėtų įvažiuoti ratai. Taip stovėdavo, kol išdžiūdavo ne tik šiaudai, bet ir grūdai. Vežant, norimą dalį rugių ar kviečių pėdų, blokšdavo klojimuose. Prieš Šv.Onos atlaidus pasikepdavo šviežios, skanios duonos ar ragaišio. Sakydavo: "Šventa Ona - gera žmona, duoda duonos su smetona". Mat senoviškų rugių grūdai buvo smulkesni, prinokę greičiau byrėdavo, bet duona būdavo baltesnė ir skanesnė, negu dabartinių rugių. Juos ūkininkai sėdavo iki okupacijos. Vėliau jie išnyko.

Vėlesniais laikais vasarojų pjaudavo į pradalges dalgiais su lankeliu (kad lygiau sugultų). Grėbėja darydavo pėdus, rišdavo ir statydavo į status po vieną pėdą arba po du suremdavo. Visų javų pėdus į prėslus kraudavo eilėmis.

Kuldavo kultuvais vėlyvo rudens ir žiemos ankstyvais rytais, pasišviesdami liktarnėmis (žibaliniais žibintais). Atrišus javų pėdus suklodavo varpomis prieš varpas. Iškūlę vieną javų pusę, apversdavo ir vėl kuldavo, kol varpose nelikdavo grūdų. Šiaudus iškratydavo medinėmis dvipirštėmis šakėmis. Grūdus vėtydavo medinėmis vėtyklėmis. Didesni, prinokę grūdai būdavo sunkesni ir nulėkdavo toliau, arčiau krisdavo mažesni, lengvesni, o visai arti vėtytojo guldavo pelai ir šiaudeliai. Taip lyg ir surūšiuodavo. Paskui sijodavo, sijojant nusiausdavo. Po to belikdavo maistui skirtus grūdus nuleisti vėjuje, kad grūdai paliktų visai švarūs.

Kiekvienas kiemas turėjo girnas, stovinčias kamaroje. Jomis maldavo grūdus maistui ir gyvuliams. Prieš malimą juos reikėjo gerai išdžiovinti, nes drėgnų nesumalsi. Girnas galima buvo "pakelti" ir "suleisti". Pakeltos maldavo rupiau, suleistos - smulkiau. Miltų smulkumas dar priklausė nuo pilamų grūdų kiekio. Daugiau pilsi - rupiau mals, mažiau pilsi - smulkiau. Prie pat girnų akmens nukrisdavo smulkiosios dalelės, toliau - rupesnės. Miltus maistui nusijodavo tankiu sietu. Panašiai pasigamindavo ir kruopų. Malant girnos dildavo ir prasčiau maldavo, todėl jas reikėdavo plakti tam tikru plaktuku. Malimas buvo sunkus ir nespartus darbas. Grūdus laikė klėčių aruoduose, miltus - kubiluose.

Šeimoje valgį gamino daugiausia šeimininkė ar senelė. Tai priklausė nuo tarpusavio santykių. Marti ar duktė daugiau dirbo kitus, sunkesnius darbus. Jos ėjo namų ruošą, šėrė gyvulius, dirbo daržuose ir laukuose. Valgį gamino gryčioje, virė ir kepė pečiuje. Apie ugniakurą puodai jau būdavo paruošti virimui ir sustatyti iš visų pusių. Vidury jų - žabų kūlelis. Užkuria jį, paskui uždeda pliauskes. Puodams pavirus, juos apsuka medine kačerga (vėliau geležine). Blynus kepa irgi pečiuje. Išvirtas maistas paliekamas ten pat, tik kiaulėms bulvės išnešamos ir lovyje priemenėje sukapojamos kapone. Jas virdavo dideliuose špižiniuose sagonuose. Pečiui pasikūrenus, į jį statomos puodynės su rūgusiu pienu sūriui slėgti, taip pat statomas puodas su vandeniu indams plauti, kiaulių ėdalui maišyti. Vakarienę virė prieždoje ant trikojės, kol nebuvo plytos su rinkėmis. Vasarą virė lauke pasidarytame ugniakure. Apsilankius netikėtam svečiui ar piršliams, tuoj kūrė samavorą (virdulį) ir virė arbatą.

Valgiui gaminti buvo naudojami moliniai indai: puodai, puodynės, ąsočiai, palivonai, dubenys, terlos, puodeliai. Puodai ir terlos buvo neglazūruoti, šaukštai, samčiai, kiaurasamčiai iš medžio išskaptuoti. Alų darant naudojo trikojį, ušėtkus (medinis, žemesnis, platesnis už statinę indas), bačkeles. Grūdus grūdo didelėse ir visai mažose piestose, priklausomai nuo grūdų kiekio. Kibirai būdavo mediniai, į apačią platėjantys. Didelėse geldose maudė vaikus, prausėsi, skalbė. Medinius namų apyvokos daiktus laikė kamarose, daugiausia priemenėse, klėtyse, kad vasarą neperdžiūtų, nesuskiltų.

Tešlą duonai užmaišydavo rėčkoje - duonkepėje. Užpliky-

davo miltus, o tešlai praaušus, įdėdavo raugo, palikto nuo praėjusio kepimo. Duonkepę statydavo ant lovos ir šiltai apdengdavo. Jei šalta - nerūgdavo, tada keldavo ant pečiaus. Tešla rūgdavo iki trečios dienos ryto. Tą rytą įpildavo miltų, kmynų, užminkydavo ir leisdavo tešlai pasikelti. Kad duona būtų minkštesnė, įmaišydavo virtų sumaigytų bulvių košės. Karo metais dėdavo ir miežinių miltų. Ėmus tešlai keltis, kurdavo stambiomis malkomis pakrautą pečių. Kol per porą valandų išsikūrendavo, tešla pakildavo. Pečių pušine (pušinė - tai lyg šluota ant ilgo koto, surišta iš pušies šakelių, nusvirusių į vieną pusę. Kad pušinė neužsidegtų, pavilgydavo vandenyje) iššluostydavo žarijas ištraukiant į prieždos pakraštį. Tada uždarydavo jušką. Ant ližės dėdavo ajerų, klevo lapų ar kopūstlapių, pabarstydavo miltais, tešlą ranka perbraukdavo į keturias dalis, susikirtimo vietoje kumščiu spausdavo iki dugno. Greit pasilenkusi šeimininkė giliai įkvėpdavo skanaus aštraus raugo kvapo. Sakydavo, kad labai sveika. Tada suvilgytomis rankomis imdavo tešlos gabalą, apspausdavo, aplygindavo ir dėdavo ant ližės. Rankas ne kartą vilgydavo. Toliau formuodavo lygų bakaną (kepalą). Jo pakraščiuose abiejų rankų rodomaisiais pirštais įspausdavo po tris griovelius. Kitos šeimininkės ant pirmojo bakano dar įspausdavo kryžiaus ženklą, kad duoną laimingai suvalgytų. Pirmuosius bakanūs "šaudavo" į pečiaus galą. Paskutinį bakaną pašovus, pečių pečiadengte uždengdavo. Per 2,5-3 valandas, priklausomai nuo bakanų dydžio, duona iškepdavo. Ištrauktus bakanus dėdavo ant švaraus zaslano (ilgesnis suolas su keturiomis kojomis), jų viršų sudrėkindavo vandeniu, kad pluta paminkštėtų ir užtiesdavo švariu rankšluosčiu. Taip pabūdavo, kol ataušdavo. Duonkepėje paliktą raugą storai apibarstydavo miltais, kad nesupelytų.

Duona buvo labai gerbiama, visuomet uždengta drobule. Bakano negalima buvo aukštielninko padėti, mesti. Riekti reikėjo gražiai, lygiai, iš eilės, valgant nepalikti kąsnelių, trupinius surinkti gyvulėliams.

Pyragus-bapkas iš pikliavotų miltų kepdavo metinėms šventėms, atlaidams, vestuvėms, krikštynoms, o gal ir laidotuvėms. Jas kepdavo prastesniuose, kad ir prakiurusiuose bliūduose. Jų pakraščius apsmaigstydavo sukarpytais sprindžio aukščio kūlio šiaudais, kad keldamasis pyragas neišgriūtų. Tai leisdavo padaryti vaikams, dažniausiai mergaitėms. Pyrago paviršių aptepdavo plaktu kiaušiniu. Iš razavų (rupių) kvietinių miltų buvo kepamas ragaišis paprastesnėms progoms. Jo kepaliukai buvo daromi apvalūs ir pašaunami į pečių taip, kaip duona.

Blynams miltus maldavo iš kviečių, dėdavo tam tikrą dalį žirnių, kad būtų trapesni ir skanesni, ir miežių. Prikepdavo šeimai krūvą didelių blynų. Juos dėdavo ant tam tikros lininės staltiesėlės. Baigus kepti, staltiesėlės kampus užlankstydavo į viršų, kad ne taip greit atauštų. Darydavo terloje dažinį ir su juo valgydavo blynus. Mūsų senelių laikais blynų nešdavo sniedanei (valgis prieš pusryčius) pjovėjams į laukus.

Iš grietinės muštokėse mušdavo sviestą. Kai turėdavo daugiau sviesto, pasūdydavo, dėdavo į palivonus (moliniai, glazūruoti, platūs indai), gerai suspausdavo, ant viršaus, kad negęstų, užpildavo sūrymu ir pastatydavo šaltai. Jį valgydavo gavėnios metu (vėlesniais laikais).

Pečiuje sušildytą rūgusį pieną pildavo į sūrmaišius ir paslėgdavo. Pieno stengdavosi nesuplakti - bus geresnis sūris. Išimtą sūrį pasūdydavo, valgydavo arba džiovindavo vasarą pašalėse aukštai prie sienų. Sūriu vaišindavo svečią.

Paskerstą kiaulę svilino kūlio šiaudais. Iš stambių kiaulės šerių (seniau šeriai buvo ilgesni, stambesni ir standesni) darydavo šerinius šepečius linams šukuoti. Jais moterys ir mergaitės šukuodavosi ir plaukus. Jie nepešdavo, o maloniai nuteikdavo, net plaukai sušvelnėdavo.

Mėsą pjaustė, paskui padėję ant tam tikslui padaryto plataus dugnio (medinė, plati lenta su žemais krašteliais), nesmarkiai kapojo kirviu, smulkino. Paruoštą mėsą į žarnas kimšdavo rankomis per nupjautą žibalinės lempos stiklo siaurąją dalį. Darbas buvo labai nespartus. Vėliau naudojo padarytą platesnį skardinį vamzdelį. Darydavo geros rūšies mėsos dešras, kepenines, net plautines. Dėjo ir pūslelę, vienuogalą bei skilandį. Pastarąjį prikimšus kai kas paslėgdavo. Lašinius sūdė gryčioje, mediniuose išskaptuotuose loviuose, o kaulus - ušėtkuose. Rūkė pirtyse. Išrūkytą mėsą kabino ant aukšto. Šiaudiniai stogai gerai apsaugodavo nuo vasaros karščių. Taukus lydė, pylė į medines paskeles, palivonus. Kepė bulvinius, kruopinius, kraujinius vėdarus. Pas mus juos vadino dešromis. Virdavo juką iš kraujo su rūgštimi.

Kiaulę skerdė esant senam mėnuliui. Mat mėsa verdant nesitrauks, o rūkyta - gerai stovės, nekirmys.

Kopūstų augindavo daug, nes šeimos didelės ir pasninkų laiku jų daug sunaudodavo. Pjaustydavo (čiečkavodavo) po mėnulio pilnaties. Dėdavo į kubilus kamarose, gerai sumušdavo, kad atsirastų sulčių, ir išrūgindavo. Valgydavo pasninkų metu užpiltus sėmenų aliejumi su karštomis bulvėmis.

Agurkus raugė statinėse. Grybus sūdė, raugė arba geresniuosius džiovino. Iš galvijinių burokų virė sriubą, vadinamą batviniais, su mėsa arba užtrintą truputėliu lašinių. Visas sriubas vadino viralu. Iš raudonųjų burokėlių darė rasalą. Virtus burokėlius nulupdavo, didesnius perpjaudavo, sudėdavo į kubiliuką, užpildavo virintu vandeniu, įplakdavo ir ruginių miltų. Šviežią, išrūgusį gerdavo kaip gaivinantį gėrimą, o įrūgusį vartojo sriuboms parūgštinti.

Pusryčiams būdavo blynai su bulviniu, kruopiniu ar kopūstiniu dažiniu, na ir pieniškas viralas užsisrėbti po blynų. Pietums mėsiška sriuba: kopūstai, batviniai ar kruopos. Mėsa rūkyta - šviežia rečiau. Vakarienei miltinė zacirka (gnaibytinė) arba tarkuotų bulvių kukuliukai, bulvienė arba bulvės su rūgusiu pienu. Valgydavo visuomet tuo pačiu laiku. Prieš valgį ir po jo visuomet persižegnodavo.

Tuo pačiu maistu pavalgydindavo ir užėjusius elgetas (ubagus). Jiems dar ir įdėdavo: tai duonos abyšalą, tai kiaušinį, tai lašinių gabalėlį - ką turėdavo.

Tą dieną, kai kepdavo duoną, iš bulvių tarkių ir duonos tešlos padarydavo poskystę masę ir iš jos kepdavo blynus, parūgėliais vadinamus. Juos valgydavo su spirginiais.

Vasarą vyrai, atsikėlę su pirmaisiais vieversiais, eidavo šieno pjauti, tai šeimininkė ar samdinė į lauką nešdavo sniedanę. Jei nespėdavo ko nors pagaminti, tai įdėdavo ką turėdavo. Nešdavo ir atsigerti. Per rugiapjūtę visuomet prapjaudavo skilandį. Kartą Antanina Laskauskienė užlipo ant aukšto skilandžio prapjauti. Gi žiūri - visas skilandžio vidus iškabliuotas

ir balanomis iš vidaus suramstytas. Tai buvo vieno iš jos sūnų darbas.

19 amžiaus pabaigoje advento ir gavėnios metu sausai pasninkaudavo visas dienas, tai yra be mėsos ir be pieno produktų. Valgė kopūstus su bulvėmis, su aliejumi keptus blynus, daktienę su bulvėmis, virdavo zacirką be pieno, tik gerai pasūdytą. Iš negrūstų žirnių be mėsos ir be pieno virė grucę. Daktienę darydavo taip: užplikydavo ruginius miltus ir leisdavo šiai skystai masei išrūgti. Išrūgusi ji buvo saldžiarūgštė. Virdavo skrylius, šiškytes, kuriuos vaikams pabarstydavo cukrumi. Iš sėmenų mušdavo aliejų (Liepdegėnuose ir Vėjeliškiuose), kurį naudojo vietoj gyvulinių riebalų. Vakarienei vaikams padarydavo kaplūno (į pasaldintą vandenį įtrupindavo duonos). Kūčioms virdavo avižų kisielių, kepdavo šližikus. Iš šližikų ir trintų aguonų arba iš nugrūstų išvirtų kviečių su trintomis aguonomis, užpylus gerai pasaldintu virtu vandeniu, gaudavo saldžius patiekalus kūčių pabaigai.

Prieš valgant kūčias, šeima tyliai pasimelsdavo, atsiklaupusi prieš Šventųjų paveikslus. Ant šienu pakloto ir balta linine staltiese užtiesto stalo maistas jau būdavo padėtas. Plotkos - atskiroje lėkštelėje stalo vidury. Jas imdavo po vieną pirmiausia tėvai ir duodavo atsilaužti visiems šeimos nariams. Paskui taip darydavo ir visi kiti kūčiojantys. Pirmiausia valgydavo viralą - raudonuosius burokėlius su grybais ir parūgštintus rasalu. Jei grybų neturėdavo, burokėliai būdavo užtrinti silkių galvomis. Paskui valgydavo silkę, žuvį, žirnius ar pupeles, kisielių, miešimą ir būtinai kviečius su aguonomis.

Svarbiausi Užgavėnių valgiai buvo blynai ir mėsiški virtiniai. Neapsieita ir be mėsiško viralo. Kada ir ką bevalgė, visada su saiku. Visi valgė iš vieno bliūdo.

Per užgavėnes jaunimas ir vaikai važinėdavosi rogėmis. Arkliai būdavo su žvanguliais. Eidavo per kaimą persirengėliai. Per išverstą kailinių rankovę iškišdavo verpstę - tai gervė. Prisigalvodavo visokių juokų. Prieš Naujus Metus irgi persirengdavo ir palydėdavo senuosius. Per Tris Karalius eidavo iš kiemo kieman karaliais pasipuošę.

Vestuvėse buvo vaišinama virta mėsa, virtiniais, sūriu, sviestu, varške. Kepdavo karvojų, bapkas, sausainius (piernikus). Sausainių kėlimui naudojo potašą. Jie buvo labai skanūs. Alų darydavo miežinį. Degtinės duodavo nedaug. Kartą vestuvėse šeimininkės į virtinį vietoj mėsos įdėjo miltų. Virtinis pakliuvo svočiai. Kandant miltai pasipylė...

Kaimo mergaitės vestuvininkams darydavo popierines roželes. Vestuvės vykdavo abiejų jaunųjų pusėse. Arklius puošdavo įvairiaspalviais popieriniais kaspinais. Vestuvėse mušty-nių nebūdavo.

Vikonyse jaunimas daugiausia vedėsi tarpusavyje.

Buvo minimi vardadieniai. Iš vakaro jaunimas nupindavo ilgą vainiką, iškaišydavo gėlių žiedais, ir, niekam namatant, nunešę užkabindavo ant varduvininko trobos lauko durų staktos. Durų viduryje prisegdavo atvirutę. Ją irgi papuošdavo. Žiemą viską darydavo iš eglių šakelių. Varduvininkas suprasdavo, kas tai padarė ir kitą dieną jiems atsidėkodavo pavaišindamas. Gimimo dienų niekas neminėdavo. Lietuviams tai buvo svetima.

Telkdavo talkas, pav. kūlimo talkas, miško medienos trobesiams vežimo talkas, kartais - ir mėšlavėžio. Talkininkams paruošdavo valgių, alaus padarydavo. Kartais ir taip pasakydavo: "Darbininkas talką telkia - tinginys valgyt eina".

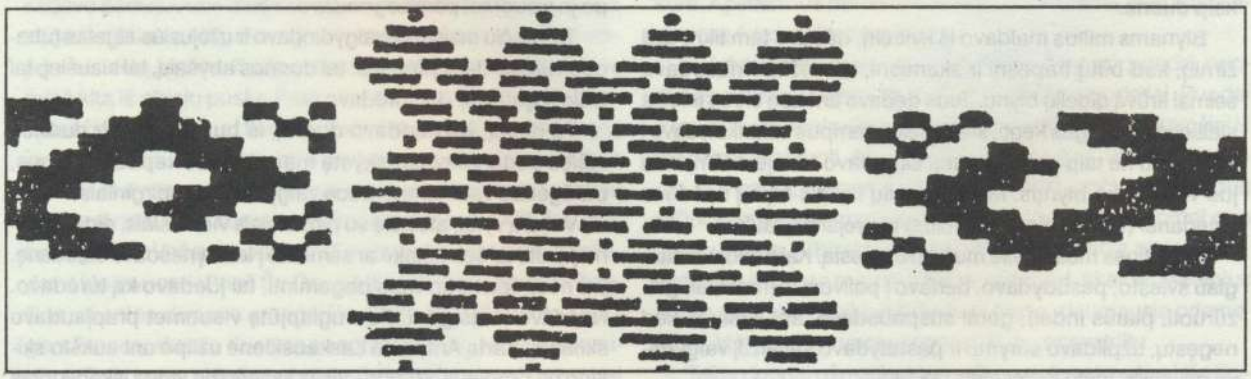
Vasarą, rudenį, pavasarį darbuose buvo naudojami ratai, šienui - koros, žiemą - rogės, razvalinos. Į bažnyčią, į atlaidus, į svečius važiuodavo lineikomis, važiais, vežėčiomis. Kas turėdavo, į lineikas ir važius kinkydavo gražesnius arklius be lanko. Turtingesni turėjo ir žvangulius. Ant sėdynių buvo užtiestos spalvingos, su kutais gūnios.

Vietiniai žmonės paprastai neidavo tarnauti pas savo kaimo ūkininkus. Samdiniai būdavo iš kitų kaimų. Iš Penionių kaimo eidavo tarnauti tik Mickūnaitytės, o vėlesniais laikais - Leščinskaitės. Po Naujų metų pirmas turgus buvo samdinių turgus. Sueidavo pasikalbėti, pasitarti, nes visi samdiniai buvo paleisti namo. Nueidavo ir piemenys, pusberniai, pusmergės, tai yra prastesni samdiniai, todėl šį turgų vadindavo "šašaturgiu".

Kaime buvo batsiuvys, siuvėjas, rimorius (dirbo pakinktus). Lovas, stalus, suolus, lentynas, kanikus (didelė dėžė su dangčiu priemenėje maistui susidėti), karstus patys pasidarydavo. Vieškelius ir kaimo kelius irgi patys taisydavo.

Daug darbo ir vargo reikalaudavo kraičio paruošimas ir visų drabužių pasidarymas. Sėdavo linus, raudavo, šukuodavo galvenas, jas žarduose žardydavo ir kuldavo. Iš sėmenų mušdavo aliejų. Nušukuotus linus mirkydavo sodželkose (kūdrose), klodavo, džiovindavo ir mindavo jaujose, brukdavo, šukuodavo įvairiais šepečiais: mediniais, geležiniais ir šeriniais. Paskui verpdavo, siūlus vydavo, mesdavo mestuvuose, riesdavo į stakles, verdavo į nytis, į skietus, ausdavo. Verpdavo po bulviakasio, o į pavasarį ausdavo. Drobę ant rasotos žolės tiesdavo ir saulėje balindavo.

Maišams verpdavo pakulas ir ausdavo dvinytį ar trinytį

audinį. Trinyčiu audimu audė ir marškas. Kad audžiant nuo skieto neišsiplušytų siūlai, juos šliktuodavo: šepetį padažydavo į liesą pieną ir išbrūžindavo siūlus.

Rankšluosčiai kartais turėjo žičkinį pakraštį (neplatus raudonų siūlų intarpas kiek toliau nuo galo.) Kapos (lovatiesės) drobinės, pusiaudrobinės (medvilnė ir linas), pusvilnonės, raštuotos. Pusvilnonės buvo audžiamos ir rinktiniais raštais. Užvalkalai ir rankšluosčiai su stapkomis (vąšeliu nertais mezginiais). Paklodės vienas pakraštys irgi apsiūtas stapkomis ir išleistas iš po lovatiesės. Ant lovos dvi pagalvės. Žiemą klojėdavo ir duknomis (antklodė iš plėšytų plunksnų ar pūkų).

Mergaitės kartais susitardavo kiek špūlių suverpti arba kiek staltiesių ar stapkų numegzti. Žiūrėk, kokia viena kita neištesėdavo susitarimo. Pačios motinos savo dukterims ruošdavo kraitį. Ausdavo ne tik dvinytį, trinytį, bet ir aštuonianytį, šešioliknytį. Kartą motina pasakė tėvui: "Mergiotė nori ženytis, tėvai!" O tėvas: -"Verpt - nė pradėt, aust - nė paklaust, o ženytis nori!"

Piršlybos visada vykdavo. Pasitaikydavo, kad tą patį vakarą net dveji piršliai atvažiuodavo. Garbingiausios (slaunos) panos buvo Žukauskaitės ir Navikaitės. Jos daug piršlių sulaukdavo. Kartais sakydavo: "Merga užkurinė, o kai ištekėjo - vargą vargt pradėjo, nes blogą vyrą gavo".

Prieš šventes mergaitės nušluodavo savo kiemus ir takus, smėliu pabarstydavo. Nušluodavo ir ulyčią ties savo namais. Tai atrodydavo labai šventiškai.

Vakaruškos vykdavo Žukauskų, Navikų, Petronių sodybose. Pasilinksminimuose būdavo ramu, niekas nesimušdavo. Visi blaivūs būdavo. Vasarą sekmadieniais keldavo gegužines. Jos prasidėdavo popiet ir baigdavosi vakare. Nesilinksmino per naktis. Į jas ateidavo moterys ir vyrai. Kaimai dainuodavo. Čia, klausyk, dainuoja Šeimyniškiai! Jau ir Vikonys uždainavo! Tik klausyk ir gėrėkis!

Šv.Kalėdų ar Šv.Velykų pirmoj dienoj neidavo vakaruoti. Vakaruodavo antroje dienoje. Velykose kiaušinius ritinėdavo. Didįjį šeštadienį eidavo atsinešti šventinto vandens ir ugnies.

Sveikindavosi: "Sveiki, sulaukę Šv.Kalėdų!", arba "Sveiki su Naujais Metais!" Atsakydavo: "Sveiki ir Tamstos!", arba "Kartu su Tamstomis!" Bet kada susitikę sveikindavosi nusiimdami kepurę. Tą patį darydavo ir įėję į trobą. Pagarbindavo Dievą. Į jaunesnį ir į vyresnį, bet svetimą, kreipdavosi žodžiu "Tamsta". Niekuomet nesakydavo vienam asmeniui "Jūs". Vaikai, atsidėkodami už naują drabužį ar apavą, pabučiuodavo tėvams ranką. Taip darydavo ir nusikaltę, nenorėdami gauti bausmės. Vaikai į svetimus kreipdavosi: "Dėde, Teta!"

Žiemą senimas susieidavo vienan kieman. Vyrai skaitydavo laikraščius, kortuodavo. Moterys ir mergaitės verpdavo, megzdavo. Visos šnekučiuodavosi arba dainuodavo. Advento metu suėjęs jaunimas giedodavo giesmes, gavėnioj - rožančių kalbėdavo. Žaisdavo ramius žaidimus, "žiedą dalindavo".

Prieš Šv.Jurgį nešdavo bažnyčion visokių valgių: kiaušinių, sūrių, bapkų, ragaišio ir kt. Prieš Šeštines būdavo Kryžavos dienos. Kryžius puošdavo gėlėmis. Prie jų eidavo visi, melsdavosi, giedodavo. Aplankę paskutinį kryžių, jaunimas eidavo vakaruoti. Tą dieną gaspadorius visus atleisdavo nuo darbų.

Sekminėse eidavo apžiūrėti pasėlių. Lauko gėlių vainikais apvainikuodavo karves. Kartais karvės viena kitos vainikus suėsdavo, tai piemenys pindavo iš paparčių. Piemenėlius moterys, grįžtančius vakare namo, apdovanodavo maistu. Kartą per Sekmines Janutė ir Anicukas parginė kiaules iš balų. Sako jiems: "Eikit, ir jums duos!". Bet už kiaules tik viena Pakšienė davė dovanų. "Kiaulės buvo be vainikų" - gal taip vaikai pagalvojo. Karvės žinojo savo kiemus.

Tėvai vaikus auklėjo, kad jie būtų dori, religingi, darbštūs, neimtų svetimo daikto. Per Kūčias mokė nesibarti, be pykčio susitarti, nesileisti į ginčus, nutylėti. Motinoms nevalia keikti vaikus. Jei keiksi - vaikas neužaugs. Taip vienoje šeimoje yra buvę. Žmonės tikėjo "negeromis akimis". Gimusius vaikus saugojo nuo Rozalijos Kavoliūnienės. "Jei ji pažiūrės - vaikas neaugs, gyvulėlis nudvės". Sakydavo: "Vagilkos blogos akys". Vaikams neleisdavo stebėti gyvulio pjovimo, kačiukų sunaikinimo. Ruošiantis "gandrui atskristi", iš anksto susitarus, vaikus išsiųsdavo pas kaimynę.

Gimstantį kūdikį priimdavo moteris "pribuvėja". Moterys, eidamos lankyti gimdyvės, pasiimdavo duonos riekytę užbarstytą druska, kelis kiaušinius.

Tėvai, rinkdami kūdikiui vardą, žiūrėdavo atsineštinio vardo (pav. jei gimęs Jono vardadienyje, tai ir krikštijo tuo vardu), tik žinoma, ne visada. Krikšto tėvais būdavo artimiausi giminės arba kaimynai. Kūmus parinkdavo panašesnius, t.y. gerus, nes vaikas seka krikštatėviais. Atvežus iš krikšto, atrišdavo vystyklus ir ant kūdikio dėdavo rožančių, kad Dievulis jį užaugintų. Krikštynas ne visi keldavo.

Laidotuvėse giedodavo tie patys kaimo žmonės. To mokydavo ir ūgtelėjusius savo vaikus. Į laidotuves nekviesdavo, eidavo, kai tik sužinodavo. Bažnyčioje visuomet už mirusį skambindavo visais varpais. "Duok, Dieve, dangų!" - sakydavo.

Visi maži vaikai būdavo basi ir žiemą. Apvilkti ilgais drobiniais marškiniais. Tik paaugusioms mergaitėms siūdavo suknytes, berniukams - kelnytes. Žieminis vatinis paltukas buvo vadinamas žiponu. Didesniems padirbdavo vyžytes ir mediniukus. Su jais vėliau ir mokyklon kaukšėdavo. Jie žiemą labai slysdavo, tai atsispirti turėdavo lazdas su įkaltais uknoliais (vinys pasagoms prikalti). Atodrėkių metu prie mediniukų padų labai lipdavo drėgnas sniegas.

Žiemą vaikai labai mėgdavo nuo kalno važinėtis. Kas neturėjo rogelių, šliaužiavo ant užpakalių. Didesnieji važinėjosi razvalinomis (į galą praplatintos rogės). Jose susėsdavo daug ir lėkdavo nuo kalno. Nuvažiuoti pakalnėn būdavo labai smagu, bet kai reikėdavo razvalinas užtemti vėl ant kalno, kaip nepaprastai sunku būdavo. Sukibę keli tempdavo, kiti stumdavo. Žaisdavo ir ant ledo. Ratas buvo užmautas ant tam tikros ašies. Ašis įšalusi į ledą. Prie rato pritvirtinta ilga kartis, o prie jos galo pririštos rogutės. Ratą suka ir rogutės su vaikais lekia aplink. Turėjo kai kurie vaikai ir baniukus (pačiūžas). Jos medinės, apačioje apkaustytos kubilo storų apvalių lankų geležimi. Pavasarį suaugusieji iš žilvičio išsukdavo dūdeles. Jomis švilpiniuodavo. Vasarą berniukai jodavo ant lazdų su pavadžiu, pasiragindami vytine, net ulyčia

dulkėdavo. Kartais ir mergaitės neatsilikdavo. Pirktinių žaislų nebūdavo. Mergaitės žaisdavo su lėlėmis, motinų ar bobučių pasiūtomis iš skudurėlių. Iš molio ar šlyno lipdydavo kumeliukus, šuniukus, antytes, lėlytes, geldytes, bliūdelius, kibirėlius ir kita.

Mes mėgome žaisti gyvuliais. Tvartą padarydavome pašalėje, lygioje be žolės vietoje. Jį "statydavome" (sukaišiodavome į žemę) iš ilgesnių šakaliukų, o "gardinius" - iš trumpesnių. Darydavome iš nulūžusių žilvičių šakelių, nes jas lengva būdavo perlaužti. Gyvuliais būdavo akmeniukai. "Arkliai" - didesni, apvalūs, nes arklio kanopa apvali, kitiems "gyvuliams" - mažesni. Tvarte "gyvuliai" pasieniais "pririšti". "Avys ir kiaulės" būdavo baltos. "Vištos" - tai jų plunksnos, "gaidys" - didesnė, gražesnė plunksna. Visiems "gyvuliams" padėta "ėsti" žolės, "vištoms" paberta "grūdų" - smėlio.

Žiemą žaisdavom "namus". Kai tėvai išvažiuodavo į turgų, stalą iki žemės uždengdavom marškom. Viduje maži suoleliai atstodavo stalą, suolus. Ten buvo ir maisto. Valgydavom. Buvo ramu tokiame "name". Prieš tėvų grįžimą viską sutvarkydavom, kad nerastų netvarkos ir nebartų. Vasarą supdavomės sūpuoklėse.

Kiti kaimo vaikai žaisdavo "Kiaulę dvaran". Iškastoje duobytėje laiko lazdelę. Kiti varo akmeniuką. Lazda turi jį greit nustumti ir vėl lazdą pastatyti į duobytę. Jei kitas įstato, tai tas, kuris buvo duobytėje įstatęs, varinėja "kiaulę". Laimi tas, kuriam netenka "kiaulės" varinėti.

Žaidimas "Maika". Ant dviejų akmeniukų padeda neilgą lazdelę ir su ilgesniu pagaliuku meta tą lazdelę tolyn. Už 10 žingsnių kiti ją gaudo. Jei pagauna lazdelę, pagautasis gauna pagal susitarimą tam tikrą skaičių "fantų" (taškų). Žaidžia iš eilės. Kas daugiau surenka "fantų", tas laimi žaidimą.

Sulenktą peiliuką kampu įbeda į žemę ar smėlį. Su pirštu už koto jį verčia. Jei stačias įsibeda į žemę - 100 fantų, jei ant šono pakrypęs - 10 fantų, jei visai nuvirsta - negauna fantų. Iš anksto susitaria iki kokio fantų skaičiaus lošti. Kas daugiausia surenka fantų - tas laimi. Lošia iš eilės visi.

Klojimuose nuo prėslo šokinėdavo į žemesnį prėslą. Kai daugiau vaikų susirinkdavo, žaisdavo slėpynių. Mergaitės dar žaisdavo "klasę" (su stikliuku).

Vaikai nuo mažumės buvo pratinami prie darbų. Be ganymo (žiemą) dirbdavo visokius namų ruošos darbus: bulves skusdavo, malkų prinešdavo, kiaulėms mėšlų pririnkdavo, mažesnius prižiūrėdavo ir kt.

Prieškario kaime kiekvienoje sodyboje mergaitės augino gėles. Darželiai buvo ties langais. Lysvelės įvairios formos, apdėtos akmeniukais, nubaltintais kalkėmis. Kai kas mokėjo lysvelių kraštus vytelėmis išpinti. Takeliai išskusti. Lysvelėse žydėjo žirnikai, petunijos, lineliai, levukai, gvazdikai, našlaitės, peteliškės (spalvotos ramunės), kvepiančios razetos ir mėtos, žaliavo rūtos. Be rūtos nebuvo darželio. Pačiose palangėse prie sienos, ar prie tvorelės - įvairiaspalviai jurginai. Piliarožės augo irgi pasienyje. Darželio kampe ar pakraštyje - žieminiai jurginai. Už darželio žydėjo jazminai, alyvos.

1932 metais kaimas buvo pradėtas skirstyti į vienkiemius. Pas Kazimierą Zlatkų buvo sušauktas kaimo gyventojų susirinkimas - skadas. Buvo paimti du beveik vienmečiai prieš-mokyklinio amžiaus vaikai burtams traukti, kam kuris sklypas teks, o kas liks vietoje. Tai buvau aš, Zlatkutė Ona, Jono, ir Žukauskas Vladas, Jono. Pagal ištrauktus burtus kaime liko Kazimieras Zlatkus, Klemensas Petronis ir Anelė Laskauskienė. Visi kiti turėjo išsikelti į vienkiemius, išskyrus Joną Zlatkų, kuris žemės neturėjo. Tiems, kurie kėlėsi į vienkiemius, buvo padidinti žemės sklypai, o kurie liko vietoje - sumažinti. Kazimiero Zlatkaus žmona Domicelė buvo labai patenkinta, kad liko vietoje. Užtai man, ištraukusiai tą laimingą numeriuką, nupirko ir padovanojo stiklinius karoliukus, kuriuos ir šiandien tebeturiu. Naujuoju sklypu buvo nepatenkintas Antanas Laskauskas ir prašė Mykolą Zlatkų keistis sklypais, bet tas nesutiko.

Išsiskirsčius į vienkiemius, gyventojai žemės turėjo maždaug taip: Antanas Laskauskas - 42 ha, Petroniai - 41 ha, iš jų Vincui priklausė 15 ha, Klemensui - 16 ha, Pakšiai Kazimieras, Pranas ir Jurgis iš viso turėjo 43 ha. Klemensas Mickūnaitis - 16 ha, Jonas Navikas - 9,6 ha, Balys Navikas - 10 ha, Juozapas Žukauskas - 16 ha, Alfonsas Kaulakys - 10 ha, Adomas Kavoliūnas - 9 ha, Anelė Laskauskienė - 13 ha, Kazimieras Zlatkus - 15 ha, Mykolas Zlatkus - 11,36 ha, Juozas Leščinskas - 0,2 ha. Julius Navikas gyveno Vikonyse, o jo žemės buvo Penionyse ir Vikonyse.

Kuriantis vienkiemiuose sodybos buvo statomos maždaug taip: viename namo gale gryčia, kitame - stancija, o tarp jų priemenė su kamara. Vienas tvarto galas skirtas karvėms ir avims, kitas - arkliams. Klojimo galuose šalinės javams, šienui krauti, o per vidurį padas kūlimui ir kitiems darbams (akseliui pjauti, kūliams krėsti, grūdams valyti ir kt.) Viename klojimo gale pristatydavo pavietį lineikoms, vežėčioms, ratams, koroms, važiams, rogėms ir kitiems ūkio padargams susidėti. Lauke prie klojimo nekliūvančioje vietoje, kai prireikdavo, statydavo žardą linų galvenoms džiovinti. Pirtys stovėjo toliau nuo sodybų (gaisro sumetimais), būtinai prie kūdros.

1939 metais Vilniaus grąžinimas Lietuvai buvo su dideliu džiaugsmu sutiktas. "Mes be Vilniaus nenurimsim" anksčiau dainuodavo. Kada sužinojom, jog Vilnius tikrai Lietuvos - atrodė neįtikėtina. 1940 metų pavasarį mūsų Anykščių Šv.Širdies seserų vienuolyno pradinė mokykla organizavo ekskursiją į Vilnių.

Žinią apie Lietuvos okupavimą gyventojai priėmė su dideliu nerimu ir baime. Kaimas laikėsi neutraliai. Nebuvo partinių ir komjaunuolių. Visi buvo vienmin̆čiai. Seimo darbai, rinkimai priimti kaip apgaulė, melas, neteisybė. Žmonės į visas permainas žiūrėjo nepatikliai, nuogąstaudami "kaip čia bus?" Ypatingai skaudžiai pergyveno tremtį.

"Kaip dabar prisimenu tą 1941 metų birželio naktį, kai sunkvežimiai riaumojo nuo Pagojės į Anykščius, veždami žmones. Mama liepė apsiauti veltiniais ir apsivilkti žieminiais paltais. Subridom į aukštesnius rugius ir sutūpėm. Vis klausėmės, ar neartėja sunkvežimiai į mūsų sodybą. Mat vyriausioji sesuo Anelė buvo šaulė, tai galėjo mus išvežti. Bet, ačiū Dievui, niekas neatvažiavo ir, pradėjus aušti, grįžom visi namo",- pasakoja Birutė Zlatkutė-Abarienė.

1941 metais iš kaimo nieko neištrėmė. Tačiau kas žino, kaip bus toliau.

Buvo jau kalbama apie karą. Apie jo pradžią išgirdome

per radiją, ir tuojau atsklido karinių lėktuvų gaudesys. Vienas jaunuolis buvo vokiečių paimtas. 1945 metais, grįžtant frontui, žmonėse sklido visokios neramios, bauginančios kalbos. Maistą ir turtą dėjome į skrynias, kasėme klojime ir namuose po grindimis duobes, ten slėpėme. Ir patys, einant frontui, slėpėmės išsikastoje slėptuvėje. Vokiečiai bombardavo sodybas palei Šventąją. Mūsų kaime buvo sudegintas Kazimiero Zlatkaus klojimas. Virš kaimo sodybų švilpė patrankų sviediniai ir krito kažkur toliau nuo kaimo, vakarų pusėje. Sodžiaus laukuose žuvo kareivių, vyko susišaudymas. Rusus laidojo Anykščiuose, o vokiečius užkasė Adomo Kavoliūno pievoje upelio pusėn. Yra kauburėlis. Šioje vietoje sudegė dvi mašinos su vokiečių kareiviais. Vokiečiai turėjo nuotraukų. Žmonės rinko jas ir sakė: "Kokie kultūringi". Prie Alfonso Kaulakio sodybos žuvo rusų karininkas. Laikinai jį prie klojimo ir palaidojo. Kitą dieną lavoną iškasė ir išvežė. Rusų kareiviai slėpėsi tarp Alfonso Kaulakio trobų išsikastose žeminėse. Apdėjo jas žolėmis, kad iš lėktuvų nesimatytų. Slėpėsi jie ir Vingrio skardyje. Kai nutildavo susišaudymai, žmonės lėkdavo prie gyvulių. Trobų langus užtemdydavo, nes vos tik nusileisdavo saulė, iš vakarų pasigirsdavo bombonešių gaudesys. Buvo susprogdintas Anykščių tiltas. Iš pradžių jis nukrito visas, o paskui buvo susprogdintas dalimis. Mirusius per upę plukdydavo botais, vėliau padarė pėstiesiems lieptą, o važiuotiems - keltą (paramą).

Reikia prisiminti, kad vokiečių kariai vilkėjo gražiomis uniformomis, švarūs, dailūs, blizgančiais batais, o rusai buvo suvargę, apskurę, pilkomis milinėmis ir pilotėmis, kerzavais batais. Pastarieji vis prašė valgyti. Kartą rusų kareivis siūlė žuvusiojo drabužį ir už jį prašė maisto. Daug rusų kareivių žuvo Anykščiuose, nes, užėmę Karazijos vyno fabriką, taip prisigėrė, kad vokiečiai lengvai juos iššaudė ir likusius gyvus išvijo iš miesto.

Frontui nudundėjus į vakarus, iš slėptuvių grįžome į savo sodybą. Prasidėjo sunkus gyvenimas. Buvo reikalaujama "rekvizicijų". Prievoles vis didino. Ūkininkai, nebepajėgdami jų atiduoti, sau pasilikdavo vis mažiau grūdų. Todėl į duoną dėjo miežinių miltų ir maigytų virtų bulvių. Radijo garsiakalbis Anykščių miesto aikštėje plyšojo dainas apie Leniną ir Staliną, laimingą gyvenimą, raudonąsias gurguoles, kaip žmonės "linksmi su dainomis", vėliavomis ir šūkiais vežė grūdus valstybei.

Prasidėjo jaunų vyrų traukimas į miškus ir slapstymasis. Nebūdavo tos dienos, kad negirdėtume automato šūvių. Nespėjo Lietuvos žemelė gerti nukankintųjų, nukautųjų kraujo. Prie skrebų būstinės Anykščiuose gulėjo žvėriškai išdarkyti tėvų, sūnų, brolių kūnai. Daug sodybų tolimesniuose kaimuose buvo sudeginta, ieškant "banditų".

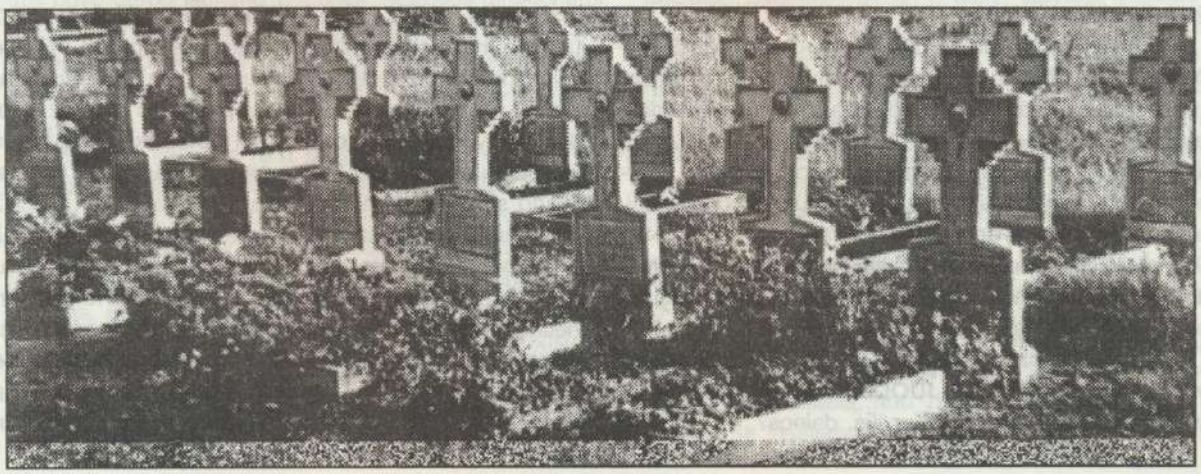
Birutė Zlatkutė-Abarienė pasakoja: "Prisimenu, kaip skrebai eidavo į Zablackus, Piktagalį, Naujonis. Nuo Anykščių atėję pėsti, užeidavo pas mus (kelias kirto mūsų žemę), liepdavo tėvui kinkyti arklius ir vežti. Grįžtančius irgi tekdavo vežti į Anykščius. Vieno tokio skrebų užėjimo metu norėjo išprovokuoti sakydami: "Va, banditų vėžės, prisipažink, Zlatkau, kas buvo?" Niekas tada nebuvo buvęs, bet išgąsčio pakako. Kartą tėvas su pakinkytu arkliu buvo išvarytas į Anykščių skrebų būstinę. Grįžęs paryčiui baisėdamasis pasakojo, kaip skrebų žmonos besikeikdamos spardė nušautus partizanus.

Vieną vasarą per Jonines girdėjau šaudant Naujonyse, kažkas degė. Po to susišaudymo Anykščių pusėn važiavo vežimas, paskui sekė skrebai. Pamatę tėvą kieme, rankos mostu pašaukė. Jis nuėjo. Netrukus tėvas šūktelėjo, kad atneščiau vandens. Nunešiau. Baisu, ką išvydau. Vežime gulėjo nušautas juodais plaukais vyras. Kitas ėjo gale vežimo, per petį užsimetęs armoniką. Paskui sužinojau, kad tai buvo partizanai. Nušautasis - Stasys Žeimys iš Šeimyniškių, o tas varomas, berods, Meškauskas.

Į mokyklą Anykščiuose reikėdavo eiti pro stribų būstinę, kur rūsiuose laikė ir kankino partizanų artimuosius. Pasakojo, kad suimtąją nėščią moterį Janukėnienę iš Niūronių visaip kankino: laikė iškeltomis rankomis, kol nualpdavo, varė adatas į panages. Ji buvo mano draugės J.Kazlauskaitės giminaitė.

Prieš šią būstinę numesdavo išpurvintus, kruvinus, išniekintus partizanų kūnus. Būdavo baisu pro šalį praeiti. Kasdien čionai gulėdavo nušautieji. Kai miestietės klasės draugės pasakydavo, kad yra numestų nušautųjų (nes rytais, kai eidavau, dar būdavo tamsu ir nesimatydavo) grįždamos iš mokyklos, bėgdavome prisidengę akis portfeliais nuo tos pusės, kad nematytume to baisaus reginio".

(Pabaiga kitame numeryje)

1997-aisiais sukanka

- 440 metų, kai Laviškyje gimė **LAVINSKIS** (LAVIŠKIETIS, LAVINIUS). Vienuolis, etnografinio aprašymo autorius. Mokėsi Vilniaus kolegijoje, universitete. Paskui dėstė Jaroslavo (Pšemyslio vaivadija, Lenkija) ir Vilniaus kolegijose. 1583 m. misijos į Vidiškių, Balninkų ir Žemaitkiemio apylinkes aprašyme (išsp. 1938) yra daug įdomių žinių apie lietuvių pagonybės reliktus, žemės deives, žalčių garbinimą, vėlių maitinimą, švenčių ir darbo papročius. Mirė 1598 m. balandžio 27 d. Vilniuje.

- 175 metai, kai Repšėnuose gimė **TADAS BUTLERIS**. Inžinierius, rašytojo Vlado Butlerio tėvas. Statė per Lietuvą ėjusį Petrapilio-Varšuvos plentą. 1861 m. buvo išrinktas pirmuoju Ukmergės apskrities taikos tarpininku, po 1863 m. sukilimo kaip turėjęs daug įtakos bajorams ir valstiečiams, ištremtas į Civilską Kazanės gubernijoje, o jo dvarai buvo sekvestruoti. Po keliolikos metų tremties grįžo į žmonos dvarą Juknavoje, Dysnos aps., kur 1910 m. mirė.

- 110 metų, kai Šeimyniškių kaime gimė **EDVARDAS ŠUKEVIČIUS**. Lietuvos steigiamojo seimo narys. 1905 m. įstojo į Lietuvos socialdemokratų partiją ir dirbo politinį darbą Anykščių apylinkėse. Buvo rusų valdžios suimtas. Paleistas išvyko į Maskvą, grįžo į Lietuvą 1918 m. Dirbo "Socialdemokrato" redakcijoje. 1920 m. išrinktas į Steigiamąjį seimą. Kurį laiką dirbo Lietuvos banke Kaune. Tolimesnis likimas nežinomas.

SAUSIO MĖN.

- 85 metai, kai sausio 11 d. Savičiūnuose gimė **JUOZAS LAŠAS**. Kanklių meistras. Kartą pamatęs pas Svėdasų kleboną Joną Kraniauską krekenaviškio Stasio Rudžio darbo kankles, panoro pats tokias pasidaryti. Pavyko. Paskui padarė ir antrąsias, kurias nuvežė į 1934 m. rugsėjo 9 d. Užpaliuose Žemės ūkio rūmų organizuotą parodą. Šis Juozo Lašo darbas pelnė Pagyrimo lapą. Įvertinimo paskatintas pradėto darbo neapleido. Apie 800 Juozo Lašo pagamintų kanklių pasklido po Lietuvą, net už jūrų marių nukeliavo.

- 70 metų, kai sausio 11 d.Kavarske gimė **JONAS RAFAELIS ŠAKALYS**. Kunigas, pranciškonas. 1947 m. emigravo į Kanadą, įstojo į Lietuvos pranciškonų kustodiją, gavo Rafaelio vardą. 1953 m. įšventintas kunigu. Kurį laiką dirbo "Darbininko" administracijoje Brukline, perkeltas į Toronto Prisikėlimo parapiją, daug dirbo su jaunimu, dėstė tikybą, organizavo ateitininkų stovyklas. Nuo 1958 m. leido neperiodinį moksleivių ateitininkų laikraštėlį "Pirmyn, jaunime". Jaunimo auklėjimo klausimais rašė "Ateityje", "Šv.Pranciškaus Varpelyje".

- 70 metų, kai sausio 12 d. Dirvonų km. (Anykščių raj.) gimė literatė **DOMICELĖ JUODŽIŪNAITĖ**. 1996 m. išleista jos kūrybos knygelė "Kur jūs, dainos?.."

- 65 metai, kai sausio 18 d. Kurkliuose gimė **ALGIMANTAS BRUŽAS**. Aktorius. 1956 m. baigė Lietuvos konservatoriją. 1956-60 m. Marijampolės, nuo 1960 m. Lietuvos dramos teatro aktorius. Pagrindiniai vaidmenys: Žonvalis (A.Žari "Šeštasis aukštas", 1957), Teodoras (F.Lope de Vegos "Šuo ant šieno", 1958), Velas (T.Viljamso "Orfėjas nusileidžia į pragarą"), Rakitinas (I.Turgenevo "Mėnuo kaime", abu 1962), Jonas, Meisteris (P.Cvirkos "Meisterio ir sūnų" inscenizacija, 1965, 1978), Oliveris (R.B.Šeridano "Intrigų mokykla", 1974), Dangelis (J.Avyžiaus "Sodybų tuštėjimo metų" inscenizacija, 1975), Oginskis (B.Sruogos "Kazimieras Sapiega", 1979) ir kt. Nuo 1965 m. deklamuoja lietuvių prozininkų kūrinius.

- 100 metų, kai sausio 26 d. Romuldavoje gimė **PETRAS KUKTA**. Lietuvos kariuomenės pulkininkas. 1926 m. baigė aukštuosius karo technikos kursus. Dalyvavo kovose už Lietuvos nepriklausomybę. 1933 m. pakeltas į pulkininkus leitenantus. 1934-40 m. buvo karo technikos štabo viršininku ir generalinio štabo karininkų kursų lektoriumi. Pasitraukęs į Vakarus, nuo 1949 m. gyveno JAV. Bendradarbiavo "Mūsų žinyne".

VASARIO MĖN.

- 100 metų, kai vasario 2 d. Užunvėžio kaime gimė **ANTANAS BANĖNAS**. Pulkininkas, elektros inžinierius. Elektrotechniką studijavo Petrapilyje, Kaune, Paryžiuje. 1919-40 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje inžinerijos daliniuose, 1926-32 m. dėstė elektrotechniką Aukštuosiuose karo technikos kursuose. Kurklių valsčiuje pastatė pirmąją Lietuvoje hidroelektrinę. Išvyko ir keletą metų gyveno Vokietijoje. 1949 m. išvyko į JAV. Gyveno Filadelfijoje, Detroite. Dirbo architektūros bendrovėse, projektuodamas elektros įrenginius įvairiems pastatams. Buvo ateitininkas, priklausė romuvėnams. Susirgęs buvo slaugomas Matulaičio prieglaudoje, Putname. Ten ir mirė. Palaidotas vienuolyno kapinėse.

- 95 metai, kai vasario 5 d. Laviškio kaime gimė **ANTANAS ŠOVA**. Pulkininkas, nuo 1915 m. mokėsi "Saulės" gimnazijoje Kaune. Baigė Karo mokyklos I-ą laidą. 1927-1930 m. mokėsi Čekoslovakų karo akademijoje Prahoje. Baigęs tarnavo rikiuotėje ir įvairiuose štabuose, buvo Šarvuočių rinktinės vadu. 1936 m. paskirtas mobilizacijos skyriaus viršininku, juo buvo iki bolševikų okupacijos. Okupantų atleistas iš kariuomenės, suimtas ir kalintas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime. Prasidėjus karui, išvežtas į Minską, o iš čia - į Červeną, kur drauge su kitais turėjo būti sušaudytas. Pavyko pabėgti. Atvyko į Vilnių. 1944-ųjų pradžioje, generolui Plechavičiui formuojant Vietinę rinktinę, paskiriamas mobilizacijos skyriaus viršininku, tačiau vokiečių suimamas, o vežant į Rygą, pabėgo. Kurį laiką slapstėsi. Vėliau su šeima išvyko į Vokietiją. Iš ten emigravo į JAV. Už aktyvų dalyvavimą 1919-20 m. kovose apdovanotas Vyčio kryžiumi.

- 100 metų, kai vasario 6 d. Leliūnų kaime gimė **JUSTINAS PILKA (PILKAUSKAS)**. Visuomenininkas. Tėvui, aktyviam tautinio judėjimo dalyviui, slapstantis nuo caro valdžios persekiojimų, globojo savo jaunesniuosius brolius ir sesutes, pats pramoko skaityti, rašyti, 1912 m. išvyko į JAV. Nuo 1922 m. gyveno Detroito mieste, dirbo Fordo fabrikuose. Dalyvavo įvairiose šalpos, kultūrinėse ir politinėse lietuvių organizacijose, vaidino mėgėjų scenose, dainavo "Ateities" chore. Nuo 1934 m. buvo Lietuvos socialdemokratų sąjungos narys, nuo 1945 - BALFO narys.

- 100 metų, kai vasario 17 d. Pienionyse gimė **VINCAS PETRONIS**. Dramaturgas. Mokėsi Petrograde, mokytojavo Anykščiuose, Vilkijoje, pokario metais dirbo švietimo ir sporto įstaigose. Parašė pjesių mėgėjų scenai ("Nesveikos pažiūros", 1925 m., "Nepasisekė debiutas", 1929 ir kt.) Mirė 1981 m. gegužės 22 d. Kaune.

- 85 metai, kai vasario 20 d. Troškūnuose gimė **STEPONAS JURGIS GAILIUŠIS**. Kunigas. Mokėsi Panevėžio ir Pranciškonų Kretingos gimnazijose. 1934 m. įstojo į pranciškonus. Teologiją studijavo Italijoje, Kaune ir Miunchene. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1948 m. atvyko į JAV. Čia vedė misijas, buvo tretininkų viršininku, Vinipego lietuvių kolonijos dvasios vadu. 1949-52 m. konvento gvardijonas, o nuo 1952 m. Lietuvos Pranciškonų provincijos JAV ir Kanadoje kustodas-provincijolas. Jam provinciolaujant Toronte, įkurta Prisikėlimo parapija ir vienuolynas. Rūpinosi "Aidų", "Darbininko" ir "Šv.Pranciškaus Varpelio" leidimu.

KOVO MĖN.

- 80 metų, kai kovo 14 d. Antaliesio kaime gimė **JUOZAS PAROJUS** (tikroji pavardė Paršelis). Poetas, prozininkas. Kauno universitete studijavo teisę. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, apsigyveno Kanadoje, po to JAV. Paskelbė poezijos (rinkinys "Sulaužytos dienos", 1962 m.ir kt.), prozos knygų ("Sveiki gyvi", 1964, "Į laisvę ir mėnulį", 1968). Mirė 1970 m. sausio 2 d. Brukline.

- 90 metų, kai kovo 16 d. Bajorų kaime gimė **VLADAS BALEIŠIS**. Prozininkas. Baigė Panevėžio mokytojų seminariją, mokytojavo pradžios mokyklose, pokario metais buvo darbo jaunimo vidurinės mokyklos direktoriumi. Išleido lyrinių miniatiūrų rinkinį "Chrizantemos" (1929), romaną "Liūdnos akys" (1934), periodikoje paskelbė novelių, pjesių vaikams. Mirė 1969 m. rugpjūčio 12 d. Panevėžyje.

- 90 metų, kai kovo 19 d. Burios viensėdyje gimė **APOLONIJA SEREIKYTĖ (SESUO MARIJA AUGUSTA)**. Vienuolė. Baigusi Ukmergės gimnaziją, studijavo Kauno universitete istoriją ir pedagogiką. 1932-40 m. Lietuvos katalikų moterų draugijos valdybos narė. 1936 m. įstojo į vienuolyną, atlikus noviciatą ir pritariant vyskupams, vėl buvo pakviesta dirbti moterų draugijos centre, rūpinosi leidinio "Moteris" platinimu. 1943 m. atvyko į JAV, buvo Nekaltai pradėtosios Šv.Mergelės Marijos seserų kongregacijos vadovybėje, nuo 1960 jos vadovė, Lietuvaičių seserų instituto pirmininkė.

- 70 metų, kai kovo 24 d. Anykščiuose gimė **STASĖ REPEČKAITĖ**. Dainininkė (sopranas), 1952 m. baigusi Lietuvos konservatoriją, dėstė Šiaulių muzikos mokykloje. Nuo 1953 m. Kauno muzikinio teatro solistė. Vaidmenys: Veronika (V.Baumilo "Paskenduolė"), Tatjana, Jolanta (P.Čaikovskio "Eugenijus Oneginas", "Jolanta"). Margarita (Š.Guno "Faustas"), Marica, Silva (I.Kalmano "Marica", "Silva"), Andžela, Hana (F.Leharo "Grafas Liuksemburgas", "Linksmoji našlė"), Rozalinda, Anina (J.Štrauso "Šikšnosparnis", "Naktis Venecijoje"), Tania (D.Kabalevskio "Pavasaris dainuoja"). Mirė 1993 10 14.

- 65 metai, kai kovo 31 d. Varkujų kaime gimė **ALEKSANDRAS GUOBYS**. Teatrologas, menotyros mokslų kandidatas. Maskvoje baigęs Lunačarskio teatro meno institutą. 1958-73 m. dirbo Lietuvos centriniame ir meno archyve. Nuo 1970 m. konservatorijoje. Parašė "TSRS liaudies artistas Juozas Siparis" (1968). "Jonas Kavaliauskas" (1970) ir kt. knygas, straipsnių teatro klausimais.

BALANDŽIO MĖN.

- 115 metų, kai balandžio 7 d. Ažuožeriuose gimė **ANTANAS ŽUKAUSKAS-VIENUOLIS**. Lietuvių literatūros klasikas, prozininkas, dramaturgas. Dirbo provizoriumi Maskvoje, Kaukaze, Anykščiuose, kur nuo 1922 m. gyveno iki mirties. Parašė daug apsakymų bei apysakų, romanus "Prieš dieną" (1925), "Kryžkelės" (1932), "Viešnia iš šiaurės" (1933), "Ministeris" (1935), "Puodžiūnkiemis" (1952), dramas "1831 metai, "Prieblandoje" (1941), kelionių įspūdžių. Mirė 1957 m. rugpjūčio 17 d. Anykščiuose.

- 135 metai, kai balandžio 18 d. Debeikių parapijoje gimė **LIUDVIKAS ŠIAUČIŪNAS**. Kanauninkas. Mokėsi Liepojos gimnazijoje. 1882-1886 m. - Kauno kunigų seminarijoje. Kunigu įšventintas 1886 O3 29. Dar besimokydamas Liepojoje ir kunigų seminarijoje platino draudžiamą lietuvišką spaudą. Vėliau vikaraudamas Joniškyje, mokė žmones skaityti, organizavo knygnešystę. 1915 m. Linkuvoje įsteigė lietuvišką pradžios mokyklą. 1918 m. atidarė "Saulės" gimnaziją. Mirė 1939 m.

- 85 metai, kai balandžio 26 d. Andrioniškyje gimė **DOMICELĖ TARABILDIENĖ**. Grafikė, tapytoja, liaudies dailininkė. 1935 m. baigusi Kauno meno mokykloje skulptūrą, 1937-39 studijavo Paryžiuje, 1943-45 m. gyveno Ukmergėje. Parodose dalyvavo nuo 1935 m., yra surengusi 16 individualių parodų. Iliustravo ir apipavidalino apie 200 knygų, sukūrė estampų, ekslibrių, plakatų, tapybos darbų, skulptūrų. 1972 m. buvo apdovanota valstybine premija. Mirė 1985 m. spalio 8 d. Vilniuje.

GEGUŽĖS MĖN.

- 70 metų, kai gegužės 15 d. Mitošiūnų kaime gimė **KAZIMIERAS KUZAVINIS**. Kalbininkas. 1952 m. baigė Vilniaus universitetą, nuo 1954 m. dėstė Vilniaus pedagoginiame institute, docentas, lietuvių kalbos ir literatū-

ros fakulteto prodekanas. Išleido studiją "Prusų kalba" (1964), parengė "Lietuvių vardų etimologinį žodyną" (su B.Savukynu. išsp.1971), lotynų ir lietuvių kalbų vadovėlių aukštosioms ir vidurinėms mokykloms. Parašė akcentologijos, etimologijos darbų, redagavo "Lotynų-lietuvių kalbų žodyną".

- 60 metų, kai gegužės 20 d. Svėdasuose gimė **PRANAS FERDINANDAS JAKŠYS**. Aktorius. 1961 m. baigė Lietuvos konservatoriją. 1969 m. Maskvos Lunačarskio teatro meno institute teatrologiją, nuo 1965 m. Jaunimo teatro aktorius, vaidina ir kino bei televizijos filmuose. Vaidmenys: teatre - Piemenukas (J.Baltušio "Parduotų vasarų" inscenizacija, 1965), Eskalas (V.Šekspyro "Romeo ir Džiuljeta", 1968), Argantas (Moljero "Skapeno klastos", 1969), Kaušyla, Navickas (S.Šaltenio "Škac, mirtie, visada škac!" 1976, "Jasonas", 1968), Abutalipas (Č.Aitmatovo "Ilgos kaip šimtmečiai dienos" inscenizacija, 1983), kine - Ramonas ("Suaugusių žmonių žaidimai", 1967), Šadeikis ("Žaizdos žemės mūsų", 1971), televizijoje - Amerikonas (A.Vienuolio "Paskenduolė", 1974). Paskelbė straipsnių iš lietuvių teatro istorijos.

BIRŽELIO MĖN.

- 90 metų, kai birželio 15 d. Gerkiškių kaime gimė **ANTANAS JUSYS (JASEVIČIUS)**. Ekonomistas. 1934 m. Vienos universitete apsigynė daktaro disertaciją. 1936-40 m. vyr.referentas prekybos reikalams Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje. 1942-44 m. prekybos skyriaus vedėjas Lietuvos Ūkio rūmuose. Pasitraukęs į Vakarus, dirbo įvairiose valdybose. Yra rašęs "Tautos ūkyje", "Akademike".

- 125 metai, kai birželio 15 d. Skauradų kaime gimė **VALERAS LASKAUSKAS**. Knygnešys. Bežemio sūnus. 9 metų amžiaus likęs našlaičiu iki 21 metų tarnavo pas ūkininkus. Porą metų buvo Mintaujoje, dirbo sielininku, o vėliau tapo keliaujančiu prekiautoju ir drauge nuo 1901 m. lietuviškos spaudos platintoju. Nepriklausomos Lietuvos metais Anykščiuose įsteigė knygynėlį. Palaidotas Anykščiuose.

- 110 metų, kai birželio 18 d. Lagedžiuose gimė **ADOMAS LASKAUSKAS**. Gydytojas. 1914 m. baigęs Tartu universiteto medicinos fakultetą, dalyvavo I-jame pasauliniame kare, buvo patekęs į vokiečių nelaisvę. Grįžęs į Lietuvą, kurį laiką tarnavo Lietuvos kariuomenės karo gydytoju, vėliau įsikūrė Anykščiuose, pasižymėjo kaip savivaldybininkas ir visuomenės veikėjas. 1940 m. užėjus bolševikams, buvo areštuotas ir kalintas iki karo su vokiečiais pradžios. Pasitraukęs į Vakarus, apsigyveno Baltimorėje, JAV.

LIEPOS MĖN.

- 65 metai, kai liepos 8 d. Kaune gimė **ALGIRDAS AVIŽIENIS**. Mokslininkas, skaičiavimo technikos specialistas, profesorius. Vaikystė prabėgo Anykščiuose, iš čia 1944 m. pasitraukė į Vakarus, 1954 m. baigė Ilinojaus universitetą, kur studijavo elektrotechniką. 1960 m. gavo daktaro laipsnį. Nuo 1962 m. dėstė Kalifornijos universitete, nuo 1970 m. šio universiteto profesorius, nuo 1982 m. skaičiavimo mašinų mokslo katedros vedėjas. Vadovavo savidiagnostinės elektroninės mašinos STAR kūrimui, yra vienas erdvėlaivio "Apolonas" skaičiavimo sistemos kūrėjų. 1990 m. atvyko į Lietuvą ir daug prisidėjo prie Kauno Vytauto Didžiojo universiteto įkūrimo, buvo šio universiteto rektorius.

- 135 metai, kai liepos 1 d. Piktagalio kaime gimė **JUOZAS MALDŽIUS**. Knygnešys. Jaunas likęs našlaičiu dirbo pas ūkininkus. Palaikė ryšius su Stanislovu Didžiuliu ir kitais knygnešiais. Platino "Aušrą", "Apžvalgą", "Šviesą".

- 100 metų, kai liepos 11 d. Velykūnų kaime gimė **JUOZAS STROLIA**. Smuikininkas, kompozitorius, muzikologas. Baigęs Kauno muzikos mokyklą ir Klaipėdos konservatoriją, 1929-36 m. mokytojavo Tauragės aukštesnėje komercijos mokykloje, vadovavo šaulių chorui. 1936-40 m. dėstė Šiaulių mokytojų seminarijoje. Bolševikams okupavus Lietuvą, buvo suimtas ir kalintas, vėliau pasitraukė į Vakarus, vargoninkavo San Paulo lietuvių parapijoje, kurį laiką vadovavo Filadelfijos lietuvių chorui, nuo 1960 m. gyveno Čikagoje, kur vertėsi muzikos pamokomis ir fortepijonų derinimu. Yra sukūręs per 300 įvairių muzikos kūrinių, parašęs "Trumpą muzikos istoriją" (1936), "Muzikos teoriją" ir kt. muzikos literatūros knygų. Mirė 1969 m. vasario 20 d. Čikagoje.

- 75 metai, kai liepos 11 d. Svėdasuose gimė **VYTAUTAS GALVYDIS**. Inžinierius visuomenininkas. Baigęs Anykščių mokyklą ir Utenos gimnaziją, studijavo Vilniaus, Kauno, Tiubingeno ir Čikagos universitetuose. Aktyviai dalyvavo ateitininkų veikloje, užėjus bolševikams 1940 m. buvo kalintas iki karo pradžios. Pasitraukęs į Vakarus, veikė LAF eilėse, rūpinosi žurnalo "Į laisvę" atgaivinimu, M.Vilties partizaninės poezijos išleidimu. Įvairias pareigas ėjo Čikagos lietuvių bendruomenės valdybos parengimų komisijoje, 1966-67 m. buvo VLIKO seimo nariu.

RUGPJŪČIO MĖN.

- 60 metų, kai rugpjūčio 1 d. Viešintose gimė **LIONGINAS VIRBICKAS**, dailininkas.

- 90 metų, kai rugpjūčio 4 d. Narbučių kaime gimė **JONAS ZIBERKAS**. Inžinierius-hidrotechnikas. Žemės ūkio mokslų daktaras. 1950 m. baigęs Kauno universitetą dirbo Žemės ūkio akademijoje. Docentas. Parašė vadovėlį "Drėkinimas" (su A.Dirse, 1976). Monografijos "Hidrotechnika ir melioracija". Žemės ūkio kultūrų drėkinimo nutekamaisiais vandenimis režimas drenuotuose dirvožemiuose" (1972) vienas iš autorių. Pirmasis Lietuvoje pradėjo šlapių žemių kartogravimo metodiką.

- 75 metai, kai rugpjūčio 12 d. Troškūnuose gimė **JONAS DANAITIS**. Spaustuvininkas. Vidurinį mokslą baigė Lietuvoje, aukštesnįjį technikos - Vokietijoje. Išvyko į Kanadą. Toronto spaustuvės savininkas.

- 90 metų, kai rugpjūčio 23 d. Stasiuliškių (dab.Naujasodžio) kaime gimė **JONAS RAGAUSKAS**. Ekskunigas, ateistas, prozininkas, vertėjas. 1948 m. atsisakė kunigystės, dirbo Respublikinėje bibliotekoje, "Žinijos" draugijoje. Išleido autobiografinę apysaką "Ite, missa est!" (1960), antireliginių pasakojimų rinkinį "Nenoriu dangaus" (1963), išvertė O.Šteigerio, M.Tveno, Z.Kosidovskio kūrinių. Mirė 1967 m. spalio 11 d. Vilniuje.

RUGSĖJO MĖN.

- 125 metai, kai rugsėjo 6 d. Vyžuonų kaime gimė **DOMININKAS TUSKEVIČIUS-TUSKENIS**. Daugiau kaip 20 metų (iki 1941 m.) buvo Traupio bažnyčios klebonu, 1928 m. atnaujino šią bažnyčią. Rūpinosi blaivybe, rinko tautosaką, ją panaudodavo savo pamoksluose. Išleido knygelę "Poterių, dažniausiai giedamų giesmių gegužės ir birželio mėn. maldų vadovėlis" (1930). Mirė 1947 m. birželio 3 d. Krekenavoje, palaidotas Vyžuonų bažnyčios šventoriuje.

SPALIO MĖN.

- 70 metų, kai spalio 29 d. Traupyje gimė **VALERIJA OSTRAUSKIENĖ**. Dailininkė tapytoja. 1951 m. baigė Kauno taikomosios dailės institutą (vitražo specialybė). 1951-61 m. dirbo Kauno "Dailės" kombinate, 1963-67 m. "Jiesios" keramikos gamykloje. Parodose dalyvauja nuo 1956 m. Sukūrė tematinių kompozicijų ("Nerimas", "Rytmetis", abu 1966; "Osvencimas", 1967; "Dzūkija", 1968 m.; "Pavasario šventė", 1973; "Moterys ir ežiukas", 1974; "Madona prie seno namo", 1981; "Laimės kalnas", 1983), portretų ("Motina su vaiku", 1967; "Senamiesčio madona", "Mėnesiena", abu 1977), peizažų ("Ruduo", 1966; "Pasivaikščiojimas Palangos pajūryje", "Pavasaris", abu 1978; "Vasaros naktis", 1983), sienų tapybos kūrinių.

LAPKRIČIO MĖN.

- 75 metai, kai lapkričio 5 d. Lobiuose gimė **FELIKSAS NAVICKAS**. Dailininkas, scenografas. 1953 m. baigė dailės in-tą. 1953-1957 LTSR operos ir baleto teatro dekoracijų dirbinių meninis vadovas, 1979-1983 vyriausiasis dailininkas, 1959-1968 Kauno dramos teatro vyriausiasis dailininkas. Nuo 1955 m. dalyvauja parodose. Sukūrė scenovaizdžių Lietuvos teatruose. Kūriniams būdingas dekoratyvumas, konstruktyvi kompozicija, saikinga formų stilizacija.

- 100 metų, kai lapkričio 15 d. Debeikiuose gimė **KAZIMIERAS JUŠKA**. Kunigas. Dirbo 1920 m. besikuriančioje ELTOJE, o vėliau stojo į Žemaičių kunigų seminariją, 1925 m. įšventintas kunigu, buvo vikaru ir kapelionu Šiluvoje, nuo 1929 m. karo kapelionu. Rašė "Laisvėje", "Ateityje", "Karyje", "Ugniagesyje" ir kt. Tolimesnis likimas nežinomas.

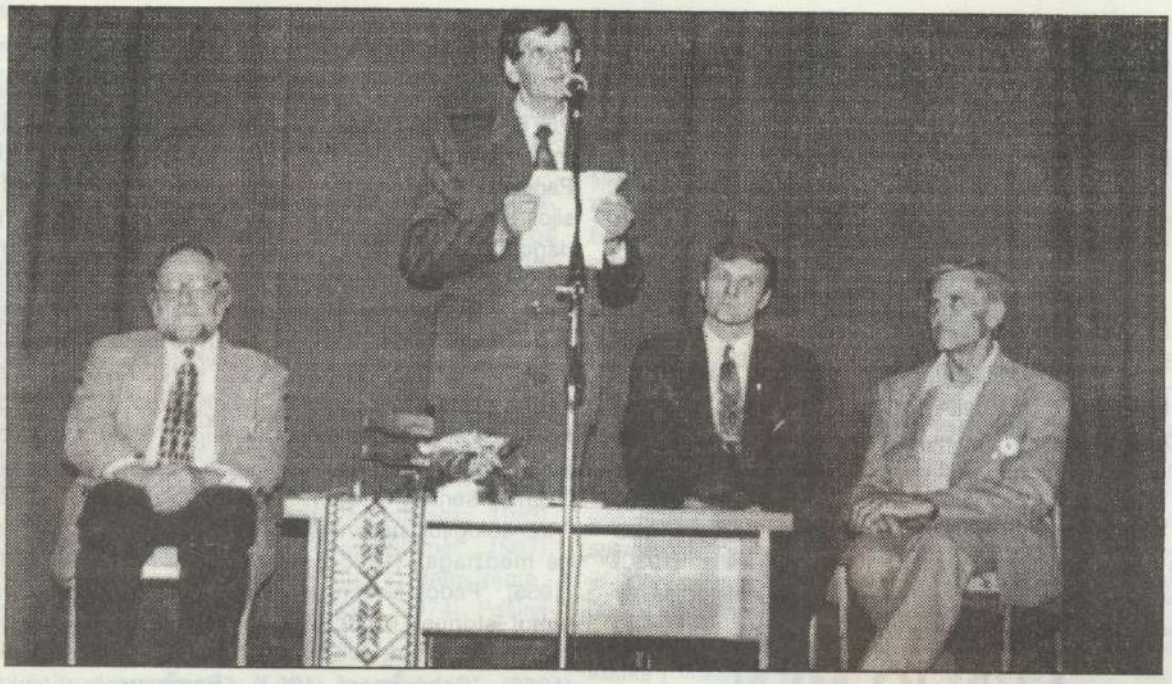
GRUODŽIO MĖN.

- 105 metai, kai gruodžio 19 d. Karališkių kaime gimė **PETRAS TARASENKA**. Archeologas, rašytojas. Pradinę mokyklą lankė Alantoje ir Anykščiuose. 1912 m. baigė Panevėžio mokytojų seminariją, 1914-17 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1918-19 m. Pskove mokytojavo ir pedagoginiame institute studijavo istoriją. Grįžęs į Lietuvą, stojo Lietuvos kariuomenėn ir joje tarnavo iki 1932 m., išėjo į atsargą, turėdamas pulkininko laipsnį. Atsidėjęs archeologo darbui, kasinėjo Lietuvos piliakalnius, buvo Valstybės archeologijos komisijos nariu, Karo muziejaus Kaune direktoriumi, pokario metais dirbo Čiurlionio dailės muziejaus archeologijos skyriuje. Parašė archeologijos ir istorijos paminklų pažinimo ir apsaugos vadovėlius "Gimtoji senovė" (1925), "Priešistorinė Lietuva" (1927), "Archeologijos paminklų registrą" "Lietuvos archeologinė medžiaga" (1928), studijas "Lietuvos piliakalniai" (1956), "Pėdos akmenyje" (1958). Parašė vaikams ir jaunimui istorines ir nuotykių apysakas "Praeities vartai" (1935), "Perkūnų šventykloje" (1939), "Užburti lobiai" (1956), "Pabėgimas" (1957), "Rambyno burtininkas" (1958), apybraižų knygą "Didžiųjų Tyrulių paslaptys" (1956). Mirė 1962 m. gegužės 17 d. Kaune.

- 65 metai, kai gruodžio 20 d. Dabužiuose gimė **VLADAS VILDŽIŪNAS**. Dailininkas, skulptorius. 1961 m. baigė Lietuvos dailės institutą, dėstė Čiurlionio meno mokykloje. Nuo 1957 m. dalyvauja parodose. Sukūrė skulptūrinių portretų ("Marytė", 1959); "Popietė", 1960; Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, 1964, 1965, 1967, 1968) paminklų skulptūrų (S.Neries Vilniuje, 1974; Čiurlionio Druskininkuose, 1975, valstybinė premija 1976; Lauryno Stuokos-Gucevičiaus Vilniuje, 1984), dekoratyvinių ("Trys karaliai", Kaune, 1968; "Lietuviška baladė", 1973, "Barbora", 1982, abi Vilniuje; "Deivė paukštė", Palangoje ir Los Andžele, 1977) ir kamerinių skulptūrų (trilogija "Motinystė", 1957-60; "Pavasaris", 1961; "Surištas sukilėlis", 1963; "Piligrimai", 1977; "Generacijos", 1979), antkapinių paminklų (Petro Vaičiūno, 1963; Kazio Borutos, 1970; Vinco Mykolaičio-Putino, 1978 - visi Vilniaus Rasų kapinėse).

- 115 metų, kai gruodžio 31 d. Anykščiuose gimė **JURGIS LINARTAS**. Visuomenės veikėjas. Mokėsi Liepojoje. Baigęs dirbo Rygoje notaru. Aktyviai dalyvavo Rygos lietuvių veikloje, vadovavo teatro mėgėjų būreliui, režisavo, vaidino, dainavo kvartete. 1909 m. pradėjus eiti Rygos lietuvių "Garsui", pasirašinėjo jo leidėju ir kurį laiką jį redagavo. 1915 m. pasitraukęs į Rusiją ir paskirtas prie kunigo J.Tumo, kurį laiką dirbo Petrapilio nukentėjusiems nuo karo šelpti centrinio komiteto raštinėje. Grįžęs Lietuvon, dirbo Žemės ūkio ministerijoje, vėliau perėjo į privatų biznį, 1931 m. režisavo filmą "Jonelis ir Onytė", pirmininkavo Lietuvių-latvių vienybės draugijai, buvo tautininkas, 1944 m. bolševikų ištremtas į Sibirą. Ten 1945 m. mirė.

Parengė Germa AVILTIENĖ,
Bronė GVOZDIENĖ

Antrajam pasaulio anykštėnų suvažiavimui pirmininkauja profesorius Antanas Tyla, prezidiume sėdi (iš kairės) profesorius Algirdas Avižienis, Anykščių rajono meras Saulius Nefas, profesorius Algirdas Čižas

LIEPA

6 d. - Mindaugo karūnavimo dienos minėjimas ant Vorutos piliakalnio.

16 d. - St.Dariaus ir St.Girėno skrydžio per Atlantą 63-ųjų metinių minėjimas:

Koplyčioje susitikimas su lakūnu Edvardu Slušniu, prie Puntuko - susikaupimo valanda.

25 d. - Koplyčioje A.Paulavičiaus knygos "Dievas vaikšto" pristatymas.

26-28 d. - Antrasis pasaulio anykštėnų suvažiavimas "Išsaugokime viltį". Išėjo fotoalbumas "Mūsų Anykščiai" (Autoriai: Jonas Junevičius, Vygandas Račkaitis, Milda Telksnytė)

26 d. - Kultūros rūmuose tautodailininkų parodos atidarymas, pirmasis suvažiavimo posėdis, meno mėgėjų kolektyvų koncertas, Koplyčioje poezijos ir muzikos valanda.

27 d. - Koplyčioje fotografijų parodos "Žvilgsnis į Anykščius" atidarymas, antrasis suvažiavimo posėdis.

Baranausko aikštėje gatvės krepšinio varžybos.

Vaikų muzikos mokykloje jaunųjų talentų koncertas.

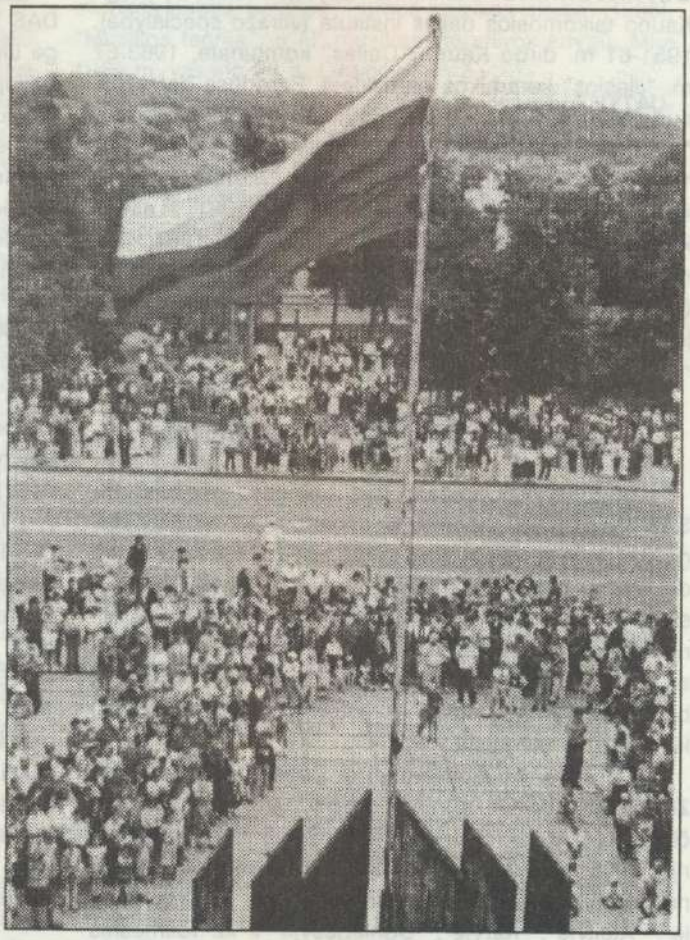
Niūronyse Viešintų klojimo teatro spektaklis B.Kazakevičienės "Kaip velnias akmenį nešė".

Anykščių miesto stadione grupės "Bix" koncertas jaunimui.

28 d. - Anykščių Šv.Mato bažnyčioje šv.Mišios už Anykščius ir anykštėnus.

A.Baranausko aikštėje orkestrų paradas ir koncertas.

Dainuvos slėnyje vakaronė, ansamblio "Jonis" koncertas.

Buvo ko pažiūrėti ir pasiklausyti suvažiavimo dienomis susirinkusiems į A.Baranausko aikštę...

RUGPJŪTIS

4 d. - Koplyčioje Anykščių bažnyčios kamerinio choro (vad. R.Griauzdė) 6 metų jubiliejaus paminėjimas.

17 d. - Kultūros rūmuose Hercogenburgo (Austrija) šokių ansamblio, Anykščių kultūros rūmų šokėjų kolektyvo "Gojus" ir Rokiškio kaimo kapelos koncertas.

Iškilmingai pasirašyta bendradarbiavimo sutartis tarp Seinų ir Anykščių miestų.

23 d. - Juodojo kaspino dienos minėjimas.

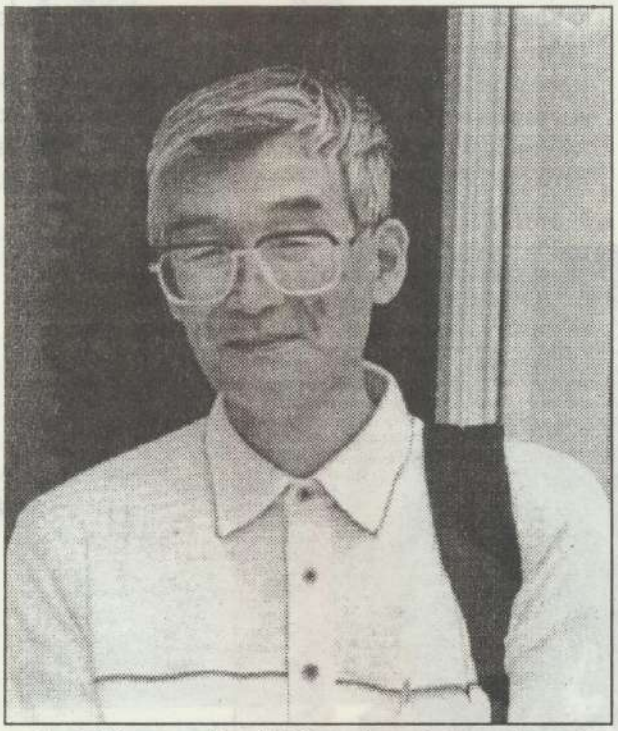
Koplyčioje koncertavo "Girių aidas" (vad. A.Paulavičius).

Anykščiuose viešėjo Čekijos Nepomuko miesto delegacija.

23 d. - Anykščiuose lankėsi A.Baranausko "Anykščių šilelio" vertėjas į japonų kalbą, Tokijo universiteto profesorius Ikuo Murata.

Anykštėnė tautodailininkė Veronika Limbienė prie savo pintų verbų, šiaudinių suvenyrų ir raštuotų drobių

Anykštėnų svečias Tokijo universiteto profesorius, "Anykščių šilelio" vertėjas į japonų kalbą Ikuo Murata

RUGSĖJIS

3 d. - Vilniuje, Mokslininkų rūmuose, anykštėno Petro Biržio (Pupų Dėdės) šimtmečio minėjimas, kurį organizavo Mokslininkų rūmai ir Pasaulio anykštėnų bendrija.

21 d. - Anykščių šv.Mato bažnyčioje Panevėžio vyskupas Juozas Preikšas suteikė kunigystės sakramentą Vilmandui Gutauskui.

26 d. - Koplyčioje atidaryta dailininko Vytauto Kuso pastelės darbų paroda.

28 d. - Poeto Kazio Inčiūros 90-ųjų gimimo metinių minėjimas.

Troškūnų bažnyčioje šv.Mišios, poezijos ir muzikos valanda.

Troškūnų vienuolyne pokalbis apie K.Inčiūros asmenybę ir kūrybą.

Vidugiriuose prisiminimų popietė. Anykščių koplyčioje atminties vakaras.

Renginiuose dalyvavo humanitarinių mokslų daktarė Rita Tutlytė, literatūrologė Janina Riškutė, aktoriai Kazimiera Kymantaitė, Virginija Kochanskytė ir Petras Venslovas, poeto giminės, bičiuliai.

Pirmosios Vilmando Gutausko Mišios Anykščių šv.Mato bažnyčioje

SPALIS

4 d. - Kultūros rūmuose meno mėgėjų kolektyvų šventė "Senų gerų draugų būry".

5 d. - Kultūros rūmuose Anykščių krašto armonikierių suėjimas, skirtas Petro Biržio (Pupų Dėdės) 100-mečiui. Veikė nuotraukų ir dokumentų paroda, skirta šiai datai.

6 d. - Koplyčioje M.K.Čiurlionio kvarteto koncertas.

12 d. - Dabužių K.Sirvydo pradinės mokyklos įsteigimo 75-mečio minėjimas.

17 d. - Viešojoje bibliotekoje Panevėžio aklųjų ir silpnaregių draugijos narių kūrybos vakaras.

18-19 d. - Kultūros rūmuose penktoji Lietuvos mėgėjų teatrų šventė "Atspindžiai - 96".

26 d. - Troškūnuose atidengtas paminklas Algimanto apygardos Lietuvos laisvės kovotojams "Atgimimo vartai", skulptorius Jonas Jagėla.

30 d. - Koplyčioje literatūrinę muzikinę kompoziciją "Tada aš laimingas", skirtą Antano Vienažindžio 150-osioms gimimo metinėms, atliko kompozitorius Vytautas Juozapaitis, solistas Danielius Sadauskas, aktorius Ferdinandas Jakšys.

Tegul nebūna užmiršti žuvusieji už laisvę

Savo jaunystės miestą - Anykščius aplankė ir garsus, dabar Amerikoje gyvenantis dailininkas, rašytojas Rudolfas Baranikas

Šviesų dėdės paveikslą saugo atmintyje vidugirietė, Kazio Inčiūros dukterėčia Irena Uzdrienė

"Atminimo vartai" - paminklas Algimanto apygardos Lietuvos laisvės kovotojams Troškūnuose

LAPKRITIS

Koncertų ciklas "Muzika mano miestui", skirtas Anykščių miesto dienai

6 d. - Kultūros rūmuose Lietuvos kamerinio orkestro (meno vadovas ir dirigentas prof. Saulius Sondeckis) koncertas.

7 d. - Koplyčioje griežė smuikininkas Raimondas Katilius.

10 d. - Šv.Mato bažnyčioje vargonavo Živilė Survilaitė, giedojo Danielius Sadauskas, fleita grojo Darius Gedvilas.

7 d. - Koplyčioje atidaryta Dormantės Steponavičienės, Vilijos Kinderevičiūtės ir Zitos Mockevičienės keramikos ir tapybos darbų paroda.

8 d. - Viešojoje bibliotekoje Juozo Apučio romano "Smėlynuose negalima sustoti" pristatymas.

Rajono bibliotekose tautotyros klubas "Spingsulė", vadovaujamas Raimondo Guobio, surengė Vaidoto Kvašio grafikos darbų parodas.

Kultūros rūmuose seniūnijų vakarai: 8 d. - Debeikių, 9 d. - Anykščių ir Skiemonių, 15 d. - Kurklių, 16 d. - Troškūnų ir Traupio, 29 d. - Kavarsko, 30 d. - Viešintų.

17 d. - Kultūros rūmuose operetės vakaras. Solistai Judita Leitaitė ir Eduardas Kaniava.

Burbiškio miške pašventintas paminklas 1944-ųjų partizanams.

22 d. - Koplyčioje romansų vakaras. Dalyvavo solistė Elena Žuravliova, Jonas Tonkevičius (smuikas), Audrius Vasiliauskas (fortepijonas).

23 d. - Kultūros rūmuose Lietuvos kariuomenės dienos minėjimas.

Koncertavo aktorius Vladas Bagdonas ir Vilniaus Mokslininkų namų etnografinis ansamblis "Ūla".

Anykštėnai karštai plojo Lietuvos kamerinio orkestro vadovui Sauliui Sondeckiui

GRUODIS

7 d. - Anykščių viešojoje bibliotekoje vyko konferencija, skirta M.Mažvydo pirmosios lietuviškos knygos 450m. sukakčiai paminėti. Dalyvavo prof. A.Tyla, prof. Z.Zinkevičius, prof. D.Kaunas ir dr. J.Tumelis.

14 d. - Arklio muziejuje paminėtas muziejaus steigėjo prof. Petro Vasinausko 90 - metis.

15 d. - Vėl pradėtos transliuoti A.Baranausko ir A.Vienuolio Žukausko memorialinio muziejaus televizijos studijos "Anykščiai" laidos.

16 d. - Koplyčioje koncertavo Vilniaus styginių trio: Jonas Tankevičius (smuikas), Aloyzas Grižas (altas), Saulius Lipčius (violončelė), dalyvavo fleitistas Vytenis Giknius.

Leidykla "Pradai" išleido Liudvikos Didžiulienės - Žmonos Raštų pirmąjį tomą. Jame spausdinami visi iki šiol žinomi rašytojos apsakymai ir apysakos, pjesės, memuarų knyga "Ką aš beatmenu" ir pluoštas kultūralogines publicistikos. Didelė dalis šių darbų publikuojama pirmą kartą. Raštus parengė spaudai, įvadinį straipsnį ir komentarus parašė Milda Telksnytė ir Vygandas Račkaitis.

Scena iš Viešintų klojimo teatro spektaklio, J.Blizinskio komedijos "Žentas iškilmei"

100-ųjų Petro Biržio gimimo metinių proga šiaulietis žurnalistas Stasys Bulzgis išleido knygą "Pupų dėdė"

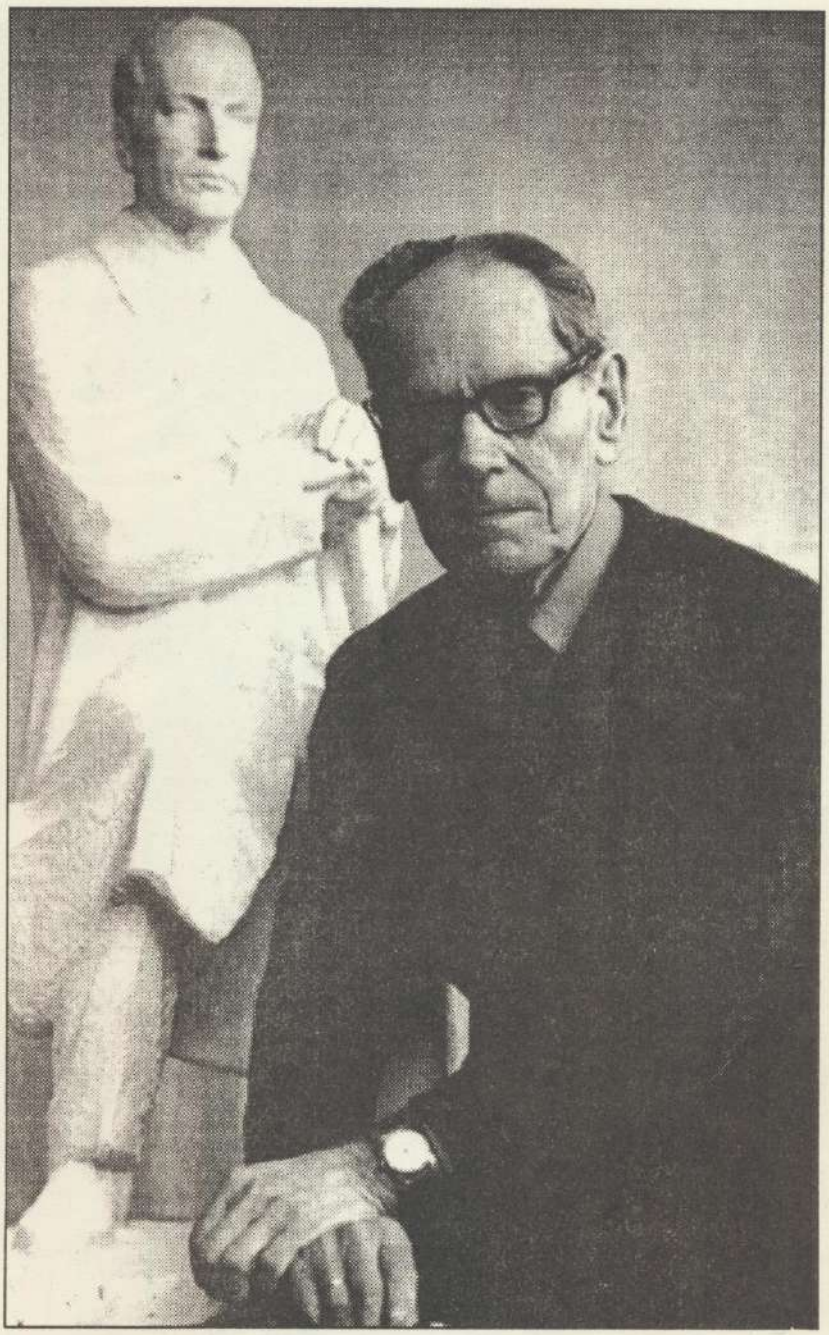
Anykščių A.Baranausko ir A.Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus leidinys

ANYKŠČIAI

1996-ųjų antras pusmetis

RENGĖ:
Alma AMBRAŠKAITĖ (palikimas)
Vytautas BALČIŪNAS (kultūrologija)
Daiva GADLIAUSKAITĖ (istorija)
Jonas JUNEVIČIUS (fotografija)
Skaidrė RAČKAITYTĖ (dailininkė)
Vygandas RAČKAITIS (redaktorius)
Milda TELKSNYTĖ (ats.sekretorė, literatūra)
Antanas VERBICKAS (istorija)
Vida ZASIENĖ (personalijos, kronika)

Redakcijos adresas: A.Vienuolio 4, 4930 Anykščiai, tel. 5 15 54. SL 684. Spaudė AB "Utenos spaustuvė", Tiražas 1000. Užsakymo Nr.

Skulptorius Petras Aleksandravičius savo dirbtuvėse prie paminklo Antanui Žukauskui - Vienuoliui maketo. Vilnius, 1981 m. lapkričio 20 d.
Šiemet skulptoriui Petrui Aleksandravičiui sukako 90 metų

Antano DILIO nuotrauka

LIETUVA